AYDINLIK

sosyalist dergi

hikmet kıvılcımlı

muzaffer erdost

sıkı yönetim onları çıkmazdan kurtarmayacaktır

osmanlı imparatorluğunda üretim ilişkileri ve asya üretim tarzı

anarşistliğimiz mi dağınıklığımız mı

ağustos 1970

22

sıkı yönetim onları çıkmazdan kurtarmayacaktır

Sıkı yönetim iki ay uzatıldı. Demirel iktidarının uzatma teklifine partiler ciddî bir muhalefet göstermediler; sözcüleri Sıkı yönetimin sınıfsal karakteri ve gerçek amaçları üzerinde durmadılar. Teklife karşı oy kullanılması, daha çok seçim hesaplarına dayanan, şekilde bir muhalefetti. Parti sözcülerinden hiçbiri bu meseleyi emekçi halk açısından ve özellikle Türkiye işçisi açısından koyma yolunda bir gayret sarfetmedi. Parlamento çatısı altında işitilen tek devrimci ses, Filipin tipi parlemanter demokrasiciliğin unsurları sayılmaması gereken, tam tersine sahte demokrasiye kemalist akımın 27 Mayıs tepkisi sonucu o çatı altında yerlerini alabilen askerlikten gelme senatörlerin sesi oldu. Cemal Madanoğlu ve Ahmet Yıldız sıkı yönetim uygulamasının karşı-devrimci niteliğine işaret ettiler, devrimci avını takbih ettiler.

Türkiye sanayi işçilerinin yaklaşık olarak yarısının yaşadığı iki ilimizde ilân edilen sıkı yönetimin patron hizmetinde ve işçi düşmanı niteliğini bütün açıklığıyla, bütün ayrıntılarıyla gözler önüne sermek devrimci görevdir. Büyük işçi direnişi günlerinde işbirlikçi iktidar, bütün çabalarına rağmen büyük özenle tezgâhladığı oyunu, (işçiyi, köylüyü, devrimci gençliği askerle karşı karşıya getirme oyununu) başarıyla oynayamadı, işçiyi askere kırdıramadı. Bir iki istisnaî durum dışında ordumuzun subayıyla mehmetçiği işçilerimizle kardeşleştiler. Büyük direniş günleri

Amerikan danışmanlarının telkiniyle Demirel iktidarının uygulamaya çalıştığı Türk ordusunu millî güçlere karşı bir baskı kuvveti olarak kullanmak plânı genellikle uygulanamadı. O günler "İşçi-Ordu Elele, Millî Cephede" sloganı etkili bir slogan oldu.

SIKI YÖNETİM NASIL UYGULANIYOR

Ama acı gerçek şudur ki, Büyük İşçi Direnişi günleri mehmetçiğin işçi kardeşine kurşun sıkmasını sağlayamayanlar, bugün, sıkı yönetim şartlarında Ordunun işbirlikçi montaj ve ambalaj sanayii patronlarının hizmetinde bir kurum olarak çalışmasını sağlayabilmişlerdir.

Tarihimizde ilk defa olarak bir büyük işçi hareketi sonucu sıkı yönetim ilân edilmiştir. Bu sıkı yönetimi ilân eden işbirlikçi sermaye ve feodal mütegallibe ortaklığının baş temsilcisi, işçi düşmanı bir iktidardır. Çatısı altında işçinin ya da yoksul köylünün tek bir gerçek temsilcisinin sesini duyurmadığı Filipin tipi bir parlamento, işbirlikçi iktidarın sıkı yönetim ilân kararını onaylamıştır. Tek başına bu olgu bile, sıkı yönetimin, işbirlikçi patronun yararına, işçiye karşı bir tedbir olduğunu göstermeye yeter. Ama bu sıkı yönetimin uygulama aracı Türk Ordusudur. Ve Türk Ordusuna montaj ve ambalaj sanayii işverenlerinin elinde işçiye karşı bir baskı aracı rolünü oynatmak kolay bir iş değildir. Bu ordunun tarihî mirası, millici geleneği, subaylarının sosyal kökeni ve Atatürkçü eğilimi böyle bir rolle çelişir. Ancak, her şeye rağmen, hiç değilse bu bir aylık uygulama süresinde, Demirel iktidarının orduyu emekçi halka karşı kullanma işini iyi kötü başarabildiği görülmektedir. Gerçekten işbirlikçi iktidar denk getirmiş ve Orduyu aslî görevine, millici geleneğine, kemalist dünya anlayışına aykırı bir davranışa sürükleyebilmiştir. Sıkı yönetim bölgesinde birbirini izleyen olaylar bunu göstermektedir.

Sıkı yönetimin ilânından bugüne dek sadece Silâhtarağa, Eyüp, Sağmacılar, Topkapı bölgesinden beş yüz kadar işçi, toplu sözleşmeye aykırı olarak, işverenin kararı ve sıkı yönetimin onayı ile işten atılmıştır. Bütün sıkı yönetim bölgesinde patronlar ve temsilcileri, işçilere karşı, tahrikçi, küstahça bir tutum takınmaktadırlar. İşçilere, "bundan böyle toplu sözleşmenin yorumu bize ait bir şeydir. Zaten toplu sözleşmeye uymak zorunda da değiliz artık. Kararımızı beğenmeyen, eğer cesareti varsa, gitsin sıkı yönetim komutanlığına şikâyet etsin." denmektedir.

Sıkı yönetim bölgesindeki askerî birliklerde eğitim durdurulmuştur. Fabrikalar çevresinde devriyeler gezdirilmektedir. Her sabah bölgedeki sorumlu subay fabrika patronuna gitmekte ve "Bir emriniz var mı?" diye sormaktadır. İşverene, en ufak bir direnme hareketi halinde, telefonla askerî kuvvet çağırma yetkisi verilmiştir. Neyin işçi direnişi olduğu, neyin olmadığının takdiri işverene bırakılmıştır. Bu durumda patronlar, ödenmeyen ücretlerin ödenmesini istemek gibi en ufak bir hak aramayı isyan tahrikçiliği saymaktadırlar. Bazı patronlar en küçük bir vesile ile telefona sarılmakta ve işçileri dize getirmek için askerî kuvvet istemektedir. Sıkı yönetim komutanı, fabrika sahibi işbirlikçi kapitalistin bir dediğini iki etmemeyi ve onun lafı ile şçyi ezmeyi "yurtseverlik" görevi saymaktadır.

DERBY İŞÇİLERİ SIKI YÖNETİME RAĞMEN DİRENDİLER

10 Temmuz günü Derby lâstik eşya fabrikasında yer alan olaylar tipiktir, üzerinde durmak gerekir. Benzeri olaylar hergün İstanbul ve Kocaeli'de bir çok fabrikalarda tekrarlanmaktadır. Derby'de olan şudur : Büyük İşçi Direnişi günleri ücretleri işçilere ödenmiyor. İşverenler sendikasının kararı bu ücretlerin

ödenmemesi yolundadır. Sıkı yönetim komutanlığı da bu kararı destekliyor. Hemen hemen bütün fabrika patronları bu karara uyuyorlar. Derby fabrikasının sahibi işini bilen bir musevidir. İşletme müdürüne "İşçi zaten huzursuz, mesele çıkarmayalım, ücretleri ödeyelim" diyor. Kraldan fazla kralcı işletme müdürü "İşverenler sendikası ücretleri ödememe kararını sıkı yönetim komutanlığı ile anlaştıktan sonra aldı; kesin tedbirler alınmıştır; hiç bir mesele çıkmaz" karşılığını veriyor; ve ücretler ödenmiyor. Alınan kesin tedbirlerin ne olduğu kısa zamanda anlaşılacaktır.

Ücretlerini alamayan işçiler 10 Temmuz Cuma sabahı saat sekizde direnmeye geçiyorlar. Direnme, oturma grevi şeklindedir. Patron sıkı yönetim komutanlığını haberdar ediyor. 35 araç dolusu asker 10 araç dolusu polis geliyor, Asker ve Polis fabrikayı kuşatıyor. Polislerle askerlerin bir kısmı fabrikanın içine giriyorlar. Saat 10 olmuştur. Direnme devam etmektedir. Bu sırada görevliler işçilere, çalışmayanların derhal sokağa atılacaklarını ve bütün haklarını yitireceklerini bildiriyorlar. İşçileri tehdit ediyorlar. Fabrika koridorlarına polis ve asker doluyor. Direnme kırılıyor. İşçiler işbaşı yapıyorlar. Ertesi gün, 11 Temmuz Cumartesi günü, fabrika gene polis ve asker işgâli altındadır. Pazartesi günü işverenin hazırladığı bir listeye göre 15 işçi işten atılıyor.

Derby fabrikası işçileri patrona karşı ve onun destekçisi bir sıkı yönetime karşı mücadelelerini tek başlarına yürütmüşlerdir. İşçilerin bağlı bulundukları sendika konfederasyonu DİSK en ağır baskı altındaır. Belli başlı DİSK yöneticileri hapishanededir, ve DİSK'ten kimse gelip işçilerin hatırını soramamıştır. Babıali basını Derby olayını tam bir sessizlikle geçiştirmiştir. Ama faşist teröre rağmen, yalnız bırakılmalarına rağmen, Derby işçileri Sıkı yönetim altında direnişe geçme yolunu bulmuşlardır.

Sıkı yönetim komutanlığı bütün işverenlerden bilinçli işçilerin isim listelerini istemektedir. Adı listede olanları bekleyen kader, işten atılmaktan işkenceye kadar çeşitlidir. Kartal bölgesinde şöyle bir olay olmuştur: Fabrika sahibi "İsyan tahrikçisi" diye nitelendirdiği bazı işçilerin isim listesini sıkı yönetim komutanlığına bildiriyor. İşçileri yakalamak için fabrikaya iki manga asker geliyor. Sivil polisler askerleri takviye etmektedirler. İşçiler, "biz arkadaşlarımızı vermeyiz" diyorlar. Patron sıkı yönetim komutanlığına bir kez daha telefon ediyor, takviye istiyor. Bu sefer iki bölük asker gönderiliyor. Ve patronun ihbar ettiği işçiler yakalanıp götürülüyor.

BÜYÜK İŞÇİ DİRENİŞİNİN İNTİKAMI

Yakalanan ve göz altına alınan işçilere ve devrimci gençlere polis karakollarında, Emniyet 1. ve 2. şubelerinde işkence edilmektedir. İşçi, köylü, devrimci genç düşmanı Demirel iktidarının polisi böylelikle Büyük Direnişin intikamını almaktadır. Hukuk devleti olma iddiasında bir devletin kanun ve nizamlarını hiçe saymayı itiyat haline getirmiş olan ve içine girdiği çıkmazdan kurtulmak için son çarenin faşizm olduğu fikrine aklı gittikçe yatan işçi, köylü düşmanı bir iktidarın polisinin emekçiye karşı, devrimciye karşı bu şekilde davranması olağandır. Olağan olmayan askerî yönetim altındaki Selimiye kışlasının işçiler ve devrimci gençler için bir işkence yeri haline getirilmiş olmasıdır. Tarihî Selimiye kışlası çatısı altında emniyetçi olduklarını söyleyen bazı kimseler işçilere, devrimci gençlere, toplumumuzun bu en tutarlı yurtseverlerine işkence yaptırmaktadırlar. Amerikan Morisson şirketinin Türkiye'deki menfaatlerinin temsilciliğinden bugünkü şaibeli iktidarın başına gelen kimsenin gölgesi altında işbirlikçi patronlar hesabına faşist teröre baş vuran ve böylelikle sömürü düzenine karşı direnmeyi kıracağını

umanlar ve bu kirli işe Türk Ordusunun adını karıştıranların marifetleri er-geç kamu oyunun gözleri önüne bütün çıplaklığıyla serilecektir. Ve faşizmin tezgârlanmasından başka bir şey olmayan bu son bir aylık olayların hikâyesi bütün gerçekliği ile öğrenildiği zaman Türkiye komuoyunun tepkisi sert olacaktır.

Selimiye kışlası çatısı altında işkence fasılları düzenleyenler işbirlikçi kapitalistlerin ve onları temsil eden şaibeli Demirel iktidarının fedailiği payesine ulaşabilirler, ama böyleleri Türk Ordusunun gerçek temsilcileri olamazlar. Bu geleneğin temsilcileri Davutpaşa kışlasında ve Kartal Askerî Cezaevinde tutuklu devrimcilere kardeşçe davranmasını bilen, askerlik şerefiyle bağdaşmayan durumlara düşmeyecek kadar bilinçli subaylar, assubaylar ve erlerdir.

İşbirlikçi iktidara yakın çevreler "Halkın" sıkı yönetimden memnun olduğu yolunda söylentileri israrla yaymaktadırlar. Bu kasıtlı bir propagandadır. Bu propagandanın arkasında ünlü Yahya Han çözümü özlemi yatar. Amerikan emperyalizmi—İşbirlikçi sermaye—feodal mütegallibe üçlü ortaklığı, bugünedek sömürü ve tahakkümlerini sürdürmelerine hizmet etmiş olan Filipin demokrasiciliğinin suyunun ısındığını artık anlamışa benzemektedir. Halkımızın gerçek demokrasi özlemi, kendi kaderine sahip çıkma özlemi öylesine güçlenmiştir ki, emekçi halkın bütün sınıflarının, bütün millî güçlerin politika dışında tutulduğu ve seçmenin işbirlikçi sömürücü sınıfların denetimi altındaki partiler arasında bir tercih yapmaya zorlandığı bu anti-demokratik siyasî düzeni Türkiye'de artık "demokrasi" diye yutturmanın imkânı pek kalmamıştır. Bu durumda egemen çevreler, Amerikalı danışmanlarının da uyarmalarıyla, bir Yahya Han formülü ya da bir Yunan cuntası çözümü üzerinde ciddî olarak durmaktadırlar. Ancak bunların önünde çözülmesi çok çetin olan bir mesele vardır. Faşist yönetim altındaki adı geçen iki ülkenin ordularından bambaşka bir niteliğe sahip bulunan Türk Ordusunu kendilerine alet edilme meselesi. Türkiye'de millici ve devrimci bir geleneğe sahip Atatürkçü Türk Ordusunun varlığı faşizmi özleyenlerin önüne dikilen büyük bir engeldir. Olaylar, İstanbul ve Kocaeli'nde, sıkı yönetim şartlarında, işbirlikçilerin bu engeli bir ölçüde etkisiz hale getirme yolunu bulduklarını göstermektedir. Sıkı yönetimle "Halkın" rahat nefes aldığı, Demirel iktidarının emrinde bir askerî idareden memnun olduğu yolunda yaygın gerici propaganda bunun kanıtıdır. Ama büyük çoğunluğu işçi ve köylü olan halkımız Yirminci Yüzyılın ikinci yarısında süngü tehdidi ile işçi sınıfımızın patronların dikte ettikleri şartlara boyun eğdirilmesinden memnun olacağını düşünmek gülünçtür. Halkımızın kendi ordusu saydığı Türk ordusuna karşı güven ve sevgi beslemesi başka şeydir, bu başka şeydir. İstanbul ve Kocaeli işçileri ve genellikle bu iki ilimizin halkı, bugünkü uygulanış şekliyle sıkı yönetime bir faşist yönetim gözüyle bakmaktadırlar. Halkımız, işbirlikçi patronların çıkarlarının kayıtsız şartsız savunucusu durumuna düşmüş, işçiyi ezen bir sıkı yönetimi, kendilerinin de bir parçası oldukları Türk Ordusunun millici ve devrimci geleneği ile bağdaştıramamaktadır. Bu durum halkımız için derin bir acı kaynağıdır. Bu, Türk Ordusu saflarında yer alan nice subay, assubay ve erin de acısıdır. Sıkı yönetim komutanının mason olduğu, hem de mason teşkilâtının, sahte belge düzenlemekle ün salmış Mobil Oil Genel Direktörü Necdet Egeran'ın başında bulunduğu hizbe (Demirel'in de içinde olduğu hizbe) bağlı bir mason olduğu ve bu komutanın şaibeli iktidarın başbakanı ile resmî ilişkisi dışında bir de mason biraderlik bağı ile bağlı bulunduğu yolunda söylentiler bu derin acıyı daha da derinleştirmektedir.

TARİH TEKERLEĞİNİN DÖNÜŞÜNÜ DURDURAMAZLAR

Evet, sıkı yönetim açıkça işçiye karşı çıkmıştır, işverenin yanında yer almıştır. Sıkı yönetim işçi-köylü düşmanı ve dolayısıyla karşı-devrimci Demirel iktida-

rının emrindedir, onun paralelindedir. Sıkı yönetim bu niteliğiyle Türkiye'de millici güçlerin vermekte oldukları bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin karşısına dikilmiş bulunmaktadır. Ama ne sıkı yönetim ne de başka bir baskı Türkiye'de millici güçlerin, işçinin, köylünün, devrimci aydının bağımsız ve demokratik bir Türkiye'nin yaratılmasını hedef tutan emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı millî demokratik devrim doğrultusundaki mücadeleyi durduramaz. Bu mücadele verilecektir. Ve tam bağımsız gerçekten demokratik Türkiye'nin gerçekleşmesiyle sonuçlanacaktır.

Şaibeli Demirel iktidarının emrinde bir sıkı yönetim, devrimci avları, işkenceler, hapisler bağımsızlık ve demokrasi uğruna mücadelemizi daha çetin bir aşamaya vardırmıştır, ama durduramamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de işçiyi süngü zoruyla işbirlikçi patronun kölesi durumuna getirmeye kimsenin gücü yetmeyecektir. Hiç bir jandarma terörü köylüyü toprak uğruna demokratik mücadelesinden, ortaçağ kalıntısı türlü sömürücülere karşı mücadelesinden vaz geçiremez. Hiç bir faşist tedbir devrimci gençliği bağımsızlık ve demokrasi uğruna mücadele yolundan döndüremez. Hiç bir kuvvet tarih tekerleğinin dönüşünü durduramaz. Şartlar ne kadar çetin olursa olsun devrimci mücadele devam edecektir ve bu süreç tamamlanacaktır. İşçi olsun, köylü olsun, aydın olsun, tüm devrimciler, yeni şartların emrettiği yeni mücadele biçimlerini doğru olarak saptamada ve gerektiği gibi uygulamada kusur etmeyeceklerdir. Ve özelikle devrimci gençlik bu işte kendisine düşen örgütleme ve devrimci dayanışmayı kurma görevini başarmaktan geri durmayacaktır.

İŞÇİ - KÖYLÜ - GENÇLİK ELELE

Sıkı yönetim komutanlığının son olarak süngü tehdidi altında öğrencileri sınava sokma girişimi birbirini izleyen tedhiş olaylarının üzerine tüy dikmiştir. İstanbul Teknik Üniversite öğrencilerinin boykotunun, bütün baskılara rağmen, yüzdeyüz başarılı olması, polis baskısının devrimci bilinç karşısında yenilgiye uğramasının kaçınılmaz olduğunun kanıtıdır. Devrimci gençlik, örgütlenme ve mücadele tecrübesini Türkiye'nin işçilerine ve köylülerine iletmekten geri kalmayacaktır.

Besbelli ki, işçiler ve köylüler devrimci öğrencilerden daha çetin şartlarda mücadele vermektedirler. Ama mücadele ne kadar çetin olursa olsun, işbirlikçi sermayedarların ve feodal mütegallibenin emrine tahakküm ve sömürülerini sürdürsün diye askerî kuvvet teslim etmenin bugünün Türkiye'sinde hiç bir meseleyi halledemeyeceğini ve sıkı yönetimlerin en sıkısının bile bilinçlenen Türkiye işçisini ve köylüsünü köle durumunda tutamayacağını dost düşman herkes görecektir.

Bir sıkı yönetim olup bittisi ile Türk Ordusunu, ambalaj ve montaj sanayiinin işbirlikçi patronlarının, bu ipleri yabancının elinde gayrı-millî sınıfın hizmetinde itaatli bir baskı kuvveti durumuna getirdiklerini ve böylelikle özlemini duydukları faşizme zemin hazırladıklarını sananlar çok aldanmaktadırlar. Bundan on yıl önce de işbirlikçi sınıfların temsilcisi politikacılar, Bayarlar, Menderesler sıkı yönetimden medet ummuşlardı. Ama sıkı yönetim silâhı ellerinde patladı. Hedefi değil kendilerini yaraladı. İşbirlikçi sınıfların, Türk ordusunu tarihinden, millicî ve devrimci geleneğinden koparma yolunda, bu orduya, Yunanistan'dan Brezilya'ya kadar emperyalizmin sömürü alanı nice ülkede olduğu gibi, yabancı ve yerli sömürücünün elinde, emekçi halka karşı kullanılan bir baskı kuvveti durumuna düşürme yolunda girişimlerini yakından izlemek devrimci uyanıklığın gereğidir. Bu çabaların boşa çıkması için mücadele, asker, sivil her devrimcinin görevidir. Dış gö-

rünüşteki sükûnete rağmen sıkı yönetim, onu uygulayan egemen çevrelerin umduğunun tam tersi sonuçlar vermektedir. İşçinin sınıf bilinci sıkı yönetim şartlarında daha da bilenmiştir. Büyük İşçi Direnişi, Amerikan beslemesi sarı sendikacılığın baş temsilcileri Türk-İş'i sendikacılık alanının tek hâkimi yapmayı hedef tutan, Anayasaya aykırı bir kanun dolayısıyla patlak vermişti. Sıkı yönetim işçi direnişini bastırmak için ilân edildi. Maksat Türk-İş'in sarı sendika ağalarını işçi sınıfına zorla kabul ettirmekti. Maksat elde edilememiştir. Bugün Demirsoylar, Tunçlar, Türk-İş'e bağlı işyerlerinde bile işçinin karşısına çıkamaz duruma gelmişlerdir. İşbirlikçi sermayedarların fedailiği rolünün Türk Ordusuna reva görülmesi olgusu birçok yurtseverin gözünün açılmasını sağlamştr. Türk Ordusunun subayları, assubayları ve erleri, şaibeli Demirel iktidarının ve bu iktidarın izinde yürümek gafletine düşmüş olan bazı "muteberlerin" kendilerine oynatmak istedikleri rolün nasıl bir rol olduğunu her geçen gün daha iyi anlamaktadırlar.

Sınıf çıkarları Türkiye'nin işbirlikçilerin tahakkümü altında emperyalizmin sömürü alanı bir ülke olarak varlığını sürdürmesinden yana olan asalak sınıfların sömürü ve tahakkümlerinin günleri sayılıdır. Tarih, işbirlikçi kapitalisti de feodal mütegallibeyi de sömüren bir sınıf olarak yok olmaya, tarih sahnesinden silinmeye mahkûm etmiştir. Hiç bir faşist terör bu kaçınılmaz sonucu önleyemez. İşçileri, köylüleri, öğrencileri kurşunlayanlar, devrimci avları düzenleyenler, Amerikan hediyesi elektrikli araçlarla işkence fasılları tertip edenler, zindanları devrimcilerle dolduranlar, işçiyi süngü tehdidi ile patronun hizmetinde köle durumuna sokmaya çalışanlar, jandarmaya, komandoya feodal ağanın fedailiğini yaptıranlar hep, "tarihin ölüme mahkûm ettiği bütün sınıflar gibi hareket etmektedirler". Ama bu terör yöntemleri, daha önce, tarihin ölüme mahkûm ettiği sömürücü sınıfları nasıl kurtaramadı ise, bu sefer de bizim toplumumuzdaki vatan satıcısı asalak sınıfları kurtaramayacaktır. Ve Türkiye'miz, işçisiyle, köylüsüyle, tüm çalışanlarıyla, millî güçlerin Türkiye'si, Tam Bağımsız ve Gerçekten Demokratik Türkiye olacaktır.

AYDINLIK

anarşistliğimiz mi? dağınıklığımız mı?

Sosyalist ortamın dağınıklığı nedendir? Tek sözcükle özetliyelim: **Anarşistlikten!**

TOPTAN ANARŞİZM

Ne demek, denecek, örneğin, ağzına **sosyalizmi** bile salavatla alan Sendikacı anarşist midir? Sosyalizmi yasak etmekten vaz geçince de **"güleryüzlü"** veya **"demokratik"** boyasiyle makyajlamaksızın savunamıyan Bay'lar ve benzerleri Anarşist midirler? Millî Demokratik Devrim sloganını çokça kullananları **"İhtilâlci metod"** kullanmakla suçlayarak iyi saatte olsunlara **"ihbar"** etmiş duruma düşen sayın Bayan'lar Anarşist midirler? Hattâ daha ne bileyim, falan fâre deliğinden işçi sınıfına en **"demir disiplin"**'li **"Öz-örgüt"** adına göz kırpan müthiş veya ünlü **"Komünist"**'ler Anarşist midirler?

Evet: Türkiyemiz için bütün bunların topu birden en onmaz **Anarşisttirler.** Gelin, yüreklerin bütün çirksiz ve çepelsizliği ile insâfa gelip ikrar etmekten korkmıyalım. İster, iki kişi ile bir araya gelip organlar içinde gündemli **tartışma, karar alma** ve **uygulama** yolundan gitmeyi idam cezasından korkunç bulan **"Bağımsız" "Sosyalist"**'lerimiz olsun, gerek bir yerden edindiği "yeterli sosyalizm" **apoletini** rastladığı yurttaşa gösterip kendisine **"itaat"** etmiyeni dünya ölçüsünde yıldırımlıyabileceğine inanmış (mintarafillah) **"yetkili" "Sosyalist"**'lerimiz olsun, hepsi bal gibi yahut zehir gibi Anarşisttirler.

Onların kendi kendilerine, yahut etrafın onlara vermiş bulunduğu: **"Sosyalist"** yahut **"Komünist"** yahut "Oportunist-Revizyonist" vb. sıfatlarına bakmayın. Hepsinin içyüzlerine, yâni **ana düşüncelerine** ve **temel davranışlarına** bakın. Hepsi, yalnız kendi **"kişiliklerinde"** bir **"Otorite"** kabul edilirse, onlar da bir **"Otorite"** kabul ederler. Kendi dışlarında otorite mi? Böyle şeyi, yazdıysa bozsun. En "Majüskül" geçineninden en "Miniskül"üne dek hiç birisi, —ne denli: "beş vakit namazında: **müttaki** sosyalist" görünürse görünsün—, yeryüzünde hiçbir **otorite** tanımazlar. **"Ben"** otorite isem: otorite var; **"Benim otoritem"** yoksa, hiç bir otorite yoktur. Teoride ve pratikte kahrolsun otorite! Görünmez, dilsiz sloganları budur.

Demirel'lerin, İnönü'lerin **"Anarşi"** saydıkları şey anarşi değildir. Asıl, otoriteyi **sırf dış** ve yadırgı **zorlamalarla:** gerçek teori ve pratikten kopuşla, makamla, apoletle, rütbe veya para, yahut süngü, kurşun gücü ile sağlanır şey sayan kafa yok mu? İşte o, anarşistin domuzudur. Ve bu **domuzuna anarşistlik,** bize tarihcil görevi bitmiş Osmanlı Tefeci-Bezirgân Derebeği artıklarıyla aktarılıp gelmiş, iliklerimize işlemiş, ciğerimizi delmiş, anamızı ağlatmıştır.

OTORİTE GÖSTERİŞİ ve ANARŞİZM DİYALEKTİĞİ

Hiç değilse kendilerine başkaları **"Aşırı sol"** veya **"Kızıl komünist",** kendileri **"Sol"** veya **"Sosyalist"** diyenlerimiz, gerçekte boylu boyunca içine battıkları o Anarşizm batağından niçin kurtulamazlar? Neden bir baltaya sap olamazlar? Ömür boyu kendilerinden başka bir düşünce ve davranış otoritesi tanıyamadan, kendi etkisiz kişi böbürlenmeleriyle göçüp giderler. Çünkü, çoğu **Otorite'nin** ne olduğunu bilmezler.

Yahut **"bilirler",** hem de çok iyi, herkesten daha iyi bildiklerine inanırlar. İnançlarında ve bilgilerinde aşırıcı samimidirler bile. Hepsi de **"Otorite"**yi ağababalarından görmüşler, paşa atalarından öğrenmişlerdir. Otorite de ne imiş ki? Takarsın efendim palabıyığı, yahut top sakalı suratının alt yanına: üst yana da geçirirsin mezar taşından iri kavuğu yahut silindir şapkayı, ya da bıçkın kasketi! Açarsın ikisi arasındaki arslan ağzını, gaz tenekesi gürültüsüyle ezberlediğin iki üç lâfı kükredin mi? **"Hâzâ"** otoritenin ta kendisi olursun.

Karşı çıkan mı olur? Kolay. Çekersin kılıcı, uçurursun kelleleri. Senden başka kimse kalmaz ortalıkta otorite. Sosyal anarşistin kılıcı mı? O da var: boyunu posunu görene **"Oportunist"**, yahut **"Revizyonist"** dersin. **"Kuyrukçu"** yahut **"Likidatör"** dersin. O da olmadı: **"Maocu"** yahut **"Kastrist"** damgasını vurursun. Bunlar gerçek kılıç mıdır, yoksa tahta kılıç mıdır? Sen o kılıcı kullanmayı değil kıçına takmayı olsun öğrenebilmiş, hele hak edebilmiş misindir? "Aldırma beğim, canbaza bak!"

Bütün sosyalistlerimizin kolayca Anarşist soysuzluğuna düşebilmeleri: ne teoride ne pratikte, **Otorite** tanımamaktan da kötü olan, Otoritenin ne olduğunu bir türlü kavrıyamamış olmaktan ileri gelir. Anarşistliğin birinci ve sonuncu maddesi ve özü: **(Otorite düşmanlığı + Otorite megalomanisi)**-dir. Her şey gibi, Anarşistlik te önce **objektiftir:** yani bizim onu kabullenmiş olmamamızla ortadan kalkmaz. Sonra, **diyalektiktir:** yâni, hem otorite düşmanlığıdır, hem de otorite megalomanlığıdır. Ve bugün, Türkiye'nin hemen bütün sosyalistleri Anarşizmin bu iki çengelinde, ikisine birden takılarak yırtınmakta ve kanamaktadırlar.

OTORİTE ve SAVAŞÇILIK

Oysa otorite (pabucu büyük Mevlâna çelebice Eyüp Sultan camiünde bunak pâdişahın beline taktığı sırmalı kılıç gibi) herhangi bir kişiye veya kişilere, herhangi bir üfürüklü merâsimle kuşanılacak bir elmaslı yahut kamış kılıç değildir. Bunak pâdişahın dedesinin dedesi yalınkılıç savaşla ülkeleri fethetmeseydi, kılıç takma gösterisini kimse ciddiye almazdı. Sosyalizmde de, **Otorite**, her şeyden önce nâmusu ile verilmiş kanlı **savaşların ürünü** olabilir. Bu en başta unutulmaması gereken birinci gerçekliktir. Yoksa, sosyalizmin erkekliğini giderecek **"Fenni sünnetçilik"**lerle yahut "Ala ala hey!" curcunalı liderlik **"Sünnet düğünleri"** ile kılıç kuşanılamaz.

Sosyalizmde **Otorite** sağlıyan, Anarşiye son veren **Savaş**, hem teorik hem **pratik** iki yüzü keskin **bilinç** ve **bilim** savaşıdır. Sosyalizmin **pratiği:** biri ötekisinden zerrece ayrılsa, hepsi sıfıra inen **(Ajitasyon + Propaganda + Örgüt)** üçüzüne dayanan savaştır. Dikkat edelim, bütün Otorite düşmanlıklarının veya Otorite megalomanyaklıklarının TEKNİK kökü: hep bu sosyalizm pratiğindeki üçüzden birinin veya ötekisinin yeterince önemsenmeyişinden ileri gelir.

Adam eline bir **Örgüt**, yahut **Ajitasyon**, yahut **propaganda** olanağı geçirir. Örgütün nasıl sosyalist örgüt, propagandanın nasıl sosyalist propaganda, ajitasyonun nasıl sosyalist ajitasyon olacağını henüz kavramadan, ansızın kazıklaşıp **Otorite** kesilir. Ve başka bütün otoriteleri **"yere sermek"**ten daha kestirme **"başarı"** yolu düşünemez. Bu, **Osmanlı katırlığının** kaçınılmaz sonucu: aydınlatıcı, derleyici, değiştirici, geliştirici olmak yerine köreltici, dağıtıcı, taşlaştırıcı olmaya varır. Kaş yapayım denilirken göz çıkarılır. Sözde otorite gösterisine girişilmekle, otorite bozulur ve anarşistliğe düşülür.

ANARŞİSTLİKLE SAVAŞTA: ÖRGÜT

Sosyalizmin sefaletinde Osmanlı katırlığı: yâni, Bâbil çağından kalma derebeği artığı küçük-burjuva soysuzluğu sosyal temeldir. O bakımdan, anadan doğma **(megaloman + otorite düşmanlığı)** ile savaşmak güçtür. Ama olanaksız değildir. **Türkiye**'nin bugünkü şartları ve **yeni kuşağın** yönelişi ortamında, anarşistliğe son vermek ve sosyalist otorite denilen **bilinçli proleter disiplini** kurmak, ancak, **Örgütçül** pratiğe ve gerçek **Teori** anlayışına dayanmakla gerçekleşebilir.

Sosyalist **Örgüt** pratiği: matematik kuralı kadar kesin prensiplere uyar. Örgüt pratiği, **Proletaryanın Politik Partisini** çelik çekirdek yapmadıkça gerçekleşemez. Proletarya Partisi, **Tüzük** gücü ile yürür. Tüzük, **Amaç** maddesiyle bütün **Programı** özetledikten sonra, en çok **Üye olmak** bölümünde açık ve kesin olur. Programı iyice bilmek ve yaymak, hattâ aidatını düzenlice ödemek, Parti üyesi için değil, Parti sempatizanı için bile yeterli olamaz.

Parti üyesi herşeyden önce bir Parti **Organı** içinde **canlı** ve **disiplinli** düşünüp davranan kişidir.

Organ: belirli gün, belirli gündemle **toplanan, belirli işbölümü** yaparak, disiplinli **tartışma** sonucu çoğunlukla alınmış **kararı** mutlak **uygulayan;** ve bu canlı düşünce davranışı hem yerce, hem zamanca, bir saat düzenliliği ile **sürdüren;** yukarıya ve aşağıya **bağımlılığı bağımsızlığı** ile yarışan bir **bilinçli** örgüt bölümüdür. Canlılığı: **Parti** içinde olduğu denli, **yığın** içinde de bilimcil düşünce ve davranışta **öncülüğü** ile ölçülür.

Disiplin: her şeyden önce,**girişim** (inisiyativ: teşebbüs kaabiliyeti) teme-

line dayanır. Girişim gücünü körelten her kural, proletarya disiplini değil, **"körü körüne itaat"** istiyen, Partiyi inmelendiren burjuva otomatlığıdır. Girişim ışığı altında proletarya disiplinin başlıca 4 ayağı şunlardır.

1 — Organda **eleştiri** hakkı sınırsız, **oy** hakkı her kişiye bir tektir.

2 — **Yetki ve sorumluluk:** (Sınam + Bilgi + Enerji)ye, yalnız kararla verilir ve alınır.

3 — **Tartışma:** mutlak **organ içinde, şahsiyata dökülmeden, prensipcil** ve **yapıcı, pratik, somut ilerletici, karara dek** yapılır.

4 — **Karar:** gelecek karar'a dek ilgililer için mutlak uygulanan **kanundur.**

Partiden çıkarılma başlıca 4 nedene dayanır:

1 — **Karyerizm** (mevki hırsı),

2 — **Organ dışı eleştiri,**

3 — **Karara uymamak,**

4 — **Program ve Tüzük dışılık** ve **Provokasyon.**

Bu en ilkel prensipleri gözönüne almayanın bir proletarya partisinden söz etmesi veya proletarya partisine girmesi, eğer provokasyon ve bozgunculuk değilse, düpedüz anarşistliktir.

ANARŞİSTLİKLE SAVAŞTA: TEORİ

Örgüt, Teorinin pratiğe uygulanmasıdır. Örgütsüz teori Havada asılı kalır. Teorisiz Örgüt, havasız yaşamak isteyen canlıya benzer. Örgüt bir lâmba ise, teori onun yağıdır. Ne yağsız lâmba ışık verir, ne de lâmbasız yağ ortalığı aydınlatır. Örgüt ampule, Teori elektrik akımına benzer. Ampulden geçmeyen elektrik de, elektriksiz ampul de ne ışık, ne ses, ne ısı, ne hareket vermeye yeterli olamaz.

Ancak, biliyoruz: bütün elektrik âletleri, cihazları, elektrik enerjisinin keşfinden sonra icat edilmişlerdir. Onun gibi, en iyi Örgütler de ancak, en doğru Teoriden sonra kurulabilmişlerdir. **Teori ile Örgüt'ün** karşılıklı etki-tepki diyalektiği ne olursa olsun, **insan** denilen makinenin etken verimliliğinde **öncelik,** her zaman Teoriye düşer. Çünkü insan, Engels'in dediği gibi, yerken, içerken bile önce o işlemin düşüncesini kafasında tasarlar.

Türkiye'de sosyalizmi bir sürü **derebeyi, burjuva** ve **küçük-burjuva** anarşistlerinin türlü sapıklıklarından kurtaracak örgüt için de, birinci adım, önce kafa disiplini ve düşünce otoritesi yaratacak olan doğru ve sağlam **Teori** ile atılabilir. Türkiye'nin Sosyal Devrimler alanına en geç gelmesi, dünya ölçüsünde sınanmışları bir daha sınamasını olasılaştırabilir. Yeter ki, **Teori'**nin ne olduğunda yanılınmasın.

İnsanı bütün öteki hayvanlardan ayıran yanı, **sosyal-teorik,** bir yaratık olmasıdır. Bunu Tarihin her aşamasında görmemek elden gelmez. Teori ile en az başı hoş olan Barbarlığın en etken olduğu çağlara dikkat edelim. O insanlığın en kargaşalı (en anarşik) ve en karanlık (en bilinçsiz) bulunduğu çağlarda, en çim çiy ham güce dayanan **Pratik Otoriteler** (Derebeğilik Uluları) yalnız ve ancak **Teorik Otoriteye** (örneğin: Krallar **Hristiyanlık** Kilisesine, Padişahlar **İslâmlık** Şeriatına) yaslanabildikleri ölçüde, **Gerçek Otorite** (Kral veya Şah) olabilmişlerdir.

Onun için, derebeği artığı Türkiye'de (olmaz öyle şey ama): Sosyalizme Kral veya Padişah mı olunmak isteniyor? Görünen budur. Her köşe başında Sosyalizmin Kralı yahut Padişahı olmak istiyenlerin kulakları yahut kuyrukları titreşip duruyor. Bu gibilerin, kendilerini değilse bile, çevrelerini hastalığa bulaşmaktan kurtarmanın birinci ilâcı şu gerçeklikte toplanır: Za-

manı için ve kendine göre az çok oturaklı ve tutarlı bir **Teorik Taban** bulunmadıkça, insanoğlu hiç bir yerde, hiç bir zaman oturaklı ve tutarlı bir **pratik otorite** kuramamış, hele hiç **sürdürememiştir.**

İnsancıl her alan için doğru olan bu kuralın, özellikle Proletarya Sosyalizmi için en büyük yamanlığı ve keskinliği büsbütün doğrudur. Sosyalizmde Türkiye'nin otoritesi, olmak istiyenlerin çoğu o doğruyu genel ve soyut olarak az çok biliyorlar. Onun için hemen hepsi **"Teori"** adına konuşuyorlar. Bir eksikleri var: Teoriyi, herkesten iyi kavradıklarını sandıkları için bilmiyorlar. Bilmemekten de kötü olarak, teoriyi **metafizik** ve **skolastik** biçime sokuyorlar.

Dünya ölçüsünde otorite olmuş düşünür ve davranıların teorik yazılarını ne denli çok iyi ezberler, hele tekrarlarlarsa, **Türkiye** ölçüsünde o denli büyük, yanılmaz teorici olabileceklerini umuyorlar. Aldanıyorlar. Yalnız kendileri aldanmakla kalsalar **"Yanılmaz Papa"** lıkları onlara helâl edilebilirdi. Ne yazık ki, o skolastiği çevrelerine de yayarak, şimdiye kadarki kuşakların düştükleri çukura yeni kuşakları da düşürme istidadını körüklüyorlar. Bu kadarı **"aşırı"** oluyor.

Bilimcil Sosyalizm için, **Teori,** her şeyden önce, Derebeyi **Skolastiği** ile Burjuva **Metafiziğini** yoketmektir. Teori, her şeyden daha keskin **Diyalektik** metod ve mantıktır. Teorinin Diyalektiği: elbet **uluslararası** bir değer olmaktır. Ama, uluslararası bir değer olmanın tek yolu da, herşeyden önce **ulusal** bir değer yaratmaktır. Kapitalizmde insanlık eşitsiz gelişim kanunu ile, ayrı ulus gerçekliklerine parçalanmıştır. Onun için, her ülke, ötekilerinin yarattığı bütün teorik değerleri iyice sindirecektir. Ama bu, uluslararası teoriyi sindirim, **Teori**'nin yalnız bir kanadıdır. Öbür kanat, her ülkenin **kendi sosyal orijinalitesinde** yatar.

Bizde, bütün sosyalistlerimizin basamak basamak kendi çaplarında boyuna anarşistleşmeleri (otorite kırıcı megaloman disiplinsizlikleri) hep, yalnız derme çatma, **çıraklıkta pişmemiş,** uluslararası "teori" tek kanadı ile şâhâne uçuşlar yapmaya kalkışan acaip kuşlar oluşlarından ileri geliyor. Oysa, bu aşama, kırk yıl öncede kalmalıydı. **"Cin olmadan adam çarpmak"** modası artık geçmelidir. Yeraltı dünyadan başka yıldız değildir.

muzaffer erdost

osmanlı imparatorluğunda üretim ilişkileri ve asya üretim tarzı

GİRİŞ

Asya üretim tarzı, yeniden günün meselesi haline getirilmiş bulunuyor. Ant Yayınları arasında çıkan ve marksist düşünürlerin yazılarından derlenen **Asya Tipi Üretim Tarzı** adlı kitaba Selâhattin Hilâv'ın "Sunuş" yazısı ve **Ant** dergisinde (Temmuz 1970, sayı 3) Oya Sencer'in "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Bir Tuzak" yazısı, bazı noktalarda birbirlerine karşı gözükmekle birlikte, proletar devrimcilerin, asya üretim tarzı konusundaki görüşlerini yorumlamakta birleşmektedir. Bu yanlış yorumlama, Oya Sencer'in yazısında şöyle ifade ediliyor: "Millî Demokratik Devrimci kanadın ATÜT kavramını **kesinlikle reddetmesinin** [altını ben çizdim, me.] arkasındaki nedenlerde, 1927'lerde Rusya'da ATÜT'ün reddedilmesinin nedenlerini görmek mümkündür. .... MDD cephesi, antifeodal mücadele tezini ancak feodal yapının varlığıyla kanıtlayabilirdi. Bu yüzden de ATÜT'ü **reddetmesi** [altını ben çizdim, me.] doğaldı." (**Ant**, sayı 3, s. 82.) Bu sözlerin hemen üstünde "Millî Demokratik Devrimci grubun", "ATÜT'e ve klasik şema dışında kalan tipoloji tartışmalarına **düşmanca** bir tavır takınması[nın] ve Osmanlı toplumunu **zorlamalarla da olsa** [altını ben çizdim, me.] feodal yapıda gösterme çabaları[nın]"

sebebini, Aybar'ın ATÜT'ten türettiği "bürokrasi" tahliline karşı çıkmış olmalarına bağlamaktadır.

Oya Sencer'in bu sözlerinden şu sonuçları çıkarabiliriz: Proleter devrimciler (Oya Sencer "Millî Demokratik Devrim grubu" veya "kanadı" diyor), Aybar'ın tahlillerine karşı çıktıkları için, ATÜT'e karşı da düşmanca bir tavır takınmışlar ve herhalde asya üretim tarzına uygun düşen "Osmanlı toplumunu" **zorlamalarla** feodal olarak nitelemişlerdir. Gene Oya Sencer'in yazısından anlaşılan şudur ki, proleter devrimciler, ATÜT **kavramını** kesinlikle reddetmektedirler ve bunun sebebini, 1927'lerde Moskova'nın ATÜT kavramını kesinlikle reddetmiş olmasında aramak gerekmektedir.

Görülüyor ki, Oya Sencer, iki şeyi, "asya üretim tarzı kavramı" ile Osmanlı İmparatorluğunda üretim ilişkilerinin asya üretim biçimine uygun olup olmamasını birbirine karıştırmaktadır. Asya üretim tarzı ile ilgili meseleler şunlardır: 1) Marx ve Engels'in ayrı bir toplum biçimi olarak (ilkel şekillenmenin son aşaması olarak) belirttikleri doğu biçimi veya asya üretim tarzı, bağımsız bir üretim tarzı mıdır? (Asya üretim tarzı kavramını reddedenler, "bağımsız bir üretim tarzı değildir" diyenlerdir.) 2) Asya üretim tarzı diye bağımsız bir üretim tarzı varsa, bu üretim tarzı, evrensel bir üretim tarzı mıdır, yoksa bu üretim tarzına bazı topluluklarda mı raslanmaktadır? 3) Osmanlı İmparatorluğunda üretim ilişkileri, asya üretim biçimine uygun düşmekte midir, düşmemekte midir?

Bunlar, birbirlerinden ayrı konulardır. Şöyle ki, Marx ve Engels'in çizdikleri asya üretim tarzının, bağımsız, ayrı bir üretim tarzı olup olmadığını tartışmak ayrı şey, Osmanlı İmparatorluğunda, üretimin, asya üretim tarzına uygun olup olmadığını tartışmak ayrı şeydir. İkincisini reddetmek, aynı zamanda, birincisini reddetmek demek değildir. Osmanlı İmparatorluğunda üretimin genel karakterinin feodal olduğu tezini savunmak, aynı zamanda, asya üretim tarzı kavramını reddetmek (hele kesinlikle reddetmek) anlamına gelebilir mi? Oya Sencer, Osmanlı İmparatorluğunda üretim ilişkilerinin genel karakterinin feodal olduğu tezini savunmayı, genel olarak, asya üretim tarzı kavramını reddetmekle bir tutmakta, ve üstelik "millî demokratik devrim grubunu" **kaba** bir şekilde suçlamaktadır. Proleter devrimcilerin, Osmanlı İmparatorluğunda üretim ilişkilerinin, objektif bir tahlil sonucu değil, antifeodal mücadele tezine kanıt olmak için, yani tam bir önyargıyla, feodal olduğunu iddia ettiklerini yazmaktadır. Yazar, Türkiye'de, proleter devrimcilerin asya üretim tarzı konusunda dolaylı ve dolaysız olarak yazdıklarını okumak zahmetine katlanmış olsaydı, "millî demokratik devrim grubu"na yönelttiği sözlerin, kendi önyargılarından başka bir şey olmayan "düşmanca" suçlamalar olduğunu elbette görürdü.

Proleter devrimcilere yöneltilen suçlamalara bakarak, Oya Sencer'in, Mihri Belli arkadaşımızın ve bizim yazılarımızı okumadığı anlaşılmaktadır. Mihri Belli, "Asya Üretim Tarzı Üzerine Birkaç Söz" (**Aydınlık,** sayı 4, Şubat 1969; Mihri Belli, **Yazılar,** Sol Yayınları, 1970, s. 322-332) adlı yazısında, ne asya üretim tarzı **kavramını** reddetmektedir, ve ne de araştırılıp incelenmesini. Mihri Belli'nin yazısı şu sözlerle sona erer: "**Formen'i** ... okuyalım; AÜT üzerine tartışmaları izleyelim ve metinlerle de yetinmeyerek toplumumuzun tarihi üzerine eğilelim. Çünkü dendiği gibi 'tarihi incelemek gerek'." ("Tarihi incelemek gerek" sözünü, Mihri Belli'nin, Marx'tan aktardığını ayrıca belirtelim.) Oya Sencer'e şimdi sormak gerekir: asya üretim tarzı kavramını **kesinlikle** reddeden kim? Asya üretim biçimi tartışmalarına düşmanca

tavır takınan kim? **Formen'i** çeviren Mihri Belli mi, yoksa **Formen'i (Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri'ni)** yayınlayan mı? Bu bir; ikincisi:

Benim, dolaylı olarak asya üretim tarzına değindiğim yazılar ortadadır. Bunlardan ilki "Şemdinli Aşiretlerinde Üretim İlişkileri" (**Türk Solu**, cilt 1, sayı 22, 23, 24, 25) ve diğeri, "Türkiye'de Feodalizmin Kaynakları ve Bugünkü Durumu Üzerine Bir Taslak" (**Aydınlık**, sayı 5, Mart 1969) adlı yazılardır. Bunları okumuş olan biri görecektir ki, bu yazılar, Şemdinli aşiretlerinde, Anadolu Selçuklularında ve Osmanlı İmparatorluğunda üretim ilişkilerini kendi imkânları ve ölçüleri içinde araştıran ve bu ilişkilerin genel olarak feodal nitelikte olduğu sonucuna varan **taslak** çalışmalardır.

Yani "anti-feodal mücadele tezini ancak feodal yapının varlığıyla kanıtlamak" gibi bir **önyargıyla** yola çıkılmış değildir; öyle olsaydı, bu dogmatizmden de kaba bir şey olurdu. (Belli ki, Oya Sencer, millî demokratik devrimi, sadece bir anti-feodal mücadele şeklinde koyacak kadar, millî demokratik devrimden de habersizdir.)

Hemen burada belirtmeliyim ki, bizim amacımız, Selâhattin Hilâv'ın ve Oya Sencer'in yazılarını eleştirmek ve bu yazılar üzerinde tartışmak değildir. Asya üretim tarzı konusundaki bu yazılarda, Osmanlı İmparatorluğunun yapısı konusunda kesin bir tez ortaya konmamakla birlikte, takınılan tavır odur ki, Osmanlı İmparatorluğunda, üretim ilişkilerinin, asya üretim tarzına uygun olduğu görüşü (ya da bu görüşü savunan yazarların görüşleri) benimsenmektedir. Aslında, Türkiye'de, kendilerini "ATÜT'çüler" olarak niteleyenlerin, asya üretim tarzıyla Osmanlı İmparatorluğunda üretim ilişkileri arasında temel benzerlikler bulma çabaları, **marksist bir incelemeye** dayanmamakta, ve yanlış tahlillerden yanlış sonuçlara varılmaktadır. Gerek asya üretim tarzı kavramı, gerek Osmanlı İmparatorluğunda üretim ilişkileri yanlış ortaya konduğundan, oportünizmin **bir kanadı**, kaynağını bu temel yanlışlardan almış - ve bu kanat, her yıl **yeni bir kisveye bürünerek** (Aybar oportünizmi, Küçükömer oportünizmi vb. şeklinde) karşımıza çıkmıştır; bu gidişle yeni yeni kisvelere bürünerek kafaların yeniden bulanmasına yol açacağı da beklenebilir.

Bu yüzden biz, oportünizmin bu konudaki yeni spekülasyonlarına daha fazla fırsat vermemek için, burada, Osmanlı İmparatorluğundaki üretim ilişkileri ile asya üretim biçimi arasındaki **temel ayrılıkları** belgelere dayanarak ortaya koyacak ve konuyu elimizden geldiği kadar aydınlığa kavuşturmaya çalışacağız.

I. — ÖZEL TOPRAK MÜLKİYETİ VE DEVLET TOPRAK MÜLKİYETİ

Marx, 8 Mart 1881'de, Zasuliç'e yazdığı mektubunda "Toplumun ilkel şekillenmesinin son aşaması olarak tarım komünü —der—, aynı zamanda ikinci şekillenmeye geçişin, yani ortak mülkiyete dayanan toplumdan, özel mülkiyete dayanan topluma geçişin aşamasıdır. Anlayabileceğiniz gibi ikinci şekillenmeden kasıt, kölelik ve serfliğe dayanan toplumlardır."[1]

Asya üretim biçimi, bu tarım komünlerinden biridir ve temel yapısı gereği değişmeye karşı en çok direnen ve sağ kalabilen biçimdir. Diğer iki biçim, antik (veya roma ve yunan biçimi), ve cermen biçimidir. (Marx, ayrıca asya biçimine yakın ama ondan daha dinamik olan slav ve romen bi-

1 Marx'ın 8 mart 1881 tarihli Zasuliç'e mektubu, Karl Marx, **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri**, Sol Yayınları, Ankara, 1967, s. 158.

çiminden de söz açmaktadır.) Birbirinden farklı bu üç biçim ilkel şekillenmenin son aşamasını, ortak mülkiyetten özel mülkiyete, yani (burada) köleciliğe ve serfliğe dayanan toplumlara geçiş aşamasını teşkil etmektedirler. Toprağın mülkiyet ve dolayısıyla tasarruf şekli, bu üç biçimde birbirinden ayrıdır. Asya üretim biçiminde, **yalnız** komün mülkiyeti vardır ve tasarruf özeldir. Kolektif mülkiyet dışında başka bir toplum mülkiyeti yoktur.[2] Antik biçimde, devlet toprak mülkiyeti ile özel toprak mülkiyeti gibi çelişen iki mülkiyet biçimi yanyana bulunmaktadır.[3] Cermen biçiminde ise, komün mülkiyeti, özel mülkiyetin tamamlayıcı bir eki olarak gözükür. Tarıma elverişli topraklar, köylünün özel mülkiyetidir, buna karşılık, avlanma alanları, meralar, ormanlar, yaban vb. kamu toprağıdır.[4]

Asya üretim biçiminde, özel toprak mülkiyeti yoktur; burada toprağın kolektif mülkiyeti vardır. "... küçük komünleri kucaklayan ve onlara hükmeden tepedeki birlik en yüksek ve tek mülk sahibi olarak görün[ür]."[5] "... toprak mülkünün sahibi devletin başıdır, zaten devletin başı olmak demek, memleket ölçüsünde toprak mülkünün sahibi olmaktan başka bir şey değildir. Ancak, bu durumda, toprağın genel ve özel olarak kullanılması ve tasarrufu mevcut iken, özel toprak mülkiyeti yoktur."[6] "Asya biçiminde (yada en çok raslanılan Asya biçiminde) mülkiyet yok, **sadece** bireyin toprağa tasarruf durumu; gerçek mülk sahibi komündür. **Kolektif** mülkiyet dışında **başka bir toprak mülkiyeti yoktur** [altını ben çizdim, me.]."[7] Bir başka yerde Marx, "... bu biçimde [asya biçiminde] birey, **hiç bir zaman** [altını ben çizdim, me.] toprağın sahibi olmayıp ancak onu tasarrufunda bulunduran durumunda[dır]."[8] der.

Marx'ın koyduğu asya biçimi, ilkel komünal toplumda görülen toprakta komün mülkiyetinin, henüz özel mülk haline gelmediği, ama toprakta özel tasarrufun teşekkül ettiği bir biçimdir ve bunun için de toprak, komün üyelerinin ortak mülkleridir. Tarım komünü, "toplumun ilkel şekillenmesinin **son aşamasıdır"** ve bu tarım komünleri içinde (cermen, antik, asya ve slav) asya biçimi, toprakta özel mülkiyetin teşekkül etmediği bir aşamadır. Ama, ilkel komünal toplumun bir önceki aşamalarından farklı olarak, toprağın özel tasarrufu teşekkül etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda devlete ait **mirî** denen arazinin **(ager publicus'**un) tasarruf hakkı, genel olarak, reayaya (üretici çiftçiye) tapu senedi karşılığında, irsen verilirdi. Mirî arazinin (devlete ait arazi, hazine arazisi) **rekabesi** (çıplak mülkiyeti, kuru mülkiyeti) devlete aitti, tasarruf hakkı ise üretici çiftçi olan reayaya. Daha ilerde ayrıntılarıyla görüleceği üzere, reayanın tasarrufunda bulunan toprağın babadan oğula intikal eden çıplak mülkiyeti değil, tasarruf hakkıdır. Reaya, tasarrufunda bulunan toprağı satamaz, bağış olarak devredemez, borcuna karşılık haczedilemez, vb.. Özellikle serbest mülk olmayan timarlarda görülen bu durumun yaygınlığı, Osmanlı İmparatorluğunda özel toprak mülkiyetinin yokluğuna bağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda, özel toprak mülkiyetinin yokluğunu izah için başvurulan bir diğer husus, müslümanlara ait olmayan toprakların fethedildikten sonra, mirî

2 Karl Marx, **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri**, s. 81, 89, 86.
3 Aynı eser, s. 86.
4 Aynı eser, s. 89, 85, 81, 158.
5 Aynı eser, s. 76.
6 Karl Marx **Capital**, vol III, FLPH, Moscow, 1962, s. 771.
7 Karl Marx, **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri**, s. 86.
8 Aynı eser, s. 99

mülk olarak, müslüman halkın ortak mülkü olarak kabul edilmiş olmasıdır. Daha aşağıda ayrıntılarıyla koyacağımız gibi, gerek kılıç hakkı olarak gerek bağış olarak, gerek satış yoluyla özel kişilere mülk edilen bu fetih toprakların rekabesinin devlete ait olduğu görüşü zaman zaman iddia edilmiş, ve bu iddia da, Osmanlı İmparatorluğunda, özel toprak mülkiyetinin mevcut olmadığına bir kanıt olarak ileri sürülmüştür.

Biz, yazımızın bu bölümünde, Osmanlı İmparatorluğunda devlet mülkü topraklar yanında, özel toprak mülkiyetinin mevcut olup olmadığını araştıracağız. Bunu araştırırken, yer ve zaman unsurlarını, yani özel toprak mülkiyetinin İmparatorluğun kuruluşundan sonuna kadar geçirdiği değişiklikleri dikkate alacağız. İkinci olarak, asya üretim biçiminde, "devletin başının mülkü olan toprak" ile, İmparatorlukta padişaha ait toprakların (padişah haslarının) mülkiyet bakımından birbirinden farklı olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Osmanlı İmparatorluğunda, topraklar, sadece mirî mülk **(ager publicus)** değildi; topraklar, a) padişah ve hanedan mensuplarının toprakları, b) mirî topraklar, c) özel mülk topraklar[9] olmak üzere, mülkiyet bakımından kısımlara ayrılmıştı. Bizim, bu bölümde ele alacağımız konu, İmparatorluktaki özel mülk topraklardır. Şayet Osmanlı İmparatorluğunda özel mülk topraklar mevcutsa, o zaman, "kolektif mülkiyet dışında **başka bir mülkiyet**"in bulunmadığı asya biçimi ile Osmanlı İmparatorluğundaki mülkiyet ilişkileri arasında, bir bağlantı kurmamıza imkân kalmayacaktır.

Yukarda belirttiğimiz gibi, Osmanlı İmparatorluğunda, tasarruf hakkı çiftçiye (reayaya) irsen verilmiş bulunan mirî toprakların çıplak mülkiyeti, devlete aitti. Bunun yanında ise, mülkiyeti devlete ait olmayan, özel mülk olan topraklar, hem İmparatorluğun her yerinde mevcuttu, hem de İmparatorluğun her devrinde görülmekteydi. Özel mülk olan topraklarda, "mülk sahiplerinin hakları **mutlak'tır;** mülklerini isterse satar, dilerse bağışlar, murad edinirse vakfedebilir. Bu nevi toprak mülkler, ... mirasçılar arasında ... taksim edilmekte, borç için haczedilip nikâh mukabilinde zevceye kalmakta ve cihaz olarak kız evlâtlara terkedilmektedir."[10]

Toprak mülkiyetinin her yerde ve her devirde karışık şekiller aldığı İmparatorlukta, özel mülk olan topraklar nelerdi? Bu topraklar, 1) fetihten önce özel mülk olan ve fetihten sonra da özel mülk olarak kalan haracî ve öşrî topraklar; 2) fethedilen topraklardan ganimet olarak gazilere taksim ve temlik edilmiş topraklar; 3) fethedilen topraklardan, mirî topraklar olarak kabul ve ilân edildikten sonra, bir kısmının devlete hizmeti geçmiş memur ve askerlere, padişahın gözdelerine ve kızlarına vb. bağış olarak veya satış yoluyla temlik edilmiş topraklardır.

Gerek Anadolu'da, gerek Trakya ve Rumeli'nde, birbiri ardından topraklar fetheden ilk Osmanlı padişahları, fethettikleri topraklarda, çağın ve bölgenin şartlarına bağlı olarak, değişik mülkiyet şekilleri uygulamışlardır. Şeriat hükümlerine göre, fatihler, "... mağlûp ülke ve milletlere kendi gani-

9 Burada "vakıf" toprakları, mirî topraklardan ve mülk topraklardan ayrı olarak ele almıyoruz. Bunlar "yüksek mülkiyet hakkı (rekabesi) tıpkı mirî topraklarda olduğu gibi, devlete ait" bulunan "tahsis ve irsat kabilinden vakıflar" ile "rekabe ve tasarruf hakkı birarada ve toprağın sahibinin elinde içtima etmiş" bulunan "sahih ve mutlak vakıflar" (Ömer Lûtfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", **Tanzimat'**tan ayrı baskı, İstanbul 1940, s. 53) şeklinde, devlet mülkü ve özel mülk topraklardır.

10 Ömer Lûtfi Barkan, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", **İÜHFM (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası),** c. VII, sayı 4, s. 991.

metleri nazarıyla bakabilirlerdi; yani bunları, kendi aralarında taksim etmek hakkına maliktiler."[11] Fakat fethedilen veya hüküm altına alınan ülke halkı islâm ise, o zaman "şeriatın kuvvetle müdafaa ettiği **hususi toprak mülkiyetine** dokunulmadı".[12]

"İslâm ülkelerinde **rakabesi** devlete ait **mirî topraklar** yanında, rakabesi şahıslar veya hukukî şahsiyetler elinde bulunan hakikî **mülk toprakların** da mevcut bulunduğunu biliyoruz."[13] İslâm ülkelerinde özel mülk olarak sayılan topraklar, **öşrî** ve **haracî** topraklar, eski şehir ve kasabalar dahilinde bulunan topraklar ve sultanlar tarafından **sahih bir şekilde temlik** edilmiş bulunan topraklardır. [14] İslâm hukukuna göre, "rakabesi Beytülmâle [hazineye] ait bulunan **memleket topraklarında** herkesin hakkı vardır".[15] Ama, gerekli hallerde, mirî olan arazi, gerek bedeli karşılığında ve gerek bağış olarak temlik edilebilir; ve böylece, mirî arazi, özel mülk haline gelir. "Beytülmâle ait olan araziden bir kısmının kesilip ayrılarak istihkakı olanlara [hak kazananlara] verilmesi, o toprağın mahiyeti hukukiyesini tamamen değiştirerek o toprağı sahibinin geri alınmaz bir mülkü haline sokan bir muamele-i resmiye teşkil etmektedir. Bu itibarla, bu gibi topraklar kendisine ikta olunan [burada, tasarruf hakkıyla birlikte temlik edilen anlamındadır] kimsenin veya vârisinin vayahud sattığı adamın elinden alınamamaktadırlar. Bu gibi toprakların geri alınarak başka birine verilmesi nevinden hareketler ise, birinin malını gasp idüp ahâra [başkasına] vermek gibi telâkki edilmektedir."[16]

Bizim, burada, üzerinde durmak isteğimiz husus, elbette ki islâm mülkiyet hukuku değildir. İslâm toprak hukuku üzerinde, kısaca da olsa durmamızın sebebi, Osmanlı devletinin kurucularının aynı zamanda islâm olması, devletin fethettiği veya hükmü altına giren Anadolu'da birçok yerin, genellikle islâm olan Türk ve Kürtlerle meskûn bulunmuş olmasıdır.

Osmanlıların fethinden veya hükmü altına girmeden önce, gerek Anadolu Beyliklerinde, gerek Doğu Anadolu'da Kürtlerin meskûn olduğu yerlerde, toprağın özel mülkiyeti esasen mevcuttu. Osmanlı devletinin kurucuları, gerek islâm hukukuna bağlı kalarak, ve gerek Anadolu'da bulunan Türkleri daha kolay hükmü altına alabilmek için, buralarda, yürürlükte olan timar, mülk ve vakıf toprakları, aynen muhafaza etmeye dikkat göstermişlerdir.

Osmanlı devletinin kurucusu Osman Gazi'nin (bazı yazarlara göre babası Ertuğrul beyin) düş hikâyesinde, özel toprak mülkiyetinin varlığına tanık olmaktayız. Osman bey, bir gece düşünde, şeyh Ahi Edebâlî'nin kuşağından çıkan bir ayın kendi koynuna girdiğini ve oradan gölgesi bütün âlemi tutan bir ağaç halinde yükselmekte olduğunu görür. Osman beyin düşünde gördüğü şeyh Ahi Edebâlî ise, "... cemî halkın mutemedi idi. Ve illâ dervişlik bâtınında idi, dünyası, nimeti ve davarı çokdu ve sahib-i çerağ ve âlimdi, daim misafirhanesi hâlî olmazdı. Ve Osman Gazi kim bu dervişe konuk

11 Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", **Belleten**, c. VIII, sayı 32, s. 616-617.

12 Dr. Osman Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", **Belleten**, c. XII, sayı 47, s. 550.

13 Prof. Ömer Lûtfi Barkan, "Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", İÜHFM, c. VII, sayı 1 (1941), s. 157.

14 Aynı eser, s. 157.

15 Aynı eser, s. 158.

16 İmam Ebu Yusuf'un **Kitab-ül-harâc** eserinden nakleden Ömer Lûtfi Barkan, aynı eser, s. 167 (Rodosîzade tarafından yapılan çevirisi nakledilmektedir).

olurdu."[17] Osman Gazi, daha sonra kayınpederi olacak bu "dünyası, nimeti ve davarı" çok olan ahi şeyhi Edebâli'ye giderek, düşünü tâbir ettirdi. "Çünki şeyh Osman'ın düşünü böyle tâbir etdi, derviş Durgud adlı şeyhin bir müridi vardı, anda hazırdı, ayıtdı: Yâ Osman! Sana padişahlık virildi, bize şükrâne ne virirsin, didi. Osman ayıtdı, sana **bir şehir vireyin,** derviş ayıtdı, **şol köyceğize dahi razıyım,** didi. Ve bana mektub vir, didi. Osman ayıtdı, ben yazı yazmak bilmezin, işte bir maşraba ve bir kılıcım var sana vireyin, tâ ki sana nişan olub anları evlâdım gördükde ikba eder."[18]

Osman Gazi'nin kendisini müjdeleyen dervişe köy vermeyi vaad ettiği tarihten, yani **Osmanlılardan önceki beylikler tarafından,** "hâlî ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde... Orta Asya'lı muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları olan zaviyelerle, yeni bir memlekete gelip yerleşen kolonizatör Türk dervişlere"[19] bazı topraklar, **mülk olarak** verilmişti. "Hatta bazıları 'bu yerlerin kâfirin kovup gelüp' oralarda yerleşmişlerdir. Aynı şekilde, meselâ Ahi Mahmud Aydın taraflarında İsa bey nişanile birtakım araziye **mülkiyet üzere** tasarruf etmekde idi."[20] "Meskûr çiftliklerin **Karaman zamanında Beyt-ül-mâlden** [devlet hazinesinden] **satun almışlar.** Piyade ve müsellem yerinden gayrı dörd buçuk çift yer meskûrların **eşkûncilü mülkleri imiş.**"[21] "Amma nâm yeri bu cemâ'atden Yunus Emre, **Karaman oğlu İbrahim beyden satun almış, elinde mülknamesi vardır.** Yunus Emre fevt olup [ölüp] **evlâdına intikal eylemiştir.** Ve bunlardan gayrı Kıraçlar Kuyusu ve iki sulu kuyu [su basar iki köyü] İsmail bin Yunus Emre, **şehzâdeden tapulayub alub** kendine yurd eylemişdir elinde temessükü [senedi] vardır."[22] "Merhum Sultan **mülklüğe virmiş** ve Reyhan Paşa sınur eylemiş."[23] Anadolu'dan verilen bu örnekler, Osmanlıların buraları fethinden öncesine aittir.

Osmanlıların fethinden önce de gördüğümüz malikâne-divânî sisteminde ise, biri **malikâne sahibine,** diğeri reaya sahibine olmak üzere iki baştan vergi alınmaktaydı. Malikâne sahibi özel kişilerdi (veya vakıftı). Karaman'dan itibaren ve özellikle Amasya, Çorum, Tokat, Sivas ve Şarkî Karahisar livalarından meydana gelen Kadim Rum vilâyeti başta olmak üzere şark vilâyetlerinde rastladığımız bu tip özel toprak mülkiyetinin hatta Selçukilerde mevcut olduğuna, Ömer Lûtfi Barkan işaret etmektedir.[24] Osmanlı fütuhatından önce, Anadolu beyliklerinde, bu iki başlı sistemin mevcut olduğuna dair kayıtlar vardır:

Örneğin bir kısmı hukukî kişilere mülk yani vakıf, bir kısmı özel kişilere mülk olan mâlikâne-divânî sistemi Kayseri'nin fethinden önce de mevcuttu:

"Vilâyeti Kayseriye. Vilâyeti Mezbûre Kadim-ül-eyyâmdan [eskiden beri] iki baş mutasarrıf olunub bir başı divânî timara ve **bir başı mâlikâneye** zapt olunur imiş. **Mâlikâne hissesinin bazı vakıf ve bazı mülk sahibi olub memleket**

---

17 **Aşık Paşa Zâde Tarihi,** İstanbul basımı, s. 6'dan nakleden Ömer Lûtfi Barkan, "Vakıflar ve temlikler ...", **Vakıflar Dergisi,** sayı II.

18 **Neşrî Tarihi,** yp. 24'den nakleden Barkan, **Vakıflar Dergisi,** sayı II.

19 Prof. Ömer Lûtfi Barkan, "Vakıflar ve Temlikler, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", **Vakıflar Dergisi,** Ankara, 1942, sayı II. s. 284.

20 Aynı eser, s. 292.

21 Aynı eser, s. 331.

22 Aynı eser, s. 333.

23 Aynı eser, s. 353.

24 Bkz: Ömer Lûtfi Barkan, "Mâlikâne-Divânî Sistemi", TH ve İTM **(Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası),** cilt II, s. 133.

olalıdan evkafa ve emlâke nesih târî olmayub vakfiyet ve mülkiyet tariki ile tasarruf olunur imiş."[25]

Aynı şekilde, Malatya'da birçok köylerin yalnız mâlikâneleri öteden beri vakıftır. Bunlardan bazı köy ve mezreaların mâlikânesinin tamamı, "fetihden 68 yıl evvel Süleyman Paşa tarafından Hoşkadem Sultan nâmına Beytülmâle emin olan zaddan satın alınmıştır."[26] "Malatya'da bir köyün yalnız mâlikânesi Kadı Kasım evlâdının mülki iken, Sultan Gori ayrıca canib-i divânîsini de rızkıye tarikile [bağış yoluyla] temlik etmiştir."[27]

"... mâlikâne sahiplerinin toprakları üzerinde haiz oldukları bu mülkiyet hakkı, satmak ve hibe etmek veya vakf etmek, vârisler arasında diğer menkuller gibi şer'î hukuk kaidelerine göre taksim edilmek hususlarında **mutlak bir mülkiyetin** istilzam ettiği [gerektirdiği] bütün şartları haizdir ve bu bakımdan Rumeli'deki toprak mülklerle... [bu] mâlikâneler arasında hiç bir fark görülmez. Bu itibarladır ki, bazı vüzerânın Şarkta sahib oldukları **mâlikâne hisselerini** muâdili bir kıymet arzeden Rumeli köylerinin **tam ve serbest mülkiyeti ile** değiştirmelerine bazı padişahların müsaade ettikleri de görülmektedir."[28] Nitekim, Davud Paşa, İkinci Beyazıt'dan Vilâyet-i Rum'-da bulunan tutarı 7.918 akçe yazar mâlikâne hisselerine karşılık, Rumeli'nde, **bedeli** kadar mülk talep etmesi üzerine, Dimetoka civarında Kadı köyü, adı geçen emlâkine bedel, kendisine temlik edilmiştir, yani mülk olarak verilmiştir.[29]

Mâlikâne-divânî sistemi en yaygın şekilde Kadim Rum vilâyetinde görülmektedir. "Amasya livasında mevcut 509 köyden istisnasız hepsinin sipahisinden (haslarda emin veya âmilinden) başka bir de **mülk sahibi** vardır"; "Çorum livasında 470 köyden büyük bir ekseriyetinde ... mâlikâne sahibi bulunmaktadır." "Tokat, Zile, Turhal, Artuk İli [Artova] ve Sivas kazalarından müteşekkil mıntıkada da, mevcut 802 köyden hemen hepsinde mâlikâne hissesi bulunmak[tadır]"; Kara Hisâri Şarki, Niksar, Koylu Hisar, Ünye, Samsun, Bafra, Kemah, Bayburt ve Malatya'da az veya çok, mâlikâne-divânî sistemi mevcuttur. "Malatya kazasında mevcut 246 köy ve 357 mezrea'nın, birkaç müstesna ile, **hemen hepsinde**" mâlikâne-divânî sistemi vardır. Kayseri kazasında mevcut bulunan 77 köyün 50'sinin mâlikâne hisseleri vakf ve 14'ünün mülk halindedir. "Vilâyeti Karaman'da ve Aksaray ve Ürgüp ve Niğde kadılıklarında... galâtdan [mahsüllerden] mâlikâne ve divânî deyü iki öşür alınır dahi kurâlar [köyler] vardır."[30]

Türkiye Selçuklu devletine kadar uzanacak olursak, orada da, özel mülk topraklara dair kayıtlar bulmaktayız. Örneğin, "İzzeddin Keykâvus, 657'de Seferihisar'a bağlı Boğus köyünü Emir İsmail bin Artuk'a **elli sultânî altuna** ve 660'da, Amasya'da İlarslan köyünü Emir Esedüddin bin Yağıbasan'a **üçyüz sultânî altuna satıp temlik etmiştir.**"[31]

Bütün bu örneklerle açıklamak isteğimiz husus, Osmanlıların Anadolu Beyliklerini fethinden önce, Anadolu beyliklerinde özel mülk toprakların mevcudiyetidir. Anadolu Beyliklerine ait toprakla ilgili elde hiç bir defter yoktur; ama "Osmanlı tahrir defterlerinde, Anadolu beyleri tarafından nak-

25 906 tarihli Kayseri Defteri, İstanbul Başvekâlet Arşivi, no 67.
26 Ömer Lûtfi Barkan, "Mâlikâne-Divânî Sistemi", a. g. e., s. 134.
27 Aynı eser, s. 134.
28 Aynı eser, s. 123.
29 Aynı eser, s. 123 dipnot.
30 Aynı eser, s. 135, 136, 137, 138, 139.
31 Dr. Osman Turan, a. g. e., s. 564.

ledilmiş kayıtlar vardır";[32] bu kayıtlardan, "Anadolu Beyliklerinin de, arazi idaresini tıpkı Selçukiler gibi ikta (tımar), **mülk ve vakıf** şeklinde tatbik" ettikleri anlaşılmaktadır.[33] Bu topraklar üzerinde, "Osmanlıların ... da yine aynı kanunlar dahilinde teşkilât yaparak bu sistemleri idame ettirdikleri"[34] görülmektedir. Osmanlı timarlarını, Bizans **pronoya**'larının bir taklidi, hatta bir devamı sayan Bizantinistlerin tezini eleştiren Prof. Dr. Köprülüzâde Mehmet Fuat, eski islâm devletlerindeki ikta sisteminin "Büyük Selçukîler zamanında esaslı bir tekâmüle uğrayarak Türk timar sistemini vücuda getirdiğini" ve bu ikta sisteminin, "Anadolu Selçukîlerinde" "Anadolu Beyliklerinde" olduğu gibi, Osmanlı devletinde de timar sistemi adı altında devam ettiğini belirtmektedir.[35]

Osmanlı padişahları, fethedilen veya hüküm altına alınan Anadolu beyliklerinde, mülk, vakıf ve timar olan toprakları genellikle muhafaza etmiş, "istilâ ve ilhak etmiş oldukları Anadolu beylikleri aksâmında, toprak temellükü şekilleri bakımından **esaslı ve ihtilâlci bir değişiklik** yapmamış"lardır.[36] "Bu mıntakalarda bir çok sipahilerin osmanlılardan evvelki devirlere aid **ümera-i sâlife beratiyle** timara mütesarrif olmakta devam edişi, **eşkincilü mülk timar ve malikâne sahiplerinin** eski Türk aristokrasisine mensub oluşu, oralarda hemen hemen rejimin, toprak sahipleri ve idare memurlarını bile değiştirmediği zannını kuvvetlendirmektedir."[37] "Osmanlı Hükümdarı Murad I, Hamid oğlu Hüseyin Bey'den Akşehir, Beyşehri ve diğer şehirleri **satın aldığı zaman, ... o beyliğe merbut olan timarlıların dahi kendi tuğrasıyle beratlarını yenilemişti;** keza Yıldırım Beyazıt Han da Aydınoğlu İsa Bey'in memleketlerini ve Menteşe ilini ilhak eylediği vakit yine o beylikteki asıl yerli olan timarlıların timarlarını ikba ile beratlarını kendi tuğrasıyle tecdit eylemişti."[38] "Yerli ailelere bazen yüzlerce köyün evlâtlık vakfını veya mâlikânesini tanımak için ... sahih menşur ve murabbaları, ... mukarrernameleri ... temessükleri ilâh. olması veya **iptidaî fethe gelinceye kadar** bu yerlerin ellerinde bulunduğunu şahitlerle veya evvel zamanın kadıları tarafından verilmiş hüccetlerle isbat edilecek iptidaî fetihte yazılan deftere öylece geçirilmiş olması kâfi görülmüştü."[39]

Anadolu beyliklerini feth ve hükmü altına alan Osmanlı padişahları, gerek islâm hukukunun etkisiyle, gerek iktisadî ve siyasî gücünü toprak mülkiyetinden alan unsurların direnişini önlemek ve kendi tarafına çekmek amacıyla, burada toprakların mülkiyet şeklinde önemli ve köklü değişiklikler yapmadı. Ama islâm olmayan bölgelerin bazıları için, böyle bir şey iddia etmek oldukça yanlış olur. Trabzon, Kemah, Bayburt ve Malatya livalarıyla teşkil edilen Hadis Rum vilâyetinde, "hıristiyanlardan alınan Trabzon livasında, Yavuz Sultan Selim'in vâlidesine ait olmak üzere, İmparatorluk devrinin vakıfları tipinde bir bütün ve serbest vakıftan başka, mâlikâne-divânî sisteminin ve

32 Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1969, 2. baskı, s. 239.

33 Aynı eser, s. 240.

34 Aynı eser, s. 240.

35 Prof. Dr. Köprülüzâde Mehmet Fuat, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı mülâhazalar", TH ve İTM, c. I. (1931), s. 219-240 arasında "Timar Sistemi"ne bakınız.

36 Ömer Lûtfi Barkan, "Mâlikâne-Divânî Sistemi", s. 132-133.

37 Ömer Lûtfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü", **Ülkü**, c. IX, sayı 49 (Mart 1937), s. 39.

38 **Aşık Paşa Zâde Tarihi**, s. 59, 60, 65, 67; (Fatih zamanında Teke İli) **Tarih Encümeni Mecmuası**, sene 14, s. 65'den nakleden İ. Hakkı Uzunçarşılı, a. g. e., s. 239-240.

39 Ömer Lûtfi Barkan, "Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü", a. g. e., s. 40.

şahsî mülk veya evlâtlık vakıfların bir tek misaline tesadüf edilmemektedir".[40] Osmanlı padişahları, burada **büyük toprak sahiplerinin mülkiyet haklarını** tanımak zorunda kalmamışlardır: "Asılda Tekfürün imiş padişah emriyle timar olundu"; "Asılda Tonohos manastırının vakfı imiş padişah emriyle timar olundu"; "Asılda Tekfürün mülkü imiş hüdâvendigâr hazretleri Trabzon'a geldikten sonra hassa-i hümâyun için zapd olundu"; "Asılda Şemseddin oğlunun imiş ki Rum iline sürmüşler, padişah emriyle timar olundu"; "Asılda bir sureti ... nâm kâfirin imiş, bir sureti ... nâm kâfirin imiş, fevt olup kimesneleri kalmadığu sebepden padişah emriyle timar olundu"[41] diye bir çok köy kayıtlarından anlaşıldığı gibi, burada çeşitli mülk topraklar, sahiplerinin elinden alınmıştır.

Bunun yanında, 16. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı padişahlarıyla İran şahlarının savaş alanı haline gelmiş olan Kürdistan eyaletinde Hâkim İdris'in (Bidlisi), Kürt aşiret reislerine muhtariyet sağlayan feodal bir teşkilât kurması sayesinde, Kürt beylerinin birçoğunun padişa tabiiyeti temin edilmiştir.[42] Böylece, önce Diyarbekir eyaletinde 8'i aşiret reislerine yurtluk ve ocaklık şeklinde verilen 19 Osmanlı sancağının yanısıra, **5 sülâle, kendi bağımsızlıklarını tamamen korudular.** Sonunculara, "hükümet" adı verilmekteydi. Daha sonra hükümetlere benzeyen teşkilât tarzı, "Malatya'dan Bayazıt ve Şahrizur'a kadar, bütün topraklar üzerinde tatbik edildi".[43] Defter-i Hâkaanî Emini Aynî Ali Efendi 1018 (1602)'de, hükümetler hakkında şunları yazmaktadır: "... hükümetler içinde timar ve zeamet yoktur. **Mülkiyet sistemi ile zapt ve tasarruf ederler.** Yani mefruzul kalem ve maktuul kıdemdir. Malikâne şekli Avrupa'daki derebeyliklere tekabül eder. Bunların bütün mahsülleri ne olursa hükümet sahibi kendisi tasarruf eder."[44]

Buraya kadar aktardığımız örneklerden, yaptığımız açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, Osmanlı devleti, henüz kurulmadan, gerek Türkiye Selçuklu devletinde, gerek Anadolu beyliklerinde, mâlikâne-divânî sistemi şeklinde, şahsî mülk ve evlâtlık vakıf şeklinde özel toprak mülkiyeti vardır. Bu toprakları, sahipleri, bağışlamak, satmak, cihaz vermek, ve topraklarını diledikleri şekilde tasarruf etmek, tahrip etmek vb. haklarına sahiplerdi ve sahibinin ölümü vb. halinde, toprak, vârislerine intikal etmekteydi.

İlk Osmanlı padişahları, toprağın, bu şekilde mülk edinilişine yabancı değildi. Osmanlı devletinin kurucusu olan "Osman Bey'e emâret Selçuk hükümdarı Alâ-üd-din tarafından **fief** olarak verilmişti";[45] ve "544 numaralı Bolu evkaf defteri ilk Osmanlı padişahlarının ve silâh arkadaşlarının vakıf ve mülklerini ihtiva etmesinden"[46] anlıyoruz ki, ilk padişahlar ve silâh arkadaşları, toprağın özel mülkiyetine sahiptiler. Kendileri ve silâh arkadaşları mülk sahibi olduğu gibi, Anadolu beyliklerini feth ve (bazan satın alarak) hüküm altına aldıklarında, ilk Osmanlı padişahları buralardaki mâlikâne-divânî sistemi şeklinde, şahsî mülk ve evlâtlık vakıf şeklindeki toprakların mülkiyet şekillerini, genel olarak, aynen kabul ettiler. Özel mülk olan, yani sahiplerinin mülkü olan topraklar, haracî veya öşrî topraklar adı altında sahiplerinin mülkü olarak bırakıldı.

40 Ömer Lûtfi Barkan, "Mâlikâne-Divânî Sistemi", a. g. e., s. 136.
41 Aynı eser, s. 136, 137.
42 Bkz: V. Minorsky, "Kürtler", **İslâm Ansiklopedisi**, s. 1101.
43 Aynı eser, s. 1101.
44 Aynî Ali Efendi, **(Kanunname-i Âl-i Osman) Osmanlı Devleti Arazi Kanunları**, Ankara, 1962, s. 6-7.
45 Ömer Lûtfi Barkan, "Mâlikâne-Divânî Sistemi", a. g. e., s. 119.
46 Ömer Lûtfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", a. g. e., s. 292.

Devletin temelleri atılırken karşılaştığımız özel toprak mülkiyetinin değişik biçimlerde olması, bizi yazımızın bu bölümünde, ilgilendirmemektedir. Mülkiyetteki farklılıkları daha aşağıda ele alarak, bunun, asya üretim biçimi karşısında ifade ettiği anlamı açıklamaya çalışacağız. Bizi burada ilgilendiren, gerek Osmanlı devletinin çekirdeğinde, gerek bu çekirdeğin ilk yayılma alanlarında aldığı yeni şekil içinde, toprakta özel mülkiyetin mevcut olması, daha önce Anadolu Beyliklerine ait olan mirî arazinin ise, yeni devlete gene mirî arazi olarak intikal etmiş olmasıdır. Yani Osmanlı devletinin kuruluşunda toprakta özel mülkiyet (rakabesi ve tasarruf yetkisi sahibinin elinde toplanan toprak mülkiyeti) ile mirî mülk (kamu toprağı, **ager publicus**, "rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olmak üzere, tasarruf hakkı muayyen bir bedel mukabilinde devlet tarafından şahıslara müddetsiz olarak tefviz edilen arazi"[47]) yanyana, daha doğru bir ifadeyle, karşı karşıya bulunmaktaydı. Asya üretim biçiminde ise, toprağın özel mülkiyeti yoktur. Osmanlı devletinin çekirdeğinde, temelinde ise, özel toprak mülkiyeti, devlet mülkiyeti yanında mevcuttur.

Ömer Lûtfi Barkan, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti" adlı incelemesinde, bu nevi mülk ve vakıfların, "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devirlerinde tesis edildiği gibi, daha evvelki Anadolu Beyliklerinde ve diğer islâm devletlerinde mevcut" olduğunu söyledikten sonra, bu mülklerin iki devirde de (yani imparatorluktan önce ve imparatorluktan sonraki devirlerde de) aynı olduğunu belirterek şöyle yazıyor: "Bu devrin temliklerinde, diğer devirlerin mülklerinde olduğu gibi, mülk sahiplerinin hakları **mutlaktır**: Mülklerini isterse satar, dilerse bağışlar, murad edinirse vakfedebilir. Bu nevi toprak mülkler, menkul ve gayri menkul diğer mülkler gibi, mirasçılar arasında şer'î miras kaidelerine göre taksim edilmekte, borç için haczedilip, nikâh mukabilinde zevceye kalmakta ve cihaz olarak kız evlâtlara terkedilebilmektedir."[48]

Onun içindir ki, imparatorluğun sonlarına doğru, 1274 (1858)'de çıkarılan Arazi Kanunnamesinde, imparatorluktaki mevcut topraklar arasında, "memlûke" (mülk edinilmiş) topraklara özel bir yer verilecektir. Arazi Kanunnamesine göre, Osmanlı toprakları, 1) memlûke, 2) miriye (devlet hazinesine ait), 3) mevkufa (vakfedilmiş), 4) metruke (terkedilmiş), 5) mevat (ölü) topraklar olarak beş kısma ayrılıyorsa da, Ömer Lûtfi Barkan haklı olarak, "bu toprakları iki büyük zümre halinde taksim ve tetkik" ederek, 1274 tarihli Arazi Kanunnamesinin, **"tıpkı eski arazi kanunları gibi,** Türkiye'de hukuk-ı tasarrufiyesiyle birlikte rekabesi [çıplak mülkiyeti] de bir mülk gibi hususi şahısların veya vakıflar gibi hukukî şahsiyetler elinde bulunan topraklarla, rekabesi devlete ait bulunmak itibariyle tam bir şekilde mülk olmayan topraklar tasnifinin ortaya koyduğu **ikiliği** kabul et[tiğini]"[49] yazmaktadır.

Barkan, 1274 Arazi Kanunnamesi dolayısıyla, mülk toprakları yani "rekabe ve tasarruf hakkı toprağın sahibinin elinde" toplanmış bulunan toprakları, "1) Tetimme-i sükna [gerekli arsalar] mahiyetinde olan topraklar, 2) temlik-i sahih ile temlik edilmiş topraklar, 3) öşrî topraklar, 4) haracî top-

47 Dr. Halil Cin, **Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü**, Ankara, 1969, s. 47.

48 Ömer Lûtfi Barkan, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", a. g e., s. 911.

49 Ömer Lûtfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", **Tanzimat**'tan ayrı baskı, İstanbul, 1940, s. 53, 54.

raklar"; ve "**aslında mülk olup** şeriat kaidelerine göre ... vakfedilmiş sahih vakıflar"[50] olarak sıralamaktadır.

İmparatorlukta büyük toprakların aldığı son şekiller hususundaki bu kısa girişten sonra, şimdi biz, bu mülk toprakların teşekkül tarzı üzerinde duralım:

Devlet sınırlarına katılan yeni toprakların tümü mirî topraklar olarak ilân edilmemiştir: Fetihten önce mülk olan toprakların **bir kısmı**, ister müslüman olsun, ister müslüman olmasın, sahiplerinin mülkü olarak bırakılmıştır. Bir kısmı ise, hemen fetihten sonra, komutanlara ve yüksek memurlara serbest timar olarak, yani mülk olarak verilmiştir. Mirî olarak ilân edilen topraklardan zaman zaman parçalar ayrılarak, bunlar bağış ve satın yoluyla, temlik edilmiştir. Böylece, Osmanlı devletinde, daima birbiriyle çelişen mülk topraklar ile mirî topraklar mevcut olagelmiştir.

1430'da, Selânik'in fethinden sonra Murad II, özel mülk olan arazileri tahrir ettirmiş ve sahipleri orada bulunanların topraklarını sahiplerine bırakmış, sahipleri bulunmayan topraklar, "eski mâliklerinin tekrar ortaya çıkmasına kadar haciz ve tevkif" edilmiştir.[51] Gayri müslümlerin oturduğu Girit, Sakız, Midilli, Kıbrıs adalarının toprakları **haracî**, ve müslümanların oturduğu Hicaz ve Basra toprakları **öşrî** adı altında, fetihten önceki sahiplerinin mutlak mülkü olarak kabul edilmiştir. Haracî toprakların sahipleri haraç ödemekle yükümlüdür, öşrî toprakların sahipleri öşür ödemekle yükümlüdür; ama gerek haracî ve gerek öşrî toprakların sahipleri, topraklarının sadece tasarrufuna değil rekabesine de sahiptirler.

Osmanlı kanunnamelerinde öşrî ve haracî toprakların, sahiplerinin mülkleri olduğu belirtilmektedir: "Bilâdı islâmiyeden olan erazi, ... üç kısımdır: bir kısmı arzı öşriyedir ki, hîni fetihte ehli islâma temlik olunmuşdur. Bu kısım **sahiplerinin mülkleridir.** Sâir malları gibi nice dilerse tasarruf iderler. Ehli islâm üzerine iptidaen haraç vaz'ı nâmeşru olmağın öşür vaz olunmuştur. ... Arzı Hicaz ve arzı Basra böyledir. Bir kısmı dahi arzı haraciyedir ki hîni fetihte keferenin ellerinde mukarrer kılınub kendülere temlik bulunup ... arzın tahammülüne göre haracı mukaseme vaz olunub yılda bir miktar akçe dahi haracı muvazzaf vaz olunmuştur. **Bu kısım dahi sahiplerinin mülki sahihleridir.** Bey'a ve şiraye ve sair enva'ı tasarrufa kadirdirler. ... Nice dilerler ise tasarruf iderler fevt oldukta sair emvâl ve emlâkleri gibi vereselerine intikal ider. Sıvadı Irak erazisi böyle. Kütübi şer'iyede mesrur ve meşhur olan erazi bu iki kısımdır."[52]

Şüphe yok ki "kefere"ye mülk olarak bırakılan topraklar, sadece, "hîni fetihte keferenin ellerinde" bulunan mülk toprakları değildi.[53] Sınır boylarında, diğer ülkelerden, "akraba ve te'allükatile" gelip Türkiye'ye yerleşen bir kısım hıristiyan reislere, Hersek'te, Yenişehir'de, Avlonya'da olduğu gibi, bazı yerler **mülk olarak** verilmiştir. "Bosna kalelerine ait bulunan kayıtlar tetkik olunacak olursa, devletin hudut boylarını iskân ve ihya edebilmek için toprağı **yurd** ve **çiftlik** olarak **eski sahiplerine bırakmakta** veya boş kalan toprakları ucuz bir fiatla **satmakta** olduğu görülecektir. Bu suretle oralarda **mirî topraktan farklı bir toprak rejimi, yani bir nevi mülk topraklar şekli daha büyük bir mikyasta teşekkül etmiş bulunmaktadır.**"[53]

50 Aynı eser, s. 54

51 Dr. Halil Cin. a. g. e., s. 51.

52 Ebussuud Efendiden nakleden Ömer Lûtfi Barkan, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihî Esasları". Ülkü, c. XI (Haziran 1938), s. 344.

53 Ömer Lûtfi Barkan, "Vakıfların bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller", **Vakıflar Dergisi**, sayı II (Ankara 1942), s. 362.

Osmanlı devleti zamanında, ayrıca temlik edilen toprakların büyük bir kısmı, ilk istilâlardan sonra, sınır boylarında, ünlü komutanlara ve Anadolu beylerine temlik edilen "her biri bir beylik kadar büyük" topraklardır. Örneğin, Niğebolu livasında, Sultan Beyazıt tarafından, Mihal oğullarına, böyle büyük bir malikâne "cümle hududu ve hukuku, arazi ve mezraisi, beytülmâli ve haracile 'mefrûz-ül-kalem ve maktu-ul-kıdem' olarak temlik edilmiştir".[54]

Savaştan sonra fethedilen toprakların bir kısmı, komutanlara, yüksek memurlara ve beylere serbest timar olarak, yani "bilcümle hukuku şer'iye ve rüsumu örfiyesiyle ve **serbestiyet** üzere" temlik edilmişlerdir.

Sultan İbrahim zamanında Cinci Hoca nam ile şöhret kazanan Anadolu kazaskeri Hüseyin Efendiye, Bolu sancağında cem'an 66.925 akçe yazısı olan **birtakım köylerin ebediyet kaydıyla** ve geniş muafiyetlerle "envâ-ı vücûh-ı mülkiyet" üzere "serbest ve bütün bir mülk olarak temlik" edilmiştir. Padişah, "mevcut veya mevcut olması tasavvur edilebilen bütün hak ve resimleri mutlak bir şekilde Hocaya temlik etmektedir".[55]

Mülk toprakların alınıp satılmasının doğurduğu toprak temerküzüne, daha sonra, sırası geldiğinde değinmek üzere, burada, mülk toprakların sahipleri tarafından satılışına, bağışlanışına, vakf olarak verilişine vb. örnekler verelim:

"Vezir-i Azam olan Mehmet Paşa (Konyevi, Kara), vaktiyle Cerrah Mehmet Paşa'ya her sene Sakız mukata'atı eminlerine ellişer bin akçe vermek şartıyle 'mefrûzulkalem ve maktuulkıdem **serbestlik üzere temlik olunup'** verilmiş olan Kuşadası'nı bu paşanın **vârislerinden satın almıştır."**[56]

"Mihal oğlu Ali Bey'in oğlu Hasan Bey'e **hibe ettiği köylerden birisi**, Hasan Bey'in zevcesi Yahya Bey kızı Hati Hatuna ... 18.000 filoriye [altına] **bedel** olarak verilmiş ve keyfiyet padişah tarafından mukarrername ile teyid edilmiştir. Bu suretle Hati Hatunun **mülkü olmuş bulunan mezkûr köy**, Hatunun ölümünü müteakip, **irsen üç oğluna intikal etmiş** ve bu oğullardan Hasan Bey'in hissesi de vefatından sonra 'nikâhı mukabilinde' zevcesi Züleyha Hatun'a geçmiştir. Kayda göre, zikri geçen hatunun elinde bu hususu tesbit eden bir kadı hücceti mevcuttur."[57]

"Bursa'da bir köyden Biçer oğlu Hamza Bey'in hatununa intikal eden hisse, mezkûr hatun öldükten sonra kardeşi Aydın Bey'e Aydın Bey'den oğlu Yakup Bey'e geçmiş; Yakup Bey ölünce zevcesi Mihal oğlu Sinan Bey kızı Ogul Paşa'ya 'mihr için miras değmiş'tir."[58]

"Silistre Mirlivası Nasuh Bey, zevcesi şehzade sultana **bir köy hibe etmiştir."**[59] "Haydar Bey kızı Ayşe'nin elinde bulunan Bursa'daki Topraklu köyü, ölümünü müteakip bu hatunun muhtelif vârisleri arasında taksim edilmiştir. Davud Paşa bu vârislerden Mustafa Bey'in kızı Fatma'nın elinde

54 Aynı eser, s. 360.

55 "Ba'delyevm zikrolunan 66.925 akçe zeamet ve timarların kurâ ve mezâri'i vesair hudud ve sınuru dahilinde olan erazi ve mera'i ve cibâl ve tilâl ve eşcarı ve enharı ... bilcümle hukuk-i şer'iye ve rüsum-ı örfiyesile bütün şeri ve örfi vergileriyle **min-kul-lil-vücuh serbestiyet üzere** mefrûz-ül-kalem ve maktu-ul-kıdem mülk-i mahzı ve hakk-ı sırfı olup neslen ba'de neslin ve fer'an ba'de aslin mimmâ zükire evelem yüzker enva-ı vücuh-ı mülkiyet üzere mutasarrıf olup dilerse satar dilerse bağışlaya ve mürad edinirse vakfeyleye." (Barkan, İÜHFM, c. VII, sayı 4, s. 925, 926, 927.)

56 Ömer Lûtfi Barkan, "Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon ...", a. g. e., s. 359.

57 Ömer Lûtfi Barkan, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", a. g. e., s. 919; burada sözü edilen hüccet, aynı eserin 932-933. sayfalarındadır.

58 Aynı eser, s. 919; kayıt 937. sayfadadır.

59 Aynı eser, s. 919-920.

bulunan 1/4 hisseyi **4.000 akçeye satın aldığı** gibi, mütebaki hisseleri de diğer kız ve erkek evlâtlar elinden toplayıp, mezkûr köyü bütün olarak zevcesi Kamerşah Sultan'a **temlik ve hibe etmiştir.**"[60]

"Mihal Bey oğulları Anadolu'daki mülklerini aralarında paylaştıkları sırada, Hüseyin Bey kendi hissesine düşen köyünü Ferhat Paşa'ya **satmıştır.**"[61]

"Mihal Bey oğullarının Plevne civarındaki mülklerinden bir köy, mülk sahibi Hızır Bey'in **borcu için** kızı ve zevcesi tarafından Sadrazam Mehmet Paşa'ya satılmıştır."[62]

"Fatih devrinde Gelibolu'da bir mülk çiftlik sahibinin padişaha olan borcunu ödemek için emlâki birlikte **müzayede ile satılmıştır.**"[63]

"... bir mülk kariye [köy] sahibinin metrukâtı mirî için zaptolunca **beylikten satılığa çıkarılmıştır.**"[64]

Mülk topraklar, sahibi tarafından borcuna karşılık rehin edilmektedir. Nitekim, 1632'de Harput'ta, Alaca sakinlerinden Kara Halil bin İbrahim adında biri, Nasuh Beşe'den kırk riyal kuruş borç almış, karşılığında murabaa olmuş ve ayrıca "sulu ve susuz topraklarını" "rehin vazeylemiştir".[65] Gene Harput'ta, Kesrik köyü sakinlerinden Vartan, Semik, Muşih, vb., Hasan Çelebi'den üç yüz riyal kuruş borç almışlar, karşılığında, Hasan Çelebi'ye murabaa olup, ayrıca "kendü mülk topraklarını" "tasarruflarında olan enval ve emlâklerini rehin vazeylemişlerdir".[66]

Bu konuda tipik bir başka örnek, adına Kürt aşiretleri arasında "kan helâli" denen, ve katil tarafından öldürülenin ailesine para, tarla, silâh, hayvan vb. olarak ödenen "bedel-i sulh"a aittir:

"Konya'ya tâbi Bağlı Bınar köyü **betemam mülk-i meşru-ı** Şeyh Ali ber mucib-i şer'iye ve mektub-i İbrahim Bey ve mukarrernâme-i sultan Bayezid han ve defâtir-i râbıka. Ammâ mezbûr sahib-i mülk fevt oldukdan sonra [adı geçen mülk sahibi öldükten sonra] oğlu **Pîr Ahmet Ahi nâm kimesneyi katl idüp ba'dehu müsalâha olundukta mezbûr katil ve bâki verese ittifakıyle bu kariyenin nısfın** [bu köyün yarısını] **verese-i maktule** [öldürülenin varisine] **bedel-i sulh vermişler.** Haliyâ nısfı verese-i maktulündür ve nısfı âhar Şeyh Ali veresesinindir [şimdi yarısı öldürülenin veresesidir ve diğer yarısı Şeyh Ali'nin veresesidir]."[67]

Mustafa Akdağ, 16. yüzyılda, büyük ziraî mülk ve işletme çiftliklerin teşekkülünü incelediği bölümde, "toprak kıymetlerinin yükseldiğini", reayanın "arazi alım ve satımına fazla rağbet ettiğinden", Kandıra, Şile ve Gebze taraflarında bulunan 120 kadar hassa çiftliğin, hazine-i hümayunun geliri ar-

60 Aynı eser, s. 920.

61 Aynı eser, s. 920.

62 Aynı eser, s. 932. "İşbu karye hudud-ı ma'rûfesi ve tevâbi'i ve levahikı ile Sadr-ül-vüzerâ-il-fihâm Mehmet Paşa dâme me'âlihi hazretleri mezbûr Hızır Bey'in kızı Şehribânu hâtunun ve validesinin vekil-i şer'iyesinden 250 akçeye mezbûr Hızır Bey'in deyni içün şira'i şer'iye ile satın alup Tırnavı ve Niğebolu kadıları imzaları ile hüccet-i şer'iye verdükleri ... vuku'ı üzere arz olundukda kemâkân mülkiyeti mukarrer buyurmağın (defter-i cedid) e kayd olundu."

63 Aynı eser, s. 921.

64 Aynı eser, s. 921.

65 Harput Şer'iyye Sicilleri, no: 386, s. 61'den nakleden Doç. Dr. Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", **Belleten**, c. XIV, sayı 55, (1950), s. 369.

66 Harput Şer'iyye Sicilleri, no: 386, s. 124'ten nakleden Mustafa Akdağ, a. g. e., s. 369.

67 871 numaralı ve 924 tarihli Karaman Defteri, **Vakıflar Dergisi**, s. 922.

tırmak için, satılması teklifini nakletmektedir.[68] Barkan, adı geçen çiftliklerin bir kısmının, mirî arazinin, "10 senelik geliri peşin (mu'accala) alınmak suretiyle, malikâne olarak" satılması sonucu ortaya çıktığını açıklar.[69]

Buraya karar verilen örnekleri özetleyecek olursak, görürüz ki, Osmanlı İmparatorluğunun bütün devirlerinde, özel mülk topraklar ile devlet toprakları (mirî topraklar) daima yanyana varolagelmiştir. Tasarrufu ırsî bir kiracılık şeklinde çiftçiye verilen ve çıplak mülkiyeti (rekabesi) devlete ait topraklar mirî toprakları teşkil etmekte, buna karşılık çıplak mülkiyeti ve tasarruf hakkı sahibinin elinde toplanan topraklar özel mülk toprakları teşkil etmektedir. Özel mülk topraklarının, sadece tasarruf hakları değil, çıplak mülkiyeti de, sahipleri tarafından, satılmakta, bağışlanmakta, vakfedilmektedir. Bu gibi mülk topraklar, mirasçılar arasında taksim edilmekte, borç para karşılığında terhin edilmekte, borcuna karşılık haczedilip satılmakta, nikâh mukabilinde zevceye kalmakta, cihaz olarak kız evlâtlara hibe edilmekte, sulh bedeli olarak temlik edilmektedir.

Asya üretim biçiminde, **"Kollektif** mülkiyetin dışında başka bir toprak **mülkiyeti yok"tur;**[70] "... toprak mülkünün sahibi devletin başıdır, ... bu durumda, ... **özel toprak mülkiyeti yoktur."** [71]

Oysa biz, yukarıda sıraladığımız bol örneklerle açıkladık ki, Osmanlı imparatorluğunda özel toprak mülkiyeti her devirde (kuruluş, yükseliş, duraklama ve çöküş devirlerinde) değişen oranlarda daima vardır. Asya üretim biçiminin temelini teşkil eden toprak mülkiyeti şekli, Osmanlı İmparatorluğundaki toprak mülkiyeti şekline uymamaktadır.

II. — KOMÜNÜN ORTAK MÜLKİYETİ VE KOMÜN ÜYELERİNİN ÖZEL TASARRUF HAKLARI

A) İMPARATORLUKTA PADİŞAH MÜLKLERİ KOMÜN MÜLKÜ DEĞİL, ÖZEL MÜLKTÜR

Yazımızın buraya kadar olan bölümünde, Osmanlı İmparatorluğunda özel mülk topraklar olduğunu kanıtlamaya çalıştık. İmparatorlukta, özel mülk topraklar yanında mirî topraklar denen kamu toprağı **(ager publicus)** vardır, ve özel mülk topraklar ile mirî topraklar arasındaki oran, sürekli olarak değişmektedir. Bu iki toprak mülkiyetinin yanında, mülkiyet bakımından özel mülk kategorisine sokulması gereken padişaha ait topraklar vardır. Mirî toprakların, büyüklüklerine göre has, zeamet ve timar adı altında, öşür ve diğer bazı vergileri bu dirliklerin sahiplerine bırakıldığı halde; padişah haslarından toplanan vergiler, voyvoda vb. aracılığıyla, sultan hazinesine intikal etmekteydi. "Mirî Hazine"nin başında, "Sultan Hazinesi" denen bir iç hazine olması, ve bu hazinenin, özellikle "hassı hümayun" denilen padişah haslarından sağlanan gelirden teşekkül etmiş olması, padişah haslarının, mülkiyet bakımından, mirî araziden farklı olduğunu bize ayrıca düşündürmektedir. (Ayrıca bu hazineye, yeniçerilere dağıtılan cülûs bahşişleri hariç olmak üzere —ki başlangıçta cülûs padişahın **şahsi** armağanıydı— dokunulmuyor ve ayrıca bu hazineye her gün yirmi bin akçe konuyordu.)[72] Tabiî, impara-

68 Bkz: Prof. Dr. Mustafa Akdağ, **Celâli İsyanları (1550-1603)**, Ankara, 1963, s. 42.
69 Bkz: Ömer Lûtfi Barkan, "Çiftlik", **İslâm Ansiklopedisi**, s. 395.
70 Karl Marx, **Kapitalizm Öncesi ekonomi Şekilleri**, s. 86.
71 **Capital**, vol III, s. 771.
72 Ziya Karamürsel, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara 1940, s. 6.

torluğun malî sıkıntılar içinde bulunduğu dönemler, sultan hazinesinin de bu-genel masraflara kapılarını açacağı, devletin yapısı gereği normaldi. Ama, mirî topraklardan hazine için sağlanan vergiler, mirî hazineye girdiği halde, padişah haslarından alınan vergilerin sultan hazinesine girmesi, ve mirî topraklar ile padişah haslarının işletme ve vergilerin mülk edinilmesindeki farklılık, bizi, bu iki mülkiyeti birbirinden ayırmaya zorlamaktadır.

Bu, konumuz için önemlidir, çünkü asya biçiminde, toprak mülkünün sahibi devletin başıdır. Asya biçiminde, devletin başının, **tüm** memleket toprağının sahibi olması bir yana, İmparatorlukta, devletin başının mülkü olan toprakların, asya biçiminde görülen toprak mülkiyetiyle aynı nitelikte olduğunu da söylemek mümkün değildir.

Asya üretim biçiminde, "toprak mülkünün sahibi devletin başıdır" (Marx), "toprağın tümü devletin başkanının mülküdür" (Lenin). "Tepedeki **birlik** gerçek mülk sahibi ve ortak mülkiyetin önşartıdır"[73] ve "Despot burada çok sayıdaki küçük komünlerin babası rolündedir."[74] Marx, "Doğu despotizmi hukuk bakımından **mülkiyetin yok olması gibi bir sonuca varır gözükmektedir**" [altını ben çizdim, me.] dedikten hemen sonra devam eder: "gerçekte ise onun temeli, ... kabile mülkiyeti ya da kollektif mülkiyettr".[75] Marx, birkaç sayfa sonra, bunu daha da açacaktır: "Asya biçiminde (ya da en çok rastlanılan Asya biçiminde) **mülkiyet yok,** sadece bireyin toprağı tasarruf durumu; **gerçek mülk sahibi komündür** [altını ben çizdim, me.]. **Kollektif** mülkiyet dışında başka bir mülkiyet yok."[76]

Bu nokta, asya biçimindeki mülkiyetin açıklığa kavuşturulması bakımından önemlidir. Marx, "toprak mülkünün sahibi devletin başıdır, zaten devletin başı olmak memleket ölçüsünde toprak mülkünün sahibi olmaktan başka bir şey değildir"[77] derken, tüm memleket toprağının "despot"un **"özel** mülkü" olduğunu katiyen kastetmediği açıktır; çünkü Marx'ın bu cümlesini izleyen cümle, "... bu durumda, ... özel toprak mülkiyeti yoktur" diye bitmektedir. Şöyle bir şey düşünemeyiz ki, bir memleketin toprağı, hem devletin başının "özel mülkü"dür, ve hem de, aynı zamanda, aynı memlekette "özel toprak mülkiyeti mevcut değildir". Ve bunun içindir ki, Marx, toprak mülkünün devletin başına ait olmasını, **hukuken mülkiyetin bulunmaması gibi bir sonuca varması** olarak nitelemektedir; gene Marx'ın belirttiğine göre, aslında, asya biçiminde mülkiyet vardır ve bu, kabile mülkiyeti veya komün mülkiyetidir. Marx bunu ilerde daha açık şekilde söyleyecektir: **"gerçek mülk sahibi** komün'dür".[78]

Burada, en yüksek birliği şahsında kişileştiren "despot", "çok sayıda küçük komünlerin **babası** rolündedir",[79] ve "tepedeki **birlik",** "ortak mülkiyetin gerçek önşartı[dır]".[80]

İmparatorlukta, öşürcülükten ayrı olarak, ortakçılık ve kesimciliğin oluş sebeplerini araştıran Ömer Lûtfi Barkan, padişah haslarını da, "mülk topraklar" kategorisiyle yanyana saymaktadır: **"Mirî topraklar** üzerinde çalışan köylülerle, **mülk topraklar** veya "hassa çiftlikler" üzerinde çalışan çiftçiler

---

73 Karl Marx, **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri,** s. 76.
74 Aynı eser, s. 76.
75 Aynı eser, s. 76.
76 Aynı eser, s. 86.
77 **Capital,** vol III, s. 771.
78 **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri,** s. 86
79 Aynı eser, s. 76.
80 Aynı eser, s. 76.

arasında kendiliğinden bir fark husule gelmekte ve mülk topraklar, mirî topraklardan farklı olarak öşürcülükle değil, ortakçılıkla işletilmektedir." [81] Padişah hasları olan çiftliklerde de mülk topraklar gibi ortakçılık veya kesimcilik teşekkül etmekte, oysa mirî toprakları tasarruf eden reaya öşürcü olarak kalmaktadır.

Görülüyor ki, İmparatorlukta devlete ait toprakların yanında, devletin başının özel mülkü olan topraklar vardır; ve bu özel mülk topraklar, asya biçiminde görüldüğü şekilde, temelde kolektif mülk topraklar değildir. Padişah dilerse bu toprakları, üzerinde bulunan reayası veya ortakçısı veya ortakçı kulu ile birlikte, herhangi bir şahsa temlik edebilmektedir. Çünkü bu mülk, komünün ortak mülkü değildir, yani bu toprakları tasarruf eden emekçinin ortak mülkü değildir, padişahın özel mülküdür. Padişah hasları içinde bulunan Ayasağa köyünü, padişah, "hudud ve sınıru ile ... ve önünde olan çayırdan on dönüm çayır ile ... berveçhi **serbest** merhum Çenderci zâde **defterdar** Mehmet Çebi'ye **temlik idüp** enva'ı vücuh-ı **mülkiyet üzere** mülkü mahzı ve hakı sırfı olsun deyü ... **mülkname** vermiştir"tir.[82]

Padişah haslarının, komünün ortak mülkü değil, gerek mülkiyet ve gerek tasarruf şeklinin aldığı şekiller bakımından padişahın özel mülkü olduğu anlaşılmaktadır. Oysa asya biçiminde, toprak, padişahın **özel mülkü** değildir. Bu bakımdan imparatorlukta, padişaha ait haslar, asya biçimindeki "devletin başının" sahibi bulunduğu kolektif mülk olan topraklardan hukuken ayrıdır.

Meseleyi bir de "reaya" açısından ele alalım:

B) REAYA, MÜLKÜN ORTAK SAHİBİ DEĞİLDİR

Asya biçiminde, komün üyesi, mülkiyetin ortak sahibidir. "Mülkiyetin **yalnız** komün mülkiyeti olarak varolduğu yerde bireysel üye, bu sıfatıyla, veraset yoluyla olsun olmasın, bu mülkiyetin ancak belirli bir parçasının **sahibidir...**".[83] Bireysel üye, **komünün doğrudan doğruya bir parçası** olduğu için ve böylelikle komün ile doğrudan doğruya bir birlik kurmuş olan ve komünden ayrı olmayan bir kimse olduğu için", [84] **komün mülkiyetinin ortak sahibi, belirli bir parçasının sahibidir.**

Roma biçiminde, bireysel üye, özel toprak mülkiyetine, komün üyesi olduğu için, komün aracılığıyla sahip olmuştur; asya biçiminde, bireysel üye, doğrudan doğruya komün üyesi olduğu için toprağın belirli bir parçasının sahibidir. Buradan çıkaracağımız sonuç şudur ki, her komün üyesi, komün toprağının belirli —ve herhalde eşitlikçi— sahibidir. Özel mülk ile komün mülkiyetinin bir arada bulunduğu Yedi-Su havalinde oturan Kazak-Kırgızlarda olduğu gibi, "cemaat içerisinde yeni bir aile kurulunca, cemaat ona, idaresindeki araziden [komün toprağından] **bir hisse verir".** [85] 17-18. yüzyıllarda Murgab ovası Türkmenler tarafından işgal edilince, bu ova, "Toktamış ve Öktemiş urugları arasında paylaşılmış ve bu iki gruptan her biri, toprakları kendi teşkilâtına dahil cemaatlar arasında derece derece (...) taksim etmiştir. Evli olan veya ... on altı yaşını bitiren her erkek, cemaata ait

81 Ömer Lûtfi Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri (II)", İFM **(İktisat Fakültesi Mecmuası)**, c. I, sayı, 2, s. 200.

82 a. g. e., c. I, sayı 1, s. 15.

83 **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri**, s 81.

84 Aynı eser, s. 81.

85 Dr. Osman Turan, a. g. e., s. 568.

araziden **bir hisse almak** hakkına maliktir. Müşterek araziye ait sulama tesisleri de müşterek mülkiyeti tazammun eder. Mülk arazi sabittir; **sanaşık** arazi [cemaat, yani komün toprağı] her sene köy reisi tarafından taksim edilir."[86]

Komün mülkiyetinin ortak sahipleri olan komün üyelerinin özel tasarruf şekline ait olan bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, özel mülkiyetin olmadığı, sadece kolektif mülkiyetin bulunduğu asya biçiminde, bireysel üyenin belirli bir yaşa geldikten sonra komün mülkiyetinden kendisine tasarruf için bir hisse verilmesini, aynı zamanda, komün mülkiyetinin eşitlikçi bir tasarruf hakkını gerektirmektedir. Aslında, komün mülkiyeti komün üyelerinin nasıl ortak mülkü ise, tasarruf hakkının da eşitlikçi olması, ortak mülkiyetin özüne uygun bir zorunluluktur.

Bizim üzerinde durmak istediğimiz husus, İmparatorlukta, toprağı tasarrufunda bulunduran tarım emekçisi (reaya), tasarrufunda bulundurduğu mülkün ortak sahibi midir; yoksa kendisi de bu mülk ile birlikte bağışlanan, temlik edilen, satılan bir mülk müdür, bu bir; ikincisi, toprağı tasarrufunda bulunduran tarım emekçisi, toprağı eşitlikçi ilkeler içinde tasarruf etmekte midir?

Daha önce verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı gibi, padişah, gerek kendi haslarından, gerek mirî araziden bir veya birkaç köyü çeşitli şekillerde, temlik etmek, bağışlamak, satmak hakkını elinde bulundurmaktaydı. Böylece köyün sadece toprakları temlik edilmiyor, aynı zamanda köy, köylüsü ile birlikte temlik ediliyordu. Ama reaya, eski defterde kayıtlı olduğu toprakları terketmek, boz bırakmak vb. hakkına sahip değildi. "Ve bir köy veya mezria bir sipahinin üzerine hâsıl bağlanmış olsa onda mütemekkin olan [oturan] kimesnelerden birisi göçüp bir hâli kuyuda [bir başka köyde] ziraat eylese on yıldan berude geçeni kaldırıp yazıldığı yere getireler."[87] "... ve reaya taifesi ki elinde yeri olup müteferrika olsa [ayrılsa] sipahi göçürüp yerine getirmek kanundur."[88] "Yazılı olan raiyetin birisi bir karyeden [köyden] kalkıp bir ahar [başka] sipahinin timarına varsa ol timarına varan sipahi teftiş ile ol sipahiye ol raiyeti kangi köydendir malûm idenden sonra [reayanın hangi köyden olduğunu öğrendikten sonra] ol sipahiye ve köylüye haber göndere gelip ol raiyeti alalar."[89] "Ve timarlardan müteferrik olan [ayrılan] reayayı cem'itmek [toplamak] kanundur, amma on beş yıldan ziyade mütemmekin [yerleşmiş] olub oturanı kaldırmak ref olunmuştur."[90] Reaya, eski defterde, hangi köye kayıtlı ise, o toprağa bağlıdır. Bu toprakların ister timar olarak verilmesi, ister serbest timar veya serbest mülk olarak temliki, reayanın bağımlı durumunu ortadan kaldırmamaktadır. Reaya ister mirî arazi üzerinde, ister mülk topraklar üzerinde bulunsun, bu toprakların köyler halinde satılması halinde, reaya da, bu köylerle birlikte efendi değiştirmektedir. Toprak kime aitse, sahib-i raiyyet odur. "Ve raiyet kendi gitse tami ve çulı sipahinindir, **süvari kovsa** tami ve çulı raiyetin olur."[91]

Özel toprak sahibi, toprakları reayasıyla birlikte satmak, hibe etmek vb. hakkına sahip olduğu gibi, bunları, kendi mülkü olan köylerden alıp, gene

86 Auhagen, **Die Landwirdschaft Transkaspien**, Berlin, 1905, s. 20-29'dan nakleden Osman Turan, a. g. e., s. 569.

87 935 tarihli Silistre Kanunnamesinden nakleden Barkan, **Ülkü**, c. IX, s. 111.

88 Ömer Lûtfi Barkan, "İşçi Sınıfların Hukukî Statüsü", **Ülkü**, c. X, sayı 59, s. 417.

89 937 tarihli Vidin Kanunnamesinden, **Ülkü**, c. IX, s. 109.

90 Sultan Süleyman Kanunnamesi, **Türk Hukuku Tarihi**, sayı 1, Ankara, 1935, s. 79.

91 Aynı eser, s. 77.

kendi mülkü olan topraklara göçürmek, veya boş topraklarını herhangi bir şekilde bir şahsa temlik ettiği zaman, bu toprakları şenlendirmesi için kendi reayasını "cümle hukukile" tasarrufunda bulundurmak üzere vermektedir.

Sultan Beyazit tarafından Mihal oğullarına tam mülk temlik edilen hudutlar içinde, "haric-ez-defter-i cizye ve **kimesneye raiyet kaydolunmamış** haymana kâfirlerden ne denlü kâfir cem idüb getürüb teskin itdirirse **ol dahi sair mülkleri gibi mülk-i mahzı olub** [o reaya diğer mülkleri gibi tam mülkü olup] sair emlâkine nice tasarruf iderse anı dahi ol veçhile mutasarruf [diğer emlâkine nasıl tasarruf ediyorsa, reayaya da aynı şekil tasarruf etme]" hakkı da verilmiştir.[92]

Mihal oğulları, kendilerine temlik edilmiş bu araziden, akrabaları Halil Voyvodaya, "hali ve haramî durağı" bir yer, "cem'i hukuku ile hibe ve temlik edilmiş" ve eline mülkname verildikten sonra, "Mihal oğlu Mehmet Beyin mülk köyleri reayasından ve **mülk raiyetlerinden** isimlerile **25 raiyet çıkarılub evlâdlarile bu boş yere kondurulub bir köy tesis edilmiştir.**"[93]

Rüstem Paşa, Za'im Mehmed'den, "hâlî ve ıssuz bir bınar başını", beş yüz akçe tapuya ve her sene iki yüz akçe mukata'aya satın alıp kaydettirdikten sonra, "**kendi mülk-i mahzı olan Arnavud köyünden 60 nefer evli reaya kaldırub bu boş yerlerde bir köy ihdâs ediyor** ve cümle hukukile tasarrufuna geçiriyor."[94]

Görülmektedir ki, "sahib-i raiyyet", sadece dirlik sahibi değildir; özel mülk sahipleri, kendilerine temlik edilmiş bulunan köylerle birlikte, bu köylerde meskûn bulunan raiyet de mülklerine geçmekte ve mülk topraklarıyla birlikte mülk raiyyetlerini bir başkasına devrettikleri gibi, bu "mülk raiyetler"den dilediklerini, evlâtlarıyla birlikte bir başka yere göçürüp yerleştirmektedirler.

Burada, çiftçi, toprağın tasarruf hakkına komün üyesi olduğu için sahip değildir; ona bu tasarruf hakkı, toprağın sahibi tarafından verilmektedir. "Reaya sütü ve yünü alınacak hakikî bir sürü gibi ihtimamla üretilip azamî geliri temin etmek için üzerinde büyük bir alâka ile durulan bir mevzu teşkil ede gelmişti."[95] Reaya, fethedilen boş toprakları şenlendirmek ve devlet gelirini artırmak için kitleler halinde sürgün edilmekte ve sürgünlere ayrı bağlayıcı hükümler konmaktadır.

Tarım komününde, ortak mülkiyetin bir anlamı şudur: bu toprakları, isterse devletin başı olsun, bir şahıs, başka bir şahsa, satamaz, bağışlayamaz, veya başka herhangi bir sebeple temlik edemez. Komün mülkiyetinde bulunan toprakların, komün üyelerinin ortak sahibi oldukları toprakların, komün içinden veya dışından bir şahsa parçalar halinde veya tüm olarak ve hatta komün üyeleriyle birlikte satılması, özel mülkiyetin yokluğu ile bağdaşmadığı gibi, aynı şekilde komün mülkiyeti kavramıyla da bağdaşmamaktadır. Komün mülkiyetinde olan toprakları, komün üyeleriyle birlikte bir başkasına satmak veya devretmek, komün mülkiyetinin değil, özel mülkiyetin bir ifadesidir. Mülk topraklarda daha belirgin ifadesini bulduğu gibi, reaya, komünün özgür ve eşitlikçi üyesi değil, toprak sahibinin, toprağa bağımlı mülküdür. Özel mülk sahiplerinin yarı-bağımlı mülkleridirler. Bu ba-

92 Ömer Lûtfi Barkan, "Bir Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar", a. g. e., s. 360-361.

93 Aynı eser, s. 361.

94 Aynı eser, s. 361.

95 Ömer Lûtfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İFM, c. 11, sayı 1-4, s. 545.

kımdan mirî toprakları (**ager publicus**) ve padişaha ait mülk toprakları, bu toprakları tasarruf etmekte olan reayanın hukukî durumu açısından ele aldığımızda, asya biçiminde görülen ve komün üyelerinin ortak sahibi oldukları topraklarla aynı kategoriye sokmak mümkün değildir. Yani İmparatorlukta, komün mülkiyeti, (köylerin mera, orman, yaylaları dışında) tarımda, kolektif mülkiyet, hâkim mülkiyet biçimi olmaktan çok uzaktır.

C) TARIM EMEKÇİLERİ VE EŞİTLİKÇİ İLKE

Komün üyesi, asya biçiminde, toprak mülkiyetinin ortak sahibidir; toprağın belirli bir parçasının sahibidir. Osmanlı İmparatorluğunda, tarım emekçisi, gerek tasarrufunda bulundurduğu toprak bakımından, gerek bağımlılıkları ve ödediği vergiler ve toprak rantı bakımından, eşitlikçi değil, birbirinden farklı bir temele sahiptir. Memleket arazisinin büyük bir kısmı **"reaya çiftlikleri** (Balkan memleketlerindeki İslavlar arasında **baştineler**) halinde, birtakım parçalara bölünür ve bu çiftlikler, **onları işleyebilecek durumda olan çiftçilere** tapu bedeli denilen bir peşin kira alınıp, daimî ve irsî bir nevi kiracılık mukavelesi ile bütün olarak, terkedilirdi".[96] Bir çiftlik, âlâ yerden 60-80, orta halli yerden 80-100 ve ednâ veya kıraç yerden 100-150 dönümdü (bir dönüm, eni boyu 40'ar adım olan yüzölçüsü). Çiftlik tasarruf eden reayadan alınan çift resminden (vergisinden) anlaşıldığına göre, imparatorlukta, reaya, bir çiftlikten fazla olan toprakları tasarruf ettiği gibi, daha çok nim-çift yani bir çiftliğin yarısı büyüklüğünde toprakları da tasarruf etmekteydi. Beş-on dönüme kadar küçük toprakları tasarruf edenler mevcut olduğu gibi topraksız köylüler de vardı ve hatta 16. yüzyılda, Celâli isyanlarına katılan köylülerin önemli bir kısmını, topraksız köylüler teşkil etmekteydi:

"Ve sipahiden çiftlik tutan reayadan rüsum [vergi] temam çiftludan [tam çift olandan] temam çift resmi ve nim çiftludan [yarım çift olandan] nısıf resmi [verginin yarısı] alınub nısfından akel olan yerlerden [yarım çiftten küçük olan yerlerden] ... [yerine göre] iki dönüme bir akçe [veya] dönüme bir akçe, [veya) dört-beş dönüme bir akçe resim alinur."[97]

"... **çiftlik mikdarından ziyade yer tasarruf iden** kimesne ziyadesinde harıc (raiyet) gibi resim virür."[98]

"Ve raiyet adına yerki yazılmışdır, **eğer az, eğer çok, yazılan yazıya göre belasın çekmek gerek,** bu noksanın tekmili içün harıc elinden [başkasının elinden] alup ana virmek olmaz..."[99]

Reayanın tasarrufundaki toprak az veya çok bir çiftten fazla, veya tam bir çift, yarım çift veya beş-on dönüm olduğu gibi, 1572 (980) tarihinde Kıbrıs'a gönderilecek sürgün hükmünden öğrendiğimize göre **"kendilerin yerleri olmayub ücret ile yer tutan reaya"**[100], "bîkar olub **işi ve gücü olmayub levendlik eyleyenler",** yani topraksız olup, ya ücret ile toprak kiralayan, ya da işi gücü olmayan yani lumpen proleter olan reaya mevcuttur. Gene aynı tarihte, tahrir memuru Ömer bey, hükümet merkezine arzında, Rum Vilâ-

96 Ömer Lûtfi Barkan, "Çiftlik", a. g. e., s. 392; "... raiyetlik yerler örfe muvafık tapulandıktan sonra tapuyu alan kimesne(nin) ayruk elinden alınmaz ve tapu üzerine tapu olmaz, nikâh üzerine nikâh olmadığı gibi.", Sultan Süleyman Kanunnamesi, a. g. e., madde 86.

97 Sultan Süleyman Kanunnamesi, madde 299, a. g. e., s. 75.

98 Aynı eser, madde 297, s. 75.

99 Aynı eser, madde 919, s. 78.

100 Sürgün Hükmü, c bendi, Ömer Lûtfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda ... sürgünler", a. g. e., s. 550.

yetinde (Sivas'ta), **topraksızlıktan** "muzayakası olan kura ahalisinin" **fazla olduğunu** belirtmektedir.

Görülüyor ki, asya biçiminde olduğu gibi, köy toprağının ortak sahibi olmayan reaya, aynı köy reayasının tasarrufunda bulunan topraklar da büyüklük bakımından birbirlerinden çok farklıdır; ve bu arada, az topraklı ve topraksız reaya da vardır. Daha 16. yüzyılın ikinci yarısında, topraksız köylüler büyük kitleler teşkil etmekteydi. Yani her reaya, köy toprağını tasarruf hakkına sahip bulunmuyordu, toprağın "belirli bir parçasının sahibi" değildi. Ayrıca, nüfus arttıkça topraksızlar kitlesi, asya biçimindekinin aksine, artmaktaydı.

Asya biçiminde, mülkiyetin ortak sahibi olan komün üyelerinin, artı-ürün ve artı-emek ödeme yükümlülüklerinde de eşitlikçi esaslar olması gerekirken, Osmanlı İmparatorluğunda, bunu görmek mümkün değildir. Engels'in "Türk yarı-feodal sistemi" olarak nitelediği "Türkiye'deki Hıristiyanların durumu" mu"[101] bu bakımdan dikkate değer:

Müslüman olmayanlardan alınan cizye (baş vergisi), zenginlerden 60, orta tabaka halktan 30, fakir halktan 15 kuruştu (1 kuruş 80 akçedir). Bu vergiyi müslüman reaya vermemekteydi. Savaş ve diğer olağanüstü zamanlarda toplanan **avârız** vergileri, halkın iktisadî gücüne göre, **âlâ, evsat** ve **edna** olmak üzere ayrı miktarlarda alınırdı; avârız vergisini ödeyemeyecek kadar yoksul olanların akçeleri, zenginler tarafından ödenmekteydi.

Artı-ürün ve artı-emek konusunu ele alacağımız bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, reaya arasındaki farkların yanında, ortakçı, ortakçı kul, kesimci, kesimci kul, mürâbî vb. ayrı oranlarda artı-ürün ödemekte ve bağımlılık dereceleri de birbirlerinden farklı bulunmaktadır.[102]

Bütün bu örneklerden çıkaracağımız sonuç şudur ki, tarım emekçisi olan çiftçi, komün toprağının ortak sahibi olmadığı yani toprağı tasarruf hakkı eşit olmadığı gibi birbirleri arasında servet bakımından durumları farklıdır ve artı-ürün ve artı-emek ödeme yükümlülüklerinin **aynı** köy içinde bile birbirlerinden farklı olduğu da (ortakçı kul, sürgün, ortakçı ve reaya aynı köyde bulunabiliyordu) görülmektedir.

III. — ARTI-ÜRÜN VE ARTI-EMEK

A) ASYA BİÇİMİNDE ARTI-ÜRÜN VE ARTI-EMEK DEVLETE AİTTİR

Asya biçiminde, "artı-ürün en yüksek birliğe aittir". [103] "Komünün artı-emeğinin bir kısmı", "ya vergi olarak alınır" ya da "kollektif işler için emek biçimini alır." [104] Su kanalları, köprü, yol gibi ulaştırma araçları, ar-

101 Engels'in Marx'a 22 Aralık 1882 tarihli mektubu, **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri**, s. 161.

102 16. yüzyılın başlarında, İstanbul Haslar kazasında reaya ile birlikte çiftçilikle meşgul bulunan **ortakçı kullar**, Bursa ve Biga civarında çiftçilikten başka padişaha ait inek ve koyunların çobanlığını yapan kullar, Batı Anadolu ile Rumeli'nde bazı vüzera vakıflarındaki **ortakçı kullar**, Edirne ve Konya civarındaki ortakçılar, gerek ödedikleri artı-ürün bakımından, gerek bağımlılıkları yönünden farklar göstermektedir. "Bu gibi **kulluklar** içinde bulunan kul ve cariyeler evlâtları, tohum, çift ve eşyalarıyla birlikte vakıf ve temlik edilmekte" (Barkan, "Kulluklar ve Ortakçı Kullar", İFM, c. I, sayı 1, s. 15); "bir kul anadan doğmuş olanlar" hukuken kul sayılmaktadır (İFM, c. I, sayı 2, s. 201).

103 **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri**, s. 76.

104 Aynı eser, s. 86.

tı-emeği, ortak olarak örgütlendirebilir. [105] (Lenin'in ifadesiyle "merkezî idarenin kamu hizmetleri".) "... **kira** [toprak kirası] **vergi yerine geçer,** başka bir ifadeyle **toprak kirasından başka bir vergi yoktur.**" [106]

Üretici, sadece tasarruf eden durumunda olduğu ve devletin başı toprak mülkiyetinin sahibi göründüğü için, artı-ürün ve artı-emek de en yüksek birliğe, devlete aittir. Burada, toprak kirası, vergi yerine geçmektedir ve aynî olarak ödenen toprak rantından başka bir vergi yoktur. Şayet, komün üyeleri, toprak rantını aynî olarak değil de, nakit olarak ödemek zorunda kalsa, artı-ürünü, genel eşdeğer olan para ile değiştirmek zorunda kalacak ve dolayısıyla ticarî mübadele, **tamamen** doğal olan ekonomiyi eriten bir asit gibi (Engels), komünlerin geleneksel yapısını çözüp dağıtacaktır. "... toprak rantının başlıca devlet geliri olduğu Asya ülkelerinde, bunun aynî olarak ödenmesi ... eski üretim biçiminin devamını sağlıyordu."[107]

Demek ki, asya biçiminde: a) artı-ürün en yüksek birliğe, devlete aittir; b) toprak kirasından başka vergi yoktur; c) bu vergi, üreticiden aynî olarak (ürün şeklinde) alınır.

Daha yukarda gördük ki, Osmanlı İmparatorluğunda, toprak mülkiyeti değişiktir. Tarım üreticisi, yalnız devletle karşı karşıya değildir; devlet ile karşı karşıya olduğu gibi, özel mülk sahipleriyle de karşı karşıyadır. Bu

105 Marx, antik biçimde, Toprağı işleyip onu insana yararlı biçime sokmak isteyenlerin yoluna dikilen engeller ne kadar büyük olursa olsun, toprağın kendisi, ... ondan ... yararlanmaya kalkan canlı bireye hiç bir zorluk çıkarmaz ... Öyle durumlar olabilir ki (Doğuda sulama ve suların düzenlenmesinde olanın **tam tersi**) bireysel mülkiyetin değerlenebilmesi için **kollektif emek gerekmez.** ..." (**Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri,** s. 78-79). Ama burada, daha **değişik** kollektif bir görev vardır; bu en yüksek kollektif görev ise askerlik hizmetleri ve savaştır. Bireyin toprağı işleyip ondan faydalanmak için kollektif emeğe ihtiyacı yoktur. Ama, komünün karşılaştığı başka zorluklar vardır; bunlar, "... daha önceden toprağı işgal etmiş ya da komünün çalışmasında huzuru bozan öteki komünler"dir (aynı eser, s. 78). Komün, "toprağı işgal etmek ve bu işgali sürdürmek için", "savaş, en büyük kolektif görev", "en büyük ortak çaba olmaktadır".

Asya biçiminde, bireyin emeğinin değerlenebilmesi, topraktan yararlanabilmesi, (sulama, suların düzenlenmesi, ulaştırma gibi) ancak kolektif bir emekle mümkündür. (Marx'ın tasnifinde asya biçimine yakın bir yere konan, ama serfliğe geçişin ilk çelişkili izlerinin mevcut olduğunu belirttiği Slav ve Romen komünlerinde böyle bir kolektif çalışmayı gerekli görmektedir. s. 77.) Antik biçimde ise, birey, toprağı tek başına işleyip emeğini değerlendirebilmektedir. Burada servet üretebilmek için kolektif emeğe ihtiyaç yoktur. Ama, gerek daha önce başka komünler tarafından işgal edilmiş olan toprağı ele geçirmek için olsun, gerek işgal ettiği toprağı elinde tutabilmek için olsun, komün üyeleri, kolektif olarak savaşa katılmak zorundadırlar. Bu bakımdan "en büyük kolektif görev" "en büyük ortak çaba", "savaş" (s. 78) olmaktadır. "İşte bunun için ailelerden meydana gelen komün, ilk olarak askeri bakımdan, silâhlı savaşçılar birlikleri olarak örgütlenir: **mülk sahibi olarak** varlığının şartlarından biri budur. Bu askerî örgütlenmenin temeli, şehirlerde merkezileşmiş olan meskenlerdir." (s. 78.)

Asya biçiminde komün üyesi, servet üreten çalışmalarda, öbür üyelerle işbirliği yaparak kendi kendini yeniden üretir; roma biçiminde, komün üyesi, topluluğun birliğini içe ve dışa karşı koruyabilmek için kolektifi ilgilendiren çalışmalarda işbirliği yaparak kendi kendini yeniden üretmektedir. (s. 81.) Birincisinde servet üretimi için doğrudan doğruya gerekli olan kolektif çalışma; ikincisinde, servet üretimi için gerekli olan toprağın içe ve dışa karşı korunarak elde tutulması şeklinde belirmektedir.

Komün üyesinin servet üreten çalışmalarda, sulama vb. gibi, kolektif emeği gerektiren bir durum, Osmanlı İmparatorluğunda (özellikle Anadolu ve Rumeli'yi ele almaktayız) sözkonusu olmadığı için, bu konu üzerinde durmayı gereksiz buluyoruz. Yani, "iklim, coğrafya durumu, toprağın niteliği vb. gibi" (s. 75) şartlar, servet üretiminde, İmparatorlukta, kolektif emeği gerektirmemiştir; köylü ailesiyle birlikte maddî servet üretecek fizik şartlara sahiptir.

106 **Capital,** vol III, s. 771.

107 Karl Marx, **Kapital,** c. I, 1. kitap, s. 199.

yüzden, mülkiyetin değişik biçimlerde olması, artı-ürünün sadece devlete değil, bir kısmının özel mülk sahibine gitmesinin de iktisadî temelini teşkil etmektedir.

Yazımızın ilk bölümünde belirttiğimiz gibi, genel olarak, Kadîm Rum ile Hadis Rum vilâyetlerinde görülen malikâne-divânî sisteminde, "iki baştan tasarruf" vardır; yani, reayadan alınan **verginin bir kısmını toprak sahibi olan özel kişi,** bir kısmını ise reaya sahibi olan sipahi almaktadır. Aşağıda vergilerin yalnız toprak rantı olmadığını belirtmek için vereceğimiz örnekte ayrıntılarıyla belirteceğimiz gibi, malikâne-divânî sisteminde, malikâne sahibi, reayadan alınan vergilerin tümünü değil, öşrün yarısını almaktadır. Bu bakımdan, toplanan vergilerde divânî hisseleri, malikâne hisselerinden fazladır. Sultan Süleyman tahrirlerinin sonuçlarını gösteren istatistiklere göre, Kadîm Rum vilâyetinde (Amasya, Çorum, Tokat, Sivas ve Şarkî Karahisar livalarında) 21 küsur milyon akçe tutan vergi toplamının 15 küsur milyonu divânî hissesi, **4 küsur milyonu ise malikâne hissesi olarak hesap edilmiştir.** [108] Yani sadece Kadîm Rum vilâyetinde, 21 milyon akçe tutan bir yıllık verginin 4 milyon akçesi, devlete veya devletin tayin ettiği sipahiye değil, toprak mülkünün sahibi özel kişilere intikal etmiştir.

İmparatorlukta görülen ortakçı ve kesimciler de, artı-ürünün büyük kısmını, toprağın sahibi kimse, ona ödemektedir:

Ortakçı "beğlikten [hazineden], vakıf idaresinden veya toprak sahibi hususî şahıstan aldığı tohumu, ekseriya işletme sermayesi de toprak sahibine ait olmak üzere, eken biçen ve mahsülden tohum ve öşür çıkarıldıktan sonra **geriye kalan kısmı beğlikle, vakıf idaresiyle veya toprak sahibi hususi şahısla** ortaklaşa veya ikili birli, ikili üçlü bir şekilde paylaşan bir toprak işçisidir". [109]

Kesimci ise, "... az veya çok ekmiş bulunsun, mahsül bol veya kıt yetişmiş olsun, her sene muayyen bir ekini —bazan miktarı sabit bir nakti— maktu (kesim) olarak toprak sahibine vermeyi taahhüt etmiş bir kimse demekti". "Bu suretle kesimci, ortakçıya nazaran, toprak sahiplerinin [ki bu beğlik, vakıf idaresi, özel şahıstır] —ve **kul ise ayrıca kendi sahiplerinin**— mütemadî kontrolundan uzaklaşmış olduğu nisbette, üzerine mukataayı (kesimi) ödemek mesuliyetini almış bulunuyordu." [110]

"Murabaacı"lık denen ve Mardin, Elâzığ, Diyarbakır, Malatya taraflarında görülen ve adına şark faizciliği de denen bir çeşit faizcilik ile, artı-ürüne tefeci el koymaktadır. Çiftçi birisine borçlandığı zaman, bütün emlâkini alacaklıya terhin etmekte, tasarrufundaki tarlasından, bağ ve bahçesinden, hayvanlarından elde edeceği ürünü, tohum çıktıktan sonra, borçlandığı şahısla ortaklaşa bölüşmek zorundadır. [111]

Gerek ortakçı, gerek kesimci, gerek ortakçı kul, gerek kesimci kul ve gerek mürâbî (mürabaa olmayı kabul eden), artı-ürünleri, toprağın mülkiyetine göre, padişaha, vakfa, veya mülk sahibi şahıslara, veya rehin sahibine ait olmaktadır. Sadece artı-ürünleri mülk edinenler değişmemekte, ayrıca, artı-ürün oranı da, mülkiyetin aldığı şekle yani üreticinin bağımlılık durumuna göre değişmektedir.

Serbest mülk olan timarlarda, temliklerde, vergileri, devlet değil, dirlik veya mülk sahibi toplamaktadır. Serbest timar sahibi, savaş sırasında, bizzat

108 Başvekâlet Arşivi, 584 nolu defterden nakleden Barkan, TH ve İTM, c. II, s. 134.
109 Ömer Lûtfi Barkan, "Kulluklar ve Ortakçı Kullar", İFM, c. I, sayı 2, s. 199-200.
110 Aynı eser, s. 200.
111 Mustafa Akdağ, **Belleten**, sayı 55, s. 368-369.

savaşa gitmek zorunda değildi, ama belirli miktarda cebeli göndermek zorundaydı. Cebeli göndermediği zaman, timarın bir yıllık geliri hazine tarafından müsadere edilir, fakat topraklar başkasına verilemezdi. Timar sahibi ölünce, topraklar oğluna, oğlu yoksa diğer mirasçılarına kalırdı. "Serbest olan timarlara ... sahip olanlar, raiyetlerinin [emekçi çiftçilerinin] bütün rüsum-ı örfiye [örfe, geleneklere göre alınan bütün vergilere] ve tekâlif-i şeriyesine [islâm hukukuna göre ödemek zorunda olduğu bütün vergilere]" sahiptirler. "Rüsum-ı serbesti denen cürüm ve cinayet, resm-i aruz [evlenme vergisi], başka birtakım hadiselerden alınacak resimler de serbest timar sahibinindi." [112]

Topraklar, "bilcümle hukuku şer'iye ve rüsum-u örfiyesiyle ve serbestiyet üzere" temlik edildikleri için, malikânelere devlet memurları herhangi bir vesile ile giremez, vergi toplayamazdı. [113] "... toprak mülklerin her türlü huhukile, dağları, nehirleri, madenleri, bacları ve adetâ bir küçük devlet selâhiyet ve istiklâliyle" [114] temlik edilmiş olduklarından, mülk sahibi özel kişi, bütün vergileri kendisine toplamaktaydı. [115] "Bu gibi mülklerin sahipleri, ...

112 Mustafa Akdağ, **Celâlî İsyanları**, s. 25.

113 Ömer Lûtfi Barkan, İÜHFM, c. VII, sayı 4.

114 **Vakıflar Dergisi**, sayı II, s. 360.

115 Serbest olmayan timarları, Batı Avrupa feodalizmi ile karşılaştıranlar, reayanın, sipahiye bir ambar inşa etmek ve sipahinin hissesine ayrılan ürünü en fazla bir günlük yola koşmaktan başka bir angarya yükümlülüğü olmadığını ve özelikle de sipahinin kendisine ait bir malikânesinin bulunmadığını, hatta dirlik toprağından kendisi adına toprak tasarruf edemeyeceğini söylemişlerdir. Bu iddiaları bir bakıma yanlış olarak kabul etmek gerekir. Çünkü sipahi timarlarında ve özelikle **ilk devirlerin** sipahi timarlarında, "doğrudan doğruya sipahiler tarafından işletilen ve 'kılıç yeri' tabiri ile de anılan hassa çiftlikler ve çayırlar" vardı. Bazı yerlerde hassa bağ, bahçe, değirmen de bulunmaktaydı. "Doğrudan doğruya sipahiler tarafından işletilen ... bu çiftlikler, kendisi ve ailesi toprak işleriyle meşgul olmak istemedikleri takdirde, sipahi tarafından, miri topraklardan ayrılıp, tesis edilen reaya çiftliklerinden tamamen farklı olarak, ... **tamamen şahsî ve serbest bir anlaşma usulü ile arzu edilen bir şekilde** kiraya verilebilmekte idi. Hassa çiftlikler üzerinde bu suretle meydana gelen kiracılık münasebetleri ise, ekseriya mahallî örf ve adetlere göre ayarlanan bir **ortakçılık** şeklini almakta idi." (Barkan, "Çiftlik", a. g. e., s. 394.) "Ve şol raiyetlik yerler ki sahipleri fevt olup (ölüp) veya celayi vatan idüp (yer değiştirip) mahlûl kalır (boş kalır), timar eri kendi tasarruf ider, kendu çiftini sürer veya ortağa virur ve bunun gibi yerlerden el çeküp yene tapuya virse caizdir." (Sultan Süleyman Kanunnamesi, madde 87, a. g. e., s. 48.) Böyle olmakla birlikte, sipahi, hassa çiftliğini başkasına tapulayamaz, paraya tamah edip tapulamış olsa bile, gerek tapulayan sipahi tarafından gerek yerine gelen başka bir sipahi tarafıdan, gerek reaya tarafından bozulabilmektedir. Reayanın, sipahiye karşı ödemek zorunda olduğu angaryaları (artı-emeği) kanunnameler tayin etmişlerdir. Yalnız kanunnamelerle tayin edilen angaryalardan başka angaryalar da vardı ve bunlar zaman zaman şikayet konusu olmaktaydı. Bizim için esas olan angaryanın fiilen mevcut olmasıdır. Bu bakımdan kanunnamelerle engellenmek istenen angaryalar, bize üretim ilişkilerinin aldığı feodal şekilleri izah eder. Örneğin Malatya Kanunnamesinde gördüğümüz birçok angaryalar "ref olunmakla" birlikte, bu angaryaların yer yer uygulandığı bir gerçektir: "... ve Sancak Beyleri ve Subaşılar her yıl ot biçmeye ve çeltük biçmeye ve çeltüğü tavar ile ayıklamağa şehirden ve kuradan eve bir adam sürüb on onbeş gün mikdarı ot ve çeltük biçdürüp ve taşıttırub müslümanları işlerinden koyup zulm ederler imiş **Bid'ad** olduğu sebepten ref olundu ... kanun üzere mukataaların aldıktan sonra Subaşılık ve Yazıcılık deyu ikişer akçe alınur imiş ve ... Harman Akçesi deyu üçer akçe alırlar imiş ... Kiş Bigüsi deyü köyden köye bir mikdar buğday ve birer mikdar arpa ve birer tavar ve birer mikdar yağ ve otluk alub reayaya mazayaka verirler imiş ... kış eyyamda reaya evden bir yük odun salarlar imiş ... ref olundu ..." (Malatya Kanunnamesi, **Ülkü**, c. **IX**, s. 47.)

Reaya, raiyet oğlu raiyet olup, yarı-bağımlı bir sınıftır: "... eğer ataları şehirlu ise veya reaya tayifesinden ise anlar dahi öyledir." (Sultan Süleyman Kanunnamesi, madde 235.) Ayrıca reaya at binmek ve kılıç kuşanmak hakkına sahip değildir: "... saltanat an-

mülkleri dahilinde idarî ve malî bakımlardan tam bir istiklâl içinde hareket etmektedirler." [116]

Sultan İbrahim zamanında, Bolu sancağında Cinci Hoca'ya temlik edilen 66.925 akçe yazılı birtakım köyler "ebediyet kaydıyle", "serbest" ve bütün mülk olarak verilmişti. Hoca, "bilcümle hukuk-ı şeriye ve rüsum-ı örfiyesi"ni alma hakkına sahiptir. Yani reayanın vereceği şerî ve örfî vergilerin tümü, toprağın sahibi olan özel kişiye aittir.

Doğuda bulunan Kürt hükümetlerinde, aşiret reisi olan hükümet sahibinin devlete karşı hiç bir yükümlülüğü yoktur, "... hâkimleri mülkiyet sistemiyle zapt ve tasarruf ederler ... erbabı mahsülâtı her ne ise hâkimleri mutasarrıfıdır [ne mahsül olursa, hükümet sahibi tasarruf eder]". [117]

Artı-ürünün devlete değil, şahıslara ödendiğine dair başka bir örnek de evlâtlık vakıflardır. Aslında özel mülk olan toprak ve diğer mülklerin parçalanmamasını, müsaderesini ve herhangi bir şekilde ailenin elinden çıkmamasını temin etmek maksadıyla, bu mülkler vakıf haline getirilmektedir. Evlâtlık vakıflardan sağlanan rantın, çok defa **küçük** bir kısmı hayır işlerine sarfedilmekte, önemli kısmı, mülk sahibinin vasiyet ettiği şahısların elinde toplanmaktadır.

Örneğin Halil Paşa oğlu İbrahim Paşa'nın 899 tarihinde düzenlediği vakıfnameye göre, **dört köy**, birçok değirmen ve dükkân ile iki hamam gibi senelik geliri 135.880 akçe olan emlâkten, "Sarı Danişmentli ismindeki **köyün bütün hâsılı mütevelliye ait olacak ve tevliyet** [mütevellilik, vakıf işlerine bakma görevi] aslah-ı ebnâ'ya [hayırlı evlâtlara] ait bulunacaktır. Evlât munkarız olunca [dölü tükenince, zürriyeti kesilince], nisâ [kadınlar] taifesine verilmeyecek aslah-ı utekaya [azatlı köleye] intikal edecektir." [118] Davut Paşa'nın tanzim ettirdiği vakıfnamede ise, **birçok köy**, bezre'a ve dükkânların 236.200 akçelik yıllık gelirinden, mütevelli olan oğluna günde otuz akçe verilecek, evlâdın zürriyeti tükenirse, tevliyet azatlı köleye verilecektir. Mahsül, önce "rakabeye ve tamire sarfedilecek", gelir fazlası ile de mülk alınacaktır, vs.. [119]

lardan tahsil olunan hazine olur reayanın ise perişan olmayup ziyade (çok) olması daima himaye olunmakladır ... lâkin reayaya çokluk yüz verilmek dahi olmaz libasda (esvap, elbise) ve at ve bisatta dahi sipahi gibi ishari tezyin eylemelerine ruhsat verilmemek lâzımdır ..." (**Ülkü**, c. X, s. 423.)

Reayanın, sipahiye karşı bağımlılıklarını belirten diğer örnekler şunlardır: "ve sipahilere hassa kayd olunan çayırlardan raiyetleri (biçivirüp) yerinde yığarlar evine götürmezler." (Sultan Süleyman Kanunnamesi, madde 326.)

"Süvari üzerine hasıl yazılmış her kande beğlik bağ var ise raiyetleri yılda üç gün işleyeler." (Madde, 332.)

"... Bir haneye üç gün ırgadiye bağlanmıştır ve her köye ikişer akçe takdir olunmuştur ki her haneye altı akçe olur gerekse üç gün sipahilerine ırgatlık işleri gerekse akçesin alalar ırgatlık işledilerse akçeleri alınmaya ..." (Kanunname-i Livayı Diyarbekir, 1567 (975). Hadiye Tuncer, **Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Taksimi ve Aşar**, Ankara, 1948, s. 115.)

"Ve raiyet sipahi öşrine ambara iledüp ve hisar erenlerinin hisara iletmek reaya üzerine bid'atl ma'rufedir, amma mesafe bir günlükten ziyade olsa defan lilhare teklif olunmaya deyi emrolunmuştur." (Reaya dirlik sahibine öşür ve salariye olarak ödediği hububatı koymak için köyde bir ambar yapmaya ve en uzağı bir günlük olmak üzere pazara taşımaya mecburdur.) (Sultan Süleyman Kanunnamesi, madde 309.)

"... raiyet, süvariye ... hasıl olan öşrlerin koyacak ambar yapıvirmek reayaya tecviz olunmuştur." (Madde, 311.)

116 "Malikâne-Divânî Sistemi", s. 120.

117 Aynî Âli Efendi, **Kanunname-i Âl-i Osman**, Ankara, 1962, s. 93-94.

118 Ömer Lûtfi Barkan, "Şer'i Miras Hukuku ve Evlâtlık Vakıflar", İÜHFM, c. VI, sayı 1, s. 163.

119 Aynı eser, s. 164.

Burada görüleceği gibi artı-ürün, devlete değil, mülk sahibinin oğullarına vs. gitmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunda, tek bir toprak rejimi yoktur; ve ikincisi, toprak rejimi, kuruluş yıllarından çöküş yıllarına doğru değişiklikler geçirmiştir. Bu bakımdan malikâne-divânî sistemi, ortakçı kullar, sipahi timarında reaya tasarrufunda bulunan topraklardan ayrı olarak sipahinin tasarrufunda bulunan ve "kılıç yeri" de denen hassa çiftlikler, yaya, müsellem ve yörük çiftlikleri ve bu arada timar rejimi, zamanla değişikliğe uğramış, bazı özel mülk topraklar, mirî arazi lehine kaybolurken, mirî arazinin değişik şekilde tasarruf edilen kısımları, değişik dönemlerde özel mülkler haline gelmeye başlamış, 1550'lerde özellikle bazı Rumeli memleketlerinde ve "Marmara'nın bütün Anadolu, Rumeli çevrelerinde" kuvvetli bir çiftlik hayatı ortaya çıkmıştı. Hayvancılık yapılan bu büyük mülk çiftliklerde, ırgat, çoban çalıştırılmış ve esas olarak tarım yapılan çiftliklerde köy emekçisi, ortakçı durumuna geçmiştir.[120]

Timar sisteminin bozulmasıyla birlikte, serbest olmayan ve bu arada özel kişiler tarafından mülk edinilmemiş bulunan mirî toprakların yıllık geliri, **mirî mukataa** şeklinde, bazı **nüfuzlu kimselere, mültezimlere verilmiş**, veya 10 yıllık geliri peşin **(mu'accala)** alınmak suretiyle **malikâne olarak satılmış**, mirî arazi giderek mülk topraklar şekline sokulmuştur.[121]

Serbest olmayan timarlarda (ve has ve zeametlerde), artı-ürünü, dirlik sahibi alırken; timar rejiminin bozulmasıyla birlikte, mirî olarak hazinenin elinde kalmış bulunan toprakları tasarruf eden reayadan alınan artı-ürün, devlet ile mültezimler arasında paylaşılmaya başlanmıştır. Mültezimlerin, belli köylerin vergilerini, devletten peşin olarak satın aldıklarını, yani tefeci sermayesinin, artı-ürünü, devlet ile geniş ölçüde paylaşmaya başlamış bulunduğunu özellikle belirtelim. Çünkü mültezimlerin, reayadan toplayacağı öşür ve salariyenin satışından sağlayacağı kâr, sermayenin (tefeci yönü ağır basan tefeci-bezirgân sermayesi karışımı bir sermayedir) kârıdır. İmparatorlukta, tefeciliğin tarihi, iltizam usulünden çok eskidir; köklerini islâm hukukunda bulduğumuz tefecilik, özellikle 16. yüzyılın ortalarında, İmparatorlukta önemli gelişmeler kaydetmiştir. Vergilerin arttırılması ve bunların bir kısmının nakit olarak tahsili, reayayı, faizle borç almak zorunda bırakmış ve artı - ürün, daha bu yıllarda, tefeci tarafından sadece paylaşılmakla kalmamış, "... ağır vergileri ve salmaları vermek mecburiyetinde olan **çiftçi halkın** mürabahacıya [tefeciye] başvurma veya, 'selem tarikile' [peşin para ile veresiye ürün alma yoluyla] yahut malını rehin koyarak ödeme yoluna girmesi, ziraî ekonomi üzerindeki etkilerini göstermekte gecikmemiş", köylüler kendi başlarına ziraat etme imkânlarını kaybederek, topraklarını ellerinden çıkarmak zorunda kalmış, "ağır vergilerin ortaya çıkardığı 'murabahacılık', 'selem', 'rehin' gibi ekonomik hastalıklar" **büyük arazi gruplaşmalarını meydana getirmiştir.** [122]

1572 (979)'de, bütün Rumeli sancaklarına yayınlanan umumî bir fermanda, "ribahurlar [tefeciler, faizciler] reayayı onunu onbeşe ve onaltıya ve belki daha ziyade akçe verüb zamanı geldikte reayada akçe bulunmamakla, **emlâk ve bağ ve bahçelerini vesair yerlerini ve yurtlarını rehin tarikile alup** reayayı kendi çift ve çubuk vesair hizmetlerine meccanen istihdam idüp, akçe deyu tazyik eylemekle mâmeleklerini [varını-yoğunu, bütün mül-

120 Bkz: Mustafa Akdağ, **Celâli İsyanları**; Barkan, "Çiftlik" maddesi.
121 Bkz: Barkan, "Çiftlik", a. g. e., s. 395.
122 Mustafa Akdağ, **Celâli İsyanları**, s. 39-40.

künü] sattırup envaı teaddi eylemekle reaya[nın] bu yüzden fakir ve müflis" olduğu belirtilmekte, onbirbuçuktan (% 15'ten) **fazla faize müsaade olunmaması** emredilmektedir.[123]

Daha yukarda murabaacılıktan sözederken belirttiğimiz gibi, Şark faizciliği, 16. yüzyılda Mardin, Harput (Elâzığ), Diyarbakır, Malatya taraflarında, yaygın durumda bulunuyordu. Alacaklı borç olarak verdiği paranın faizini, çiftçinin tüm ürününü yarı yarıya paylaşarak alıyordu.

"1602'de Tokat ve civarında oturan yeniçeri ve acemoğlanları, **reayaya ve esnafa,** yüz kuruşun bir aylığını otuz kuruşa faize vermekte idiler ki, burada, faiz fiatının yüzde 360 olduğu görülüyor."[124]

Mustafa Akdağ, büyük faizcilerin reaya içinden türediğini belirtmekte, diğer taraftan köy formasyonunu çavuş, zaim, timar erbabı ve özelikle daha geniş ölçüde kapıkulları gibi "küçük faizciler" ordusunun bozduğunu yazmaktadır.[125]

Görülüyor ki, Osmanlı imparatorluğunda topraktan sağlanan artı-ürünün **tümü** devlete ait değildir. Özel şahıslar, mülkiyet farklılığının bir sonucu olarak, farklı ölçülerde ve şekillerde artı-ürünü mülk edinmektedirler. Asya üretim biçiminin saf ve mutlak bir ifadesi olan, "artı-ürün en yüksek birliğe aittir", "artı - ürün devlete aittir, devlete intikal eder", üretici toprak rantını vergi olarak devlete öder, ölçütüne uygun şekilde artı-ürünün sadece devlet tarafından mülk edinilmesi, Osmanlı imparatorluğunda mevcut değildir.

B) ASYA BİÇİMİNDE, TOPRAK KİRASINDAN BAŞKA VERGİ YOKTUR

Marx, **Kapital**'in üçüncü cildinde, özel mülkiyetin bulunmadığı, toprak mülkünün sahibinin devletin başı olduğu Asya'da, kiranın vergi yerine geçtiğini ve **toprak kirasından ayrı bir vergi olmadığını yazmaktadır.** Ve bu vergiler, **aynî olarak** tahsil edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunda vergilerin niteliğini belirtmeye geçmeden önce, para ekonomisine, merkezî devlet gücü ile toprak ağalarının gücü arasındaki dengeyi izah ederken, dolaylı olarak, değinmiş bulunan Ömer Lûtfi Barkan'ın biraz uzunca bir pasajını buraya aktaralım:

"İmparatorluğun kervan yollarından, haraca bağlanan zengin memleket gelirinden, fütuhâtın getirdiği muazzam servetlerden ve nihayet memleketin daima üçte birine yakın bir toprak gelirini yutan **haslardan** hazinelerini dolduran padişahları ve büyük vezirleri karşısında, Anadolu'nun her köşesinde bir kaç köyün öşür ve rüsumunu [vergilerini] toplıyan toprak beyleri, hakikaten **kudretsiz ve fakir köy ağaları** vaziyetinde kalmakta idi. Bu sebeple, Türkiye'de merkezî devlet kuvveti **toprak mahsullerinin haricinde kalan bu zengin ve paralı gelir kaynaklarını elinde tuttukça ve bu kaynaklar hakikî bir servet yaratmakta devam ettikçe** toprak beyleriyle devlet arasındaki münasebetler **zengin devlet** idaresinin hâkim mevkii tarafından tanzim edildi. Fakat, ticaret yolları değişip, harpler kaybedilmeğe başlayınca, memleketteki toprak gelirleriyle iktifâya mecbur olan devletin evvelâ mâlî kudreti ve mâlî kudretiyle birlikte siyasî nüfuzu inhitâta uğradı. İktisadî hayatın ve faliyetin kuvvei muharrikesi vaziyetinde olan **paranın azalması, paralı bir ekonomi sisteminden tamamen ziraî ve tabiî bir ekonomi sistemine rücu,** İmparatorluğun bütün kudret ve şevketini söndürdü ve ancak böyledir ki köy-

123 Mühimme Defteri, 16, s. 270'ten nakleden Mustafa Akdağ, a. g. e., s. 38.
124 Mühimme Defteri, 75, s. 3'ten nakleden Mustafa Akdağ, a. g. e., s. 39.
125 Bkz: Aynı eser, s. 39.

deki toprak beyi, Devletin karşısında rakip bir vaziyete girebildi."[126]

Biz, okurun dikkatini, burada, bir noktaya çekeceğiz: Devletin kuruluş ve yükseliş döneminde, topraktan alınan vergiler aynî vergilerdi, ama, bu dönemde devletin diğer gelir kaynaklarından aldığı vergiler nakdî vergilerdi. Ne zaman ki, devlet, bu nakdî vergi kaynaklarını yitirmeye başladı, o zaman para ihtiyacını karşılamak üzere, içerde nakdî vergilere başvurdu. Buna paralel olarak, devletin, başlangıçta kudretini sağlayan gelir kaynakları eksildikçe, toprak vergileriyle yetinemeyeceği de tabiî idi.

Osmanlı İmparatorluğunda vergileri, yazarlar, genel olarak, üçe ayırmaktadırlar: 1) tekâlif-i şer'iye (şer'î vergiler, islâm hukukuna göre alınan vergiler: cizye, haraç, öşür, salariye, ağnam vb. gibi); 2) tekâlif-i örfiye (örfe, geleneklere dayanarak alınan vergiler: resm-i mücerred, resm-i arus, resm-i cürüm, gerdek değeri vb.); 3) tekâlif-i divaniye (ki, "avârız-ı divaniye" adı da verilen bu vergiler, divan'ın teklif ve kararı ve padişahın emriyle olağanüstü durumlarda toplanan, genellikle savaş masraflarını karşılamak için konan vergiler). Bundan başka, gümrük vergileri, imparatorluğun önemli bir gelir kaynağını teşkil ediyordu: 1) **dış gümrükler**, ithalât, ihracat ve aynı zamanda transit geçen eşyaya (ki Uzakdoğuyu Avrupa'ya bağlayan yolların Osmanlı imparatorluğu topraklarından geçmesi, imparatorluk için çok önemli bir vergi kaynağı sağlıyor ve ulaştırmaya bağlı olarak hancılık, kervancılık, nalbantlık, semercilik vb. gibi iş hayatını canlandırıp geliştiriyordu) konan vergiler; 2) iç pazarlara konan vergiler. Bac-ı pazar denen pazar vergisi, resm-i hamr denen şarap vergisi, vb. gibi vergileri de ayrıca hatırlatalım.

Her ne kadar, Osmanlı İmparatorluğunda, mahsul ve hayvan vergileri, arazi vergisinden ayrılıyorsa da, bunların tümünü arazi vergisi olarak ele almamız, konumuz bakımından, uygun olacaktır. Örneğin, harac, iki şekilde tahsil edilmekte idi. Ya arazi vergisi (harac-ı muvazzaf) olarak, ya mahsul vergisi (harac-ı mukassem) olarak. Harac, müslüman olmayanlardan alınan vergi idi. Müslümanlardan alınan öşür ve salariye, mahsül vergisi idi, tapu bedeli ve çift resmi ise, bir çeşit arazi vergisi idi. Boş bırakılan topraklar için alınan çiftbozan resmi (veya "levendlik akçesi"), bağ vergisi (resm-i bağ, rüsum-ı bağ), bahçe, bostan vergisi, çayır (otlak, kışlak, yaylak) vergisi gibi arazi vergileri yanında, koyun vergisi (resm-i ağnam), kovan vergisi (resm-i kovan) vb. gibi üründen alınan vergileri de biz, konumuz bakımından, toprak vergisinin unsurları olarak sayacağız.

Şüphe yok ki, bu vergiler, büyük bir yekûn tutuyordu; ama bu vergilerden, sadece padişah haslarından toplananlar, iç hazineye intikal ediyor; vakıf ve mülk topraklardan toplanan vergiler vakıf ve mülk sahiplerine; dirliklerden toplanan vergiler de dirlik sahiplerine intikal ediyordu.

Buraya kadar saydığımız vergiler, genel olarak, topraktan alınan vergilerdir. Ama, imparatorlukta, emekçi halktan alınan vergiler, asya biçiminde olduğu gibi, **sadece toprak vergileri değildir.** Baş vergisi veya şahsî vergi denen cizye, ispenç, resm-i bennâk, resm-i mücerred, resm-i arus, resm-i duhan gibi vergiler, **toprak vergisinin dışında olan vergilerdir.**

Cizye, 14 ilâ 75 yaş arasında vücut ve akılca sakatlığı bulunmayan ve müslüman olmayan erkeklerden alınan vergidir. Vergi vermekle yükümlü olanlar, zengin, orta, fakir olarak üç ayrı tabakaya ayrılmıştı. 1834 (1249) tarihli bir iradeye göre, zengin 60, orta 30, fakir 15 kuruş **baş vergisi ödüyordu.**[127]

126 Ömer Lûtfi Barkan, "Şer'î Miras Hukuku ve Evlâtlık Vakıflar", a. g. e., s. 157-158
127 Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", a. g. e., s. 627.

İspenç ise, esir vergisi idi. Şeriat hükümlerine göre esirlerin beşte biri, devletin hakkı idi; devlet, **her baş için** 25 akçe vergi almaktaydı.[128]

Çift resmi veya dönüm resmi ödeme durumunda olmayan, yani hiç toprağı olmayan, elinde öküzü bulunsun bulunmasın, müslüman reayadan, evli ise 12 akçe **bennak resmi**, ve henüz evlenmemiş ise 6 akçe mücerred resmi alınmaktaydı ki, bu vergiler, toprak vergisi değil, baş vergisiydi; hatta Barkan ve Güçer, çift resminin de toprak vergisi değil baş vergisi olduğunu iddia etmektedirler.[129]

"Rusum-ı serbesti" denen, "resm-i arus" (evlenme veya nikâh vergisi),[130] "resmi-i cürüm ve cinayet"[131], ihzariye (mahkemeye çağrılanlardan alınan harç) vb. gibi vergiler de toprak vergileri değil, şahsî vergilerdi.

"Mirî toprakları işleten ve fiilen üzerinde oturan köy halkı 'raiyet'tir. Şehir ve kasaba halkı, köy toprağı ekseler de, gelip burada yerleşmedikçe 'raiyet' sayılmıyorlardı. Kanunnameler şehirlerin halkını pazarlara ve ticarî faaliyete iştiraki ölçüsünde ilgilendirmekte idi."[132] Şehir ve kasaba halkından alınan vergiler ise, **ticaret ve zanaatla ilgili vergilerdi**; bu vergilerin, toprak vergisiyle ilgisi yoktu. Örneğin "ihtisap" (belediyeye alınan vergi), "damga", "boyahane" vb. gibi vergiler, toprakla ilgisi olmayan vergilerdi. "Kumaşlar ve buna benzer mamulât, altın ve gümüş eşya, resmî daireler tarafından ... damgalanırdı; bunun için de damga resmi alınmakta idi."[133]

Bac-ı pazar denilen pazar vergisine de burada işaret etmek gerekir. Pazara satılmaya getirilmiş hayvan, esir, yağ, un, yemiş, bez, iplik, keten, soğan, odun vs. den kanunda belirtilen miktarlarda vergi alınmaktadır.

Son olarak, olağanüstü durumlarda, özellikle savaş harcamaları için aynî ve nakit olarak, **şehirli, köylü, göçebe ve muhacir, bütün memleket halkından**

---

128 Aşık Paşazâde, ilk İspenç (veya pençik) vergisinin konuluşunu şöyle anlatır: "Kara Rüstem itti, işbu esirler kim gaziler gazâdan getürür Tanrı buyruğuyla beşte biri padişahındır niçin sen anı almazsın dedi; Pes Kazasker dahi bu kaziyeyi Sultan Murada arzettiler. Andan Sultan Murad, çünkim Tanrı buyruğudur alın dedi; vardılar Kara Rüstemi okudular; ittiler, mevlâna Tanrı buyruğunda ne ise anı it dediler; Kara Rüstem vardı. Gelibolu'da otururdu; her esirden yirmibeş akçe aldı. Gelibolu'da ve gayrı yerde esirden baş almak ve bu ihdas Çandarlı Kara Halil ve Kara Rüstemden kaldı. Andan Gazi Evranos'a dahi ısmarladılar akından çıkan esirin beştebirin al dediler, anın kim esiri beş olmaya, her esirden yirmibeş akçe al dediler, bu tertip üzere Evrenos dahi Kadı tayin eyledi ve hayli oğlanlar cem eyledi; aldıkları oğlanları getürüp Sultan Murada arzederlerdi; andan bu oğlanları Türklere verirlerdi, Türkler dahi bu oğlanlara çift sürdürürlerdi, ta Türkçe öğrenince kullanılırdı, andan kapıya getirdiler, Ak börük giydirdiler; hem adını yeniçeri kodular, ol vakitten beru kaldı." (Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları**, I, Ankara, 1943, s. 6-7.

129 Bkz: Barkan, "Çiftlik", 393; Lütfi Güçer, **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul, 1964 s. 47; Netkoff, a. g. e., s 617-618

130 "Resm-i Arus", tımarlarda yerleşmiş bulunan kız ve kadınların evlenmeleri dolayısıyla alınan bir çeşit nikâh vergisi. Müslüman ve kız ise 60 akçe, dul ise 30 akçe; müslüman olmayanlardan yarısı alınırdı.

131 Örneğin Sultan Süleyman Kanunnamesine göre, zina eden evli müslüman ise, iktisadî durumuna göre 300, 200, 100, 50 ve daha çok fakir ise 40 akçe cerime alınır. Eğer "zina kılan" "ergen olub bay olsa", durumuna göre, 100, 50, 40 ve "gayet fakir olsa 30 akçe" cerime alınır vb.. Kanunnamede, "tezaruba ve teşatuma ve katli nefse mütaallik olan ceraim" vb. gibi diğer cürüm ve cinayetlerle ilgili suçlarda alınacak vergi diğer cürüm ve cinayetlerle ilgili suçlarda alınacak vergi miktarı tek tek yazılmıştır.

132 Mustafa Akdağ, a. g. e., s. 24.

133 B. C. Netkoff, a. g. e., s. 620.

tahsil edilen ve "takâlif-i divâniye" veya "avârız-ı divâniye" denen vergileri belirtelim. Bu vergiler de toprak vergisiyle ilgisi olmayan bütün memleket halkından, hanelere göre alınan vergilerdi. (Avârız vergileri için **İslâm Ansiklopedisi**'nde Ömer Lûtfi Barkan'ın "Avârız" maddesine; hububattan alınan avârız vergileri için Lûtfi Güçer'in adı geçen eserine bakınız.)

Özetlersek, görürüz ki, Osmanlı İmparatorluğunda vergiler, sadece toprak kirasından ibaret değildir, topraktan alınan vergilerin yanında, erkek nüfustan, hanelerden, cinayet, hırsızlık, zinâ, mahkeme, evlenme gibi olaylardan, ticaret ve zanaattan vb. alınan vergiler önemli bir yer tutuyordu. Asya üretim biçiminde, "toprak kirasından başka vergi olmadığı" halde, Osmanlı İmparatorluğunda, toprak kirasının dışında çeşitli ve çok sayıda vergi vardır.

C) ASYA BİÇİMİNDE VERGİLERİN TÜMÜ AYNÎ VERGİDİR

Bu bölümde, son olarak, aynî vergi konusunu ele alacağız:

Marx, "toprak rantının başlıca devlet geliri olduğu Asya ülkelerinde", vergilerin "aynî olarak" ödendiğini yazar.[134]

Daha yukarıda açıklandığı gibi, İmparatorlukta, sadece toprak vergisi alınmadığı için, vergilerin önemli bir kısmının nakdî olarak alındığı kendiliğinden anlaşılacaktır. Biz, aynı zamanda, toprak vergisi içinde ele aldığımız birçok vergilerin de nakdî olarak tahsil edildiğini göstermeye çalışacağız. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğunda öşür ve salariye **cinsi cinsine** tahsil edilmekle birlikte, normal vergilerden birçoğu **nakden** tahsil edilmekte idi.[135]

Dirlik sahiplerinin, öşür ve salariyenin tahrir kıymeti üzerinden reayadan para istemeleri yasak olduğu gibi, "bu dirlik sahiplerinin öşür ve salariyeyi reayanın zimmetinde bırakıp piyasa fiatı üzerinden bedellerini tahsil etmeleri de şiddetle men edilmişti."[136] Öşür ve salariyeyi piyasa fiatı üzerinden tahsil eden dirlik sahipleri üzerine yazılan kanunlarda bu hususun "bid'at-ı-fahiş ve emr-i hümayuna muhalif olmağın ref olundu" dendikten sonra, **"cem'i hububattan cinsi cinsinin üzere öşür ve salariye alına"** denmektedir. [137] Harac-ı mukassem, yani müslüman olmayanlardan alınan mahsül vergisi de ürün olarak tahsil edilen vergilerdendir.

Gerek öşür ve salariye, gerek harac-ı mukassem, mahsul üzerinden yani aynî olarak tahsil edilmekte idi; oysa arazi vergisi olan çift resmi (haracî topraklarda harac-ı muvazzaf) **nakten** alınmaktaydı. Nakit olarak tayin edilen vergiler, hemen hiç değiştirilmemişler, paranın değeri düştüğü halde aynı kalmışlardır. Çift resmi **22 ilâ 60 akçe** arasında değişmekte idi, yarım çiftlerden bu akçenin yarısı alınmakta idi. Elindeki toprak, yarım çiftten de küçükse, toprağın verim kabiliyetine göre, 3,5 veya 10 dönümden **bir akçe** olmak üzere dönüm resmi alınırdı. Koyun vergisi, bağ ve çayır vergisi de **nakit** olarak tayin edilmişti.

İstanbul Haslar kazasındaki kullukların senelik hesapları, bize, nakit ve aynî olarak verilen vergiler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Gerçi, ortakçı kulların, reayaya göre daha değişik (köleliğe daha yakın) durumlarını, Haslar kazasının ticaret merkezine daha yakın oluşunu vb. ayrıca dikkate almak gerekirse de, aşağıdaki dipnottan da anlaşılacağı üzere burada nakit olarak ödenmesi gereken vergilerin nakit, ve aynen ödenmesi gereken vergi-

134 **Kapital,** birinci kitap, s. 199.

135 Bkz: Lütfi Güçer, a. g. e., s. 55-56.

136 Aynı eser, s. 55-56.

137 Ömer Lûtfi Barkan, **Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları,** c. I, **Kanunlar,** İstanbul, 1945, s. 114-115 ve 289.

lerin ise aynen ödendiğini dikkate alacak olursak, daha 15. yüzyılın sonlarında dahi, vergilerin büyük bir kısmının nakit olarak tahsil edilmekte olduğunu görürüz:

1498 (904) tarihli İstanbul Haslar defterinde gösterilen yıllık gelirin toplamı 1.108.957 akçedir, ve bunun **645.230 akçesi nakit olarak**, 463.727 akçe tutarındaki kısmı ise hububat olarak yani **aynen** tahsil edilmiştir.[138] Adı geçen haslarda, **ortakçı kulların** "nakit olarak verdikleri" verginin toplamı 258.838 akçedir.[139]

Toprak vergilerinin tümünün ayni vergi olmadığını, önemli bir kısmının nakit olarak tahsil edildiğini belirttikten sonra, toprak vergilerinin dışında olup nakit olarak tahsil edilen diğer vergileri de kısaca belirtelim:

Daha önce belirttiğimiz gibi, nikâh resmi (resm-i arus), gerdek değeri, cürüm ve cinayet, çiftbozan resmi, kaçkun resmi vb. gibi vergiler **nakit olarak** alınan vergilerdir. Bac-ı pazar vergilerinin birkaçı hariç hepsi **nakit vergilerdir.** Pazara satılmaya gelen buğday, arpa, yulaf vs. bütün hububatın her yükünden **bir akçe,** iki koyundan **bir akçe,** sığırdan **iki akçe,** peynir ve bal yükünden **altışar akçe,** şalgam ve soğanın yükünden **ikişer akçe** vb. alınırdı. 1688-89 yıllarında tütünün kıyyesinden 8-10 akçe alınmaya başlanmış, iki yılda **beş buçuk milyon akçe tahsil edilmiştir.** İpekten alınan vergiler birçoktu ve bunlar, **nakit olarak tahsil** edilmekteydi. Hamipek satan ve alan çeşitli vergiler öderdi; hamipek dokunacak hale geldikten sonra 400 dirheminden **20 akçe** vergi alınır; kumaş haline getirilen ipeklerden de damga resmi, perdaht resmi, arşın resmi, mandariye adıyla alınan vergiler[140] nakit olarak alınmaktaydı; ve ipekten alınan vergilerin yıllık tutarı 6-7 milyon akçeye ulaşmaktaydı.

Asya biçiminde, vergiler yalnız ayni olarak, yani ürün şeklinde alındığı halde, Osmanlı imparatorluğunda, gördüğümüz gibi vergilerin birçoğu nakit olarak tahsil edilmektedir.

Bu bölümde ele aldığımız konuları özetleyelim:

1) Asya biçiminde, tüm artı-ürün ve artı-emek, en yüksek birliğe, devlete aittir. Osmanlı İmparatorluğunda, artı-ürün ve artı-emeğin tümü değil, bir kısmı devlete aittir; artı-ürün ve artı-emeğin diğer kısmı özel kişiler tarafından çeşitli şekillerde ve oranlarda mülk edinilmektedir.

2) Asya biçiminde, vergi ile toprak rantı birbiriyle kaynaşmıştır ve toprak rantından başka vergi yoktur. Osmanlı İmparatorluğunda ise, toprak rantından ayrı olarak önemli miktarda ve sayıda vergi vardır.

---

138 Bkz: Ömer Lûtfi Barkan, "Kulluklar ve Ortakçı Kullar", a. g. e., s. 43.

139 Ortakçı kulların nakit olarak verdikleri vergiler ile ayni olarak verdikleri vergiler, haslar defterinde belirtilmiştir: Maktu'lu (10.000 akçe), ortakçılık bedeli (12.300 akçe), cariye hizmeti (2.490 akçe), cizye (41.650 akçe), şıra bedeli (61 akçe), meye öşrü (1.460 akçe) kelemye öşrü (2.167 akçe), keten öşrü (3.677 akçe), hasıl öşrü (379 akçe), taze bakla öşrü (93 akçe), bağ ve bahçe öşrü (155 akçe), bağ mukataası (188 akçe), taze nohut öşrü (2 akçe), yeşil ot bahası (3.498 akçe), kuru ot bahası (8.075 akçe), galle bedeli (18.366 akçe), hassa çayırların bahası (8.590 akçe), saz bahası (1.129 akçe), koyun resmi (1.880 akçe), zeytin resmi (130 akçe), pamuk resmi (86 akçe), dut yaprağı bahası (50 akçe) vb.'dir. Buğday, yulaf, arpa, burçak ve fiğ, kapluca, mercimek, darı, bakla, nohut, çavdar öşrünü ise ürün **olarak vermişlerdir. Reaya, sipahi ve gayrıları** ise 314.481 akçeyi **nakit olarak vermişlerdir.** "Ortakçı amillere ilhak olunan" Akçe Koyunlu cemaati ise, sadece 71.911 akçe nakit vergi vermiştir ve bunun 63.955'i hane ve ağnam resmi, 7.756 akçesi arus resmi, cürm beyt-ül-mâl vb. gibi vergilerdir. (Aynı eser, s. 44, 45, 46.)

140 Fahri Dalsar, **Türkiye Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik**, İstanbul, 1960, s. 299-300.

3) Asya biçiminde, vergiler, aynî olarak tahsil edilmektedir. Osmanlı imparatorluğunda ise vergiler, sadece toprak kirası olmadığı için tabiî olarak aynen (ürün olarak) tahsil edilmemektedir. Bu arada toprak vergilerinin birçoğu da nakit olarak tahsil edilmektedir.

III. — İMALÂT VE TARIMIN BİRLİĞİ VE İÇ DİNAMİZM

Asya üretim biçiminin başlıca özelliklerinden biri, küçük komünler içinde imalât ve tarımın birleşmiş olmasıdır. Aynı komün içinde, zanaat imalâtı ile tarımın birleşmiş olması sonucu, topluluğun tüm ihtiyaçları komün içinde karşılanmaktadır. Marx'ın bu konudaki tahlillerini **Formen**'den aktaralım: "Hukukî bakımdan mülkiyetin yok göründüğü Doğu despotizminin bağrında, gerçekten, **imalât ile tarımın küçük topluluğu içinde bir birleşmesiyle** üretilen ve topluluğun ihtiyaçlarının tümünü karşılayan ve yeniden üretim ile fazlanın üretiminin bütün şartlarını içeren kabile mülkiyeti ya da kolektif mülkiyeti temel olarak bulmak mümkündür."[141]; "Asya biçimi zorunlu olarak en çok direnen ve sağ kalabilen biçimdir. Bu, üzerine kurulu bulunduğu temel ilkeden ötürüdür, yani bireyin komünden bağımsız olamaması; üretim döngüsünün kendi kendine yeter oluşu, **tarımın ve zanaat imalâtının birliği** vb."[142]; "... geleneksel tarz, tarımda uzun zaman direnmektedir. (Ve **tarımın imalâtla birleştiği** Doğu toplumunda daha da direnmektedir.)"[143].

Marx, asya biçimini, bu bakımdan cermen biçiminden ayırmaktadır: Cermen biçiminde, "imalât, sadece kadınların ev içindeki çalışmaları[ndan]"[144] başka bir şey değildir. Zanaat imalâtı ile tarımın aynı komün içinde birliği, aynı zamanda, şehir (veya kasaba) ile köyün birliği olarak gözükmektedir. Zanaat mamulleri ile tarım ürünleri arasındaki mübadeleyi, dolayısıyla ticaretin ve buna bağlı olarak bezirgân sınıfının doğuşunun ilk çekirdeğini teşkil edecek olan şehir ile köy arasındaki çelişki, Doğu biçiminde ortaya çıkmamaktadır. Aksi halde, "... artı-ürünleri vb. değiştirme isteği, komünün dayandığı üretim tarzını ... dağılıp yok olmaya sevkeder. Değişimin ve borçluluğun da etkisi aynı olur."[145] Asya biçiminde, imalât ile tarımın birliği, şehir ile köyün birliği yani birbirinden ayrılmamış oluşu, asya biçimini "zorunlu olarak en çok direnen ve sağ kalabilen"[146] bir biçim haline getirmektedir.

Şüphe yok ki değişim, komünün dayandığı üretim tarzında bir tohum olarak mevcut ise, bu, komünün dayandığı üretim tarzını dağıtacak çelişkili bir öze sahiptir demektir. "Asya tarihi" ise, "şehir ile köyün farklılaşmamış bir çeşit birliğidir. (Burada, büyük şehre, gerçek ekonomik yapının üzerine kondurulmuş olan bir hükümdar karargâhı gözüyle bakılmalıdır.)"[147] "Kelimenin tam anlamıyla şehirler, bu köylerin yanında, ancak yerin dış ticarete özellikle elverişli olduğu, ya da devletin başının ve valilerinin gelirle-

---

141 Karl Marx, **Fondements de la Critique de L'économie Politique**, I, Editions Anthropos, Paris, 1969, s. 438.

142 **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri**, s. 89-90.

143 Aynı eser, s. 101.

144 Aynı eser, s. 86.

145 Aynı eser, s. 102.

146 Aynı eser, s. 89.

147 Aynı eser, s. 84.

rini (artı-ürünü) emek fonu olarak sarfettikleri, emekle değiştirdikleri yerlerde kurulurlar."[148]

Asya biçiminde birbirine bağlı üç özelliği izliyoruz: 1) imalât ile tarımın komünlerde, kendi kendine yeten, birliği; 2) köy ile şehrin farklılaşmamış birliği; 3) ticaretin, bir başka deyişle tüketim fazlalarının devlet tarafından değişimi.

Şüphe yok ki, toplumların hiç birinde, zanaat ve ticaret, bir anda birbirinden ayrılmamıştır; şehir ile köy arasındaki farklılık bir anda kesin çizgileriyle ortaya çıkmamıştır; ticaret birden genişlememiş, para ekonomisi birden hâkim hale gelmemiştir. Bizim üzerinde durduğumuz konu bakımından esas olan, bütün bu farklılaşmaların tohumlarının, Osmanlı devletinde mevcut olup olmamasıdır. Kuruluş anında olmasa bile, daha sonra, biz bu farklılaşmaları, dünya kapitalizminin **çözücü** etkisi dışında, en gelişkin şekilde görebiliyorsak, bu, o toplumdaki iç dinamiklerin mevcut olduğunu bize kanıtlar. "Dünya kapitalizminin **çözücü** etkisi dışında" sözündeki "çözücü" kelimesinin altını özellikle çiziyoruz, çünkü, dünya kapitalizminin geriletici etkileri ile, Marx'ın bir bakıma devrimci saydığı, değişmeye karşı direnen üretim biçimlerinin çözülmez birliğini "çözücü", "dağıtıcı" etkisini birbirlerinden ayırmak gerekir. Marx, ingiliz ticaretinin Hindistan'daki komünler üzerindeki "devrimci" etkisini, bu topluluklarda, ingiliz ticaret mallarının, "tarımsal ve endüstriyel üretimin birliğini, bu birliğin, bütünleyici unsuru olan iplik ve dokuma sanayiini mahvetmeye hizmet ettiği ölçüde parçaladı[ğını]" veya "çözdüğünü"[149] belirtir. Ama, dünya kapitalist pazarının tarım ile imalâtın birliğini parçalayıcı, çözücü etkisinin "devrimci" niteliğini, Osmanlı imparatorluğunda, dokuma tezgâhlarının azalarak ortadan kalkmasına sebep olmasıyla bir tutmamıza imkân yoktur. Fransız, ingiliz vb. ticaretinin etkisiyle, Bursa'da mevcut 1.000 ipekli kumaş dokuyan tezgâhın 19. yüzyılın ortalarında 75 tezgâha inmesini, 19. yüzyılın başlarında İstanbul ve Üsküdar'da bulunan 2.750 kumaşçı tazgâhının 25'e inmesini, gene aynı yıllarda Ankara'da sof dokuyan 1.000 kadar tezgâhın yok denecek kadar azalmasının başlıca sebebini, "devrimci" olarak nitelemek mümkün değildir. Dünya ticaretinin, bu tezgâhların azalmasında oynadığı etkiyi, asya biçiminde görülen imalât ile tarımın birliğini çözücü etkisiyle bir tutmak mümkün değildir; kapitülasyonlar ve diğer ticaret anlaşmalarıyla imparatorluk sathında genişleyen dış ticaretin etkisi, devrimci değil, yani üretici güçlerin gelişmelerinin engelleri haline gelen üretim ilişkilerini parçalayıcı değil, karşı-devrimci bir etkidir.

Komünler içinde, imalât ile tarımın kendi kendine yeter birliği (ki bu arada, imalâtı, sadece kadınların ev içindeki tamamlayıcı el zanaatlarından ayırıyoruz), asya biçiminin en önemli özelliklerinden biridir, ve burada, imalât eşyası ve tarım ürünleri (artı-ürün hariç) komün içinde tüketilmektedir. Dolayısıyla şehir ile köy, tarım ile imalâtın birbirinden ayrıldığı bir ünitenin farklı iki parçası değildir. Tarım ile imalât köyde içiçe bulunmaktadır; şehirler ise imalât sanayiinin kurulup geliştiği yerler değildir.

Demek ki, biz, Osmanlı İmparatorluğunda şu üç noktayı tespit etmek zorundayız: a) Osmanlı İmparatorluğunda şehir, sadece bir hükümdar karargâhı mıdır, yoksa (dış ticaret dışında) imalât ve ticaretin merkezi midir; yani şehir ile köy, imalât ile tarımın birbirinden ayrıldığı ve birbirlerini tamam-

148 Aynı eser, s. 77.
149 Capital, vol III. s. 328.

layan, ve aynı zamanda birbirleriyle çelişen iktisadî ünitenin iki parçası mıdır? b) Şehir ile köy, iktisadî ünitenin birbirini tamamlayan parçaları ise, bu iki ünite arasındaki mübadele, yani ticaret devlet tarafından mı düzenlenmektedir? c) Şehir ile köy farklılığından doğan sosyal işbölümü; yani ticaret, ve buna bağlı olarak bezirgân sınıfı teşekkül etmiş midir? Osmanlı imparatorluğunda, bunları tespite çalışalım:

Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti" (**Belleten**, cilt XIV, sayı 49, 55) adlı incelemesinde, Selçukî rejiminde, mevcut başlıca üç sınıf arasında, **esnaf** (zanaatçı ve tüccar) zümrelerini başta saymasının sebebini, esnaf (zanaat ve ticaret) teşkilâtlarının, "ziraatçi ve köylü kitleyi" **etrafında toplamış olmasıyla** açıklamaktadır. "Selçukî devrinin köylü ve ziraatçi halkı, belki de, hükümete ancak vergi veriyordu. İktisadî bakımdan tamamıyla civarlardaki şehirlere, ve dolayısıyla esnafa bağlı bulunuyordu. Köy insanı, ister medreseye veya esnaf çıraklığına girmek için, ister mahsulünü satmak gayesi ile, şehre indiği zaman, her iki halde de, esnaf ve tüccarların teşkil ettikleri zümreye muhtaçtı." "Köylüler bunlara tâbi bulunuyordu.".[150]

Akdağ'a göre, köyün şehre bağlı bulunduğu, köylerin merkezinde şehrin yeraldığı bir iktisadî ünite mevcuttu, ve 13. yüzyılın sonlarında, Moğol istilası ile Selçuklu Sultanlığı sona erdiği zaman, bundan, iktisadî üniteler fazla etkilenmemişlerdi. Şehir iktisadî bağımsızlığını, nasıl zanaat ve ticaret merkezi olmasından alıyorsa, esnaf şeyhleri veya ahi reisleri de şehrin başta gelen şahısları sayılıyordu. Ahi ise "bir sanat ehli"dir, ve "esnaf teşkilâtıyla mistik inanışı kaynaştırmakta" ve "salikini dünyaya ve dünyalık kazanca sevketmektedir".[151] Anadolu'ya geldikten sonra "sınaî ve ticarî" bir rol oynayan ahiler, çeşitli vakfiye, divan, mezar taşı, seyahatname vb.'lerden tespit edildiğine göre, Kayseri, Konya, Niğde, Sivas, Bayburt, Lâdik, Bolu, Kastamonu, Sinop, Erzurum, Gümüşhane, Erzincan, Tire, Bursa, Antalya, Ankara, Niksar, Akşehir, Malatya, Çorum, Tokat, Rize, Denizli, Amasya, İstanbul vb. gibi şehir ve kasabalara yayılmış durumdaydılar,[152] ve bunun dışında köylere kadar yayılarak, "ziraatçi halkı, manen de şehirlerin halkına bağlamakta idiler".[153]

Ömer Lûtfi Barkan, "Ahi teşkilâtının Anadolu'daki faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasında büyük rol oynadığını";[154] Fuat Köprülü, Gazi Osman'ın kayınpederi Şeyh Edebâlî ile silâh arkadaşlarının birçoğunun, hatta Orhan'ın kardeşi Alâeddin'in ahi teşkilâtına mensup bulunduğunu, ilk piyade askerî üniformasının ahi üniforması olduğunu belirtmektedirler. Ahilerin, Osmanlı devletinde ileri mevkiler işgal ettiklerini Abdülbaki Gölpınarlı örneklerle anlatmaktadır.[155]

"Selçukî ve Osmanlı devirleri arasına girmiş bir ahiler şehir cumhuriyeti devri bulunup bulunulmadığı meselesi" tartışılmakla birlikte, Osmanlıların, Ankara'yı ahilerin elinden aldığı çeşitli tarihçiler tarafından kaydedilmektedir.[156] Yıldırım Beyazit zamanında da Ankara ahileri nüfuz sahibi

150 Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", a. g. e., s. 323-324.

151 Abdulbaki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı", İFM, c. XI, sayı 1-4, s. 88, 90, 89.

152 Aynı eser, s. 78-80.

153 Mustafa Akdağ, a. g. e., s. 322-323.

154 Ömer Lûtfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", a. g. e., s. 282-283

155 Bkz: Aynı eser, s. 80-83.

156 Besim Darkot, "Ankara", **İslâm Ansiklopedisi**, s. 442-443.

idiler. Hatta **dükkânlarını kapamak** ve silâha sarılmak suretiyle adeta bir grev yapmışlar ve yirmi gün süren bu grev sonunda isteklerini elde etmişlerdir.[157] Bunun gibi, 1651 (1061)'de, Mehmet IV. zamanında, esnaf ayaklanmasında, ahiler isteklerini kabul ettirmişlerdir.[158] Buna rağmen esnaf veya halk tarafından seçilen esnaf şeyhleri veya ahi reisleri, Osmanlılar devrinde, padişahtan berat almak zorunda kalmış ve neticede, esnaf ve zanaat lonca örgütleri, bağımsızlıklarını yitirerek, merkezî devletin kontrolü altına girmiştir. Böylece şehir ile şehre iktisadî bakımdan olduğu kadar, siyasî ve manevî bakımdan da bağlı bulunan köy, şehrin bağlandığı aynı merkeze bağlanmıştır. Ama bu bizim konumuz bakımından hiç de önemli değildir. Çünkü Anadolu'ya geldikten sonra, daha çok "sınaî ve ticarî" bir rol oynayan ahi teşkilâtının varlığı, yaygınlığı ve iktisadî hayatta etkin bir rol oynamış olması, bize, ahilerin yerleşme merkezlerinin, asya biçiminde olduğu gibi köyleşmiş kasabalar olmadığını, aksine zanaat ve ticaret merkezleri şeklinde köylerden ayrı bir yapıya sahip olduğunu izah etmeye yetmektedir.

Abdulbaki Gölpınarlı'nın adı geçen incelemesinde anlatılan lonca törelerinden başka bir şey olmayan fütuvvet ehlinin yani esnaf teşkilâtının törelerinden söz açmayacağız. Fakat esnaf ve zanaatçı zümrelerinden birkaç örnek vermek, bu esnaf ve zanaat teşkilâtının kendi içinde nasıl geniş bir işbölümüne uğramış olduğunu kanıtlamaya yetecektir: çullahlar, kasaplar, ekmekçiler, bakkallar ve yemiş satanlar, hamamcılar, debbağlar, terziler, okçular, iğneciler, nalbantlar, kuyumcular, helvacılar, attarlar, kazzazlar, tacirler, saraçlar, kılıççılar, bıçakçılar, balıkçılar, çıkrıkçılar, taşçılar, yapıcılar, boyacılar, bardakçılar, börekçiler, dörpeciler, sabuncular, vb..[159]

Osmanlı İmparatorluğunda, kasaba ve şehirler, aynı zamanda, ticaret ve zanaat merkezi olarak doğmuşlardır. Köyde kadınların el zanaatları olarak imâl ettikleri şeyler mahduttu, ve köylü, gerekli mamülleri almak ve nakdî vergileri ödemek için, ürününü kasaba veya şehir pazarında satmak zorunda kalıyordu. 17. yüzyılda, Manisa'da pazarların "Pekmez pazarı, Kavafhane, Altın pazarı, Bezzazhane, Tahıl pazarı, Tuz pazarı, Kaymak pazarı ve Balık pazarı"[160] gibi pazarlara ayrılması, ticaret ve zanaat hayatının genişliğini ortaya koyan örneklerdir.

Asya üretim biçiminde imalât ile tarımın birleştiği komün birimleri "kapalı" üniteler olduğu için, şehirler iktisadî bütünün bir parçası değildir. Şehirler, "yerin dış ticarete özellikle elverişli bulunduğu noktalarda ya da hükümdarın ve adamlarının gelirlerini [-ki burada gelir "artı-ürün"dür-] emekle değiştirdikleri yerlerde" (Marx) meydana gelmiştir. Asya biçiminde görülen büyük şehre, imalât ile tarımın birleştiği "ekonomik yapının üzerine kondurulmuş olan bir hükümdar karargâhı gözü ile bakılabilir". Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğunda hükümet karargâhının bulunduğu şehre ve bu arada, dış ticarete elverişli olmayan İç Anadolu'da bir şehrin zanaat ve ticaret hayatına bir göz gezdirmek yerinde olacaktır:

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre (ki, Murat IV (1612-1640), 1638'-de İstanbul'da genel bir sayım yaptırmıştı, Evliya Çelebi'nin (1611-1682)

157 İlhan Tarus, **Ahılar**, Ankara, 1947 s. 42.

158 Naima'dan nakleden Abdulbaki Gölpınarlı, a. g. e., s. 89.

159 Aynı eser, s. 91-92.

160 M. Çağatay Uluçay, **XVII inci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı**, İstanbul, 1942, s. 18.

verdiği bilgilerin kesin olmamakla birlikte, bu sayıma dayandığını düşünmek pek yanlış olmasa gerekir), 17. yüzyılda, İstanbul'da, şahısların kurduğu ve işlettiği işyeri sayısı 9.466, buralarda çalışan işçi sayısı 46.426'dır. Gıda sanayiinde 2.250 işyeri, 14.500 işçi; dokuma sanayiinde 1.904 işyeri, 6.627 işçi; deri ve dokuma mamülleri sanayiinde 1.940 işyeri, 8.505 işçi; çeşitli sanayi kollarında 3.047 işyeri, 15.689 işçi; bir kısım giyim eşyası yapımında 325 işyeri, 1.405 işçi bulunuyordu.[161]

Bu tablo, işbölümü bakımından tarımdan ayrılmış bir imalât sanayiini ve bunun yanısıra zengin bir ticaret hayatını gözler önüne sermektedir. Burada emek fonu olarak sarfedilen şeyin, hükümdar ve adamlarının artı-üründen sağladıkları gelirler olduğunu düşünmek de mümkün değildir. Her şeyin dışında, 46 bin işçi ailesinin tüketeceği buğdayın bizzat işçi ücretlerinden sağlanmış olduğunu düşünmek bile, bütün varsayımları çürütmeye yeter.

Ticaret de, özel sermaye (ticarî-sermaye) tarafından yapılmaktadır. Örneğin, 1757 (1171) yılı mahsulünden, İstanbul'un iaşesi için, İstanbul'a taşınan 7.070.000 İstanbul kilesi buğdayın 6.510.000 (% 91,4'ü) kilesi, özel sermaye sahipleri tarafından, çeşitli üretim bölgelerinden **satın alınarak** İstanbul'a nakledilmiştir.[162] Ve bakır, ipek, hamipek, pamuk vb. gibi emtiadan alınan iç gümrük tarifelerine ait hükümler, iç ticaretin, tamamen özel ticarî-sermaye elinde bulunduğunu ispat etmektedir. 16. yüzyıl ortalarına doğru Anadolu'yu gezmiş olan P. Belon, Bursa'nın ipek sanayiinden büyük bir ünü olduğunu anlatırken, "her yıl 1.000'den fazla deve ile Anadolu ve Suriye'den getirtilen ipeklerin burada işlendiğini, iplik ve kumaş haline getirildiğini, boyandığını, sonra satılmak üzere başka memleketlere nakledildiğini" söylemektedir.[163] Her yıl ipekten alınan resim veya gümrük ise 6-7 milyon akçeyi buluyordu.[164] Hammaddesini Anadolu ve Suriye sathından satın alan, mamûl hale getirdikten sonra daha geniş bir satha satış için yayan bir sanayi ve ticaret hayatı karşısında, komün birimleri köylerden ibaret olan kapalı ekonomik üniteler aramaya kalkışmak, bağışlanmaz hata olur.

Halis Turgut Cinlioğlu'nun, Tokat Şeriye Sicillerinden verdiği bilgiye göre, dış ticarete elverişli olduğu hiç bir şekilde iddia edilemeyecek olan, Tokat'ta, 1836 (1251)'da, **Kalhane**'de (bakırcılık sanayiinde) 45 kalhane ustası ve körükçüsü, 5 yedek körükçü, 30 zemberek ve körükçü, 1 temirci, 1 kömürcü nalbandı, 1 kömürcü mutafı, 2 toprak keşi çalışmaktadır.[165] 1828 (1243)'de beherinden tahsil edilecek ihtisap vergisine göre hazırlanmış defterlerden öğrendiğimize göre, Tokat'ta, 1354 ticaret ve sanat erbabı mevcuttu: Bedistan'da 40 adet hallaç (pamuk atıcı), 42 bezci, 39 basmacı, 20 pamukçu ve çorapçı, 2 elvan boyacı, 28 peştemalcı ve ayrıca basma işlemek ve boyamak üzere kârhaneler mevcuttu. Mizan'da 16 adet ipekçi, 87 kazez ve ipekçi, 6 adet ipek boyacısı, 6 adet ipek bükücüsü kârhane vardı. Basma ve yazmacılıkta ve dericilikte (debbağlık) kullanılan boyalar, boyahanede yapılmaktaydı. Darphane Amire Mukataasından olan boyahanede, devir teslim eşyaları arasında kaydedilen 68 büyük çivit küpü, burada, imâl edilen boyanın küçümsenmeyecek miktarda olduğunu göstermektedir.

161 Adnan Giz, "17 inci Yülyılda İstanbul Şehrinde Sanayiin Durumu", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, (15 Temmuz 1967), yıl 2, sayı 17, s. 13.

162 Lütfi Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", İFM, c. 11, sayı 1-4, s. 410.

163 Besim Darkot, "Bursa", **İslâm Ansiklopedisi**, s. 808, 809.

164 Fahri Dalsar, a. g. e., s. 305.

165 Halis Turgut Cinlioğlu, **Osmanlılar Zamanında Tokat**, Üçüncü Kısım, Tokat, 1951, s. 178.

Ayrıca 33 bakırcı, 55 kazancı, 7 dökümcü, 14 kalaycı, 7 dabakhane, 4 göncü, 3 sabunhane vb. bulunuyordu.[166]

M. Çağatay Uluçay, Manisa'da, 17. yüzyılda, çulhacı (pamuklu dokuma), dabak (gön ve sahtiyan zanaatçılığı), kavaf, saraç, çizmeci, mutaf (harar, çul, heybe, urgan, yular vb. yapıcısı), boyacı ve sabuncular hakkında uzun bilgi vermektedir.[167]

Görülmektedir ki, İmparatorlukta, köyler tek başlarına ekonomik birimleri teşkil etmemekte, şehirler, İmparatorluk zamanında, bağımsızlıklarını yitirmekle birlikte, çevresindeki köylerle bütünleşen ekonomik birimleri meydana getirmektedir. Köyün şehre bağımlı olduğu, şehrin köye muhtaç bulunduğu ekonomik birimlerin, Asya biçiminde götülen imalât ve tarımın birleştiği ekonomik birimlerle hiç bir benzerliği yoktur.

Onun içindir ki, dünya kapitalist sistemine bağlı dış ticaret, Osmanlı İmparatorluğunda, imalât ile tarımın birleştiği köy komünlerini çözüp parçalamadı, aksine, şehirlerde gelişmekte olan tezgâhları, imalât hayatını çökertti ve yıktı. İslahı Sanayi Komisyonunun 1868 tarihli bir mazbatasında, 30-40 yıl içinde, İstanbul ve Üsküdar'daki kumaşçı tezgâhlarının 2.750'den 25'e, kemhacı tezgâhlarının 350'den 4'e, çatma yastıkçılar tezgâhlarının 60'-tan 8'e indiği belirtilmektedir.[168] 1812 yılında henüz 1.000 kadar sof dokuyan tezgâhın faaliyette bulunduğu Ankara'da, bu tezgâhlar, kapitalist dünya pazarının etkisi altında, 19. yüzyılın başlarında büsbütün çökmüştür.[169] Hommaire de Hell, 1.000 tezgâh bulunan Bursa'da, 1847'de 75 tezgâh kaldığını yazmaktadır.[170] Ömer Celâl Sarc, Viquesnel'in eserinden (s. 292) şu cümleyi nakledіyor: "Türkiye'nin o kadar mütenebbî ve sayısı o kadar fazla olan ve yalnız mahallî istihlâke mahsus eşyayı temin etmekle kalmayıp bütün şarka ve Avrupa'nın birçok mıntıkalarına ihracat yapan imalâthaneleri, şimdi [1848-55] ya hiç mevcut değildir, yahutta tam bir inhitat içindedir."[171]

Dünya kapitalist sistemine bağlı olarak gelişen dış ticaretin, İmparatorluk sanayi hayatındaki etkisi sadece tezgâhları çökertmekle kalmamış, aynı zamanda hammadde kaynaklarını da emerek, imalât sanayiini bu yönden de yıkmıştır. Avrupa'nın hammadde ihtiyacı arttıkça, Avrupalı tüccarlar namına birtakım alıcılar, pamuk, pamuk ipliği, deri, balmumu, ne bulurlarsa alıyorlar ve yerli sanatlar hammadde sıkıntısı çekiyorlardı. Yerli esnaf, lonca töreleri yüzünden, imal edecekleri eşyanın ne kalitesini ve ne de narh fiyatını değiştiremediği için, hammadde almakta, Avrupalı tüccara rekabet edememekteydi. "Pamuklu dokuyucuları her taraftan şikâyete başlamışlardı. XIV. asrın ortalarında artık yerli sanatlar hammaddesizlik yüzünden zor bir duruma girmişlerdi. Meselâ, donanmanın ihtiyacı için Ege dokumacılarına 1563'de 150 bin yelken bezi sipariş olunduğu zaman, esnaf bu meseleyi ileri sürerek, böyle bir taahhüde giremiyeceklerini bildirmişlerdi."[172]

Asya üretim biçiminde **tamamen** doğal ekonomi mevcuttur. Şüphe yok

166 Aynı eser, s. 144-146, 200, 202-203, 206-207.

167 M. Çağatay Uluçay, a. g. e., s. 60-83.

168 Osman Nuri, **Mecellei Umuru Belediye**, c. I, İstanbul, 1922, s. 750'den nakleden Ömer Celâl Sarc, "Tanzimat ve Sanayiimiz", **Tanzimat**, İstanbul, 1940, s. 428.

169 Besim Darkot, "Ankara", **İslâm Ansiklopedisi**, s. 445.

170 Viquesnel, **Voyage dans la Turquie d'Europe**, Paris, 1868, s. 297'den nakleden Ömer Celâl Sarc, a. g. e., s. 427.

171 Ömer Celâl Sarc, a. g. e., s. 429.

172 Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", **Belleten**, sayı 51, s. 511.

ki, köleci ve feodal toplumlarda da doğal ekonomi hâkim durumdadır, ama para ekonomisinin varlığı, zanaat ve ticaret, bu toplumlar üzerinde, çözücü, dağıtıcı bir rol oynuyor ve onları parçaladıkça para ekonomisi de gelişiyordu.

Daha yukarda nakit vergiler ve aynî vergiler üzerinde dururken, İmparatorlukta, ekonominin **tamamen** doğal ekonomi olmadığını açıkladığımız gibi, tarımın yanında, ve tarımın hâkim durumda olmasına rağmen, ticaret ve imalât hayatının da önemli bir yer işgal ettiğini belirttiğimiz satırlardan da anlaşılacağı gibi, para ekonomisi, İmparatorlukta, önemli bir yer işgal etmektedir. Nitekim, para dolaşımının genişlemesi dolayısıyla, mevcut para, dolaşım ihtiyacını karşılayamamış, gümüş paranın gümüş ağırlığı azaltılmış, bu ise, bir yandan Osmanlı vergi rejimini etkilerken, bir yandan eşya fiyatlarında önemli yükselmelere sebep olmuş, toprak fiyatları yükselmiştir. Geniş emekçi kitleler borçlanmaya ve tefeciler hızla gelişmeye başlamış, büyük servet farklılığı, yoksulluğu arttırmış, yüzyıllardır süren Celâli isyanlarının kaynağını teşkil eden lumpen proletaryanın önü alınamamıştır.

İmparatorlukta, paranın esası, Selçuklularda ve Anadolu Beyliklerinde olduğu gibi, gümüşe dayanıyordu. Paranın unsur olarak ana ölçüsü ise, "akçe" idi. Para dolaşımının genişlemesi, hızlanması dolayısıyla, mevcut gümüş, piyasadaki para ihtiyacını karşılayamaz hale gelince, "akçe"de mevcut gümüş miktarı azaltılmaya başlanmıştı. İlk Osmanlı akçesi 0,37 dirhem gümüş içerdiği halde, 200 yıl içerisinde, yani 1610'da, akçe, 0,10 dirhem gümüş içermekteydi. Bir başka deyişle, Sultan Orhan zamanında 100 dirhem gümüşten 269 akçe kesiliyorken, Murat III. zamanında 100 dirhem gümüşten 800 akçe ve hatta 950 akçe kesilmiştir.[173]

Buna bağlı olarak eşya fiyatları yükselmeye başlamıştır: 1511'de, Kayseri'de, bir kile buğday 2 akçe iken 1595'de 20 akçeden aşağı düşmemiş; koyun ise 30 akçeden 60 akçeye çıkmıştır. 1460'larda Bursa'da, pamuk bezi 2 akçe iken, 1548'den sonra 5-6 akçeye; Ankara'da 1462'de, ırgadın gündeliği 2-3 akçe iken, 1595'de 10-12 akçeye yükselmiştir.[174] 1558'de, reaya, arazi alım ve satımına fazla rağbet ettiğinden, Kandıra, Şile, Gebze taraflarında çiftliklerin fiyatı 1500-2000 akçeye yükselmişti. 1572'de Sivas'ta, arazi tahririnde bulunan Ömer bey, "Vilâyet-i Rum'da arazinin gayet kıymetli olduğunu" yazmaktadır.[175]

Paranın değerinin düşürülmüş olmasının, İmparatorluğun bütçesini sarsacağı tabiiydi; çünkü, "resimler" (vergiler) ilk defa akçe ile tayin olunduktan sonra hiç değiştirilmemiştir. Aynî alınan vergiler (aşar ve haraç) ürünün nispetine göre alındığı için, kendiliğinden değişikliğe uğruyor; oysa nakit vergilerin miktarı aynı kaldığından vergiler, paranın değeri düştükçe, azalıyordu. Örneğin 1431'de 35 akçe olan 1 altın, 1595'de 120 akçeye çıktığı halde, resm-i bennak 6 akçe, resm-i ağnam iki koyuna 1 akçe olarak kalmıştır.[176] Devletin doğrudan doğruya topladığı vergiler, genel olarak, nakdî vergiler olduğu için, devlet, kendisine yeni kaynaklar arıyor ve dolayısıyla reayadan tahsil edilmek üzere yeni vergiler koyuyor, reaya, bu yeni vergileri ödeyebilmek için borçlanmak zorunda kalıyordu. Çiftçi halkın büyük para sıkıntısı içinde olması kârlı bir faizcilik yaratmıştı.

"Muamele-i şerriyye'de faiz fiyatı 'onu onbir' ve en fazla 'onu onbir buçuk', yani yüzde 10-15 olarak tesbit olunmuş iken, [16. Yüzyılın ortalarında]

173 Bkz: Mustafa Akdağ, **Celâlî İsyanları**, s. 16-17; **Belleten**, sayı 51, s. 515-523.
174 Mustafa Akdağ, **Belleten**, sayı 51, s. 530-531.
175 Mustafa Akdağ, **Celâlî İsyanları**, s. 41.
176 Bkz: Aynı eser, s. 25.

'ribahurlar' (faizciler) yüzde 30'dan aşağı para vermiyorlardı. Yüzde 60 ile faizcilik edenler çoktu. .... Anadolu'da büyük sermaye sahibi 'ribahurların' türediğini görüyoruz." 1571 (978)'de, İçel'de, eskiden kasap olan Maytap oğlu Mehmet adında biri, kasap iken, faizciliğe başlamış ve 50 bin koyunu satın alacak kadar tefeci sermayesi (50 bin altın) edinmişti. 1584 (991)'de Amasya'da, 30 bin filori (altın) sahibi olan "ziyade mallar" Çokoloğlu Hacı Mehmet adında bir "ribahur", "halkı yüksek faiz fiyatlarıyla borca bağlamakta, bu suretle emlâklerini zaptetmekte idi".[177] (Daha önceki bölümde faizcilikle ilgili olarak verdiğimiz bilgileri, burada hatırlatarak geçelim.)

Marx, **Kapital**'de iddihar (servet biriktirme) ile meta fiyatları arasındaki ilişkiyi anlatırken şunları yazar: "Vanderlint kendi kendine sorar: Hint malları niye bu kadar ucuzdur? Cevap: Hintliler parayı gömerler de ondan."[178] Osmanlı İmparatorluğunda ise, fiyatlar durmadan yükselmektedir. Bunun bir diğer anlamı, para önemli ölçüde, servet biriktirme (iddihar) aracı olmaktan çıkmış (biz, İmparatorlukta, müsadereler dolayısıyla önemli iddihar olaylarına tanık oluyoruz[179]), aynı zamanda, tefeci-bezirgâh sermayesi haline gelmiştir. Daha 17. yüzyılın ortalarında, İstanbul'da, kâr-hanelerde çalışan 46 bin işçinin mevcut oluşundan, Bursa'da 40, hatta 60 tezgâh sahibi[180] sermaye sahiplerinin görülmeğe başlanmasından anlıyoruz ki, para, ayrıca, sanayi sermayesi olarak üretime girmiştir. Artık burada, gümüş ve altın, kullanım-değerlerinden fazla gelen kısmı biriktirme, servet yapma aracı değildir; toplumun içine mevcut ilişkileri çözücü asit gibi sızmıştır. İmparatorlukta, asya biçiminde olduğu gibi, kendi kendine yeten ve kendisini yeniden üreterek, bir döngü içinde sürüp giden, değişmeye karşı dayanıklı ve direnen bir üretim ilişkisi değil, aksine, servet farklılıklarının kutuplaştığı, toprak zenginliğinin olduğu gibi, para ve meta şeklindeki, hatta yarı-köle şeklindeki zenginliklerin, bir azınlığın elinde toplanarak geniş yığınları yok-

---

177 Aynı eser, s. 37.

178 **Kapital**, birinci kitap, s. 186.

179 Servet yığma konusunda birkaç örnek verelim: 16. yüzyılın ortalarında, "Devlet varidatının mültezime verilmesi usulünü kabul ve tatbik etmiş olan" sadrazam Rüstem Paşa öldükten sonra, tespit edilen ve büyük bir kısmı mültezimlerin verdiği rüşvetlerden sağlandığı bilinen serveti arasında şunlar da vardır: 170 köle, 2.900 at, 1.160 deve, 80.000 tülbent, 780.000 sikkei hasane, 500 murassa altın eğer, 600 gümüş eğer, 130 çift altın üzengi, 860 murassa kılıç, 1.500 gümüş miğfer, 33 adet kıymetli mücevher, 1.000 yük gümüş, 1.000 Anadolu ve Rumeli'nde çiftlik, 476 değirmen vs. vs. (Ziya Karamürsel, **Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler**, s. 22, 23.) Engels'in ifadesiyle meta ve köle zenginliği, para (sikke) biçiminde servet zenginliği, toprak zenginliği.. 1648'de Mehmet IV. tahta geçtiğinde, hazine boştu. Cinci Hoca'dan para istendi; Cinci Hoca vermeyince kıymetli eşya ve malları müsadere edilmiş, bu arada nakit olarak üçbinikiyüz kese akçe (yani elli milyon kuruş) parası çıkmıştır. Sultan İbrahim'in muhasibelerinden Şekerpare, Sakız'a sürgün gönderildiği zaman, 16 sandık cevahir, inci, altın ve diğer kıymetli eşyalarla birlikte, 250 kese nakdi müsadere edilmiştir. (Aynı eser, s. 34.) Kösem Sultan öldürüldükten sonra, müsadere edilen serveti arasında "yirmi sandık filori (altın)" bulunuyordu. (Aynı eser, s. 36.)

180 1586 (995)'de Bursa'da "ehli sanayi" Acemistan'a açılan sefer dolayısıyla, hamipeğin "ziyade bahaya" çıktığını, tüccarların az geldiğini, "evvel zamanda işlenen kumaş tezgâhlarının" dörttebirinin ancak işlenmekte olduğunu arzettikleri dilekçelerindeki imzalarından anlıyoruz ki, bu tarihte, Bursa'da, 20, 30, 35, 40, 46 hatta 60 tezgâh sahibi bulunmaktadır: "Elhac Mahmut bin İsa: 46 tezgâhtan 1 tezgâhım kaldı, deyu haber verdi."; "Elhac Mehmet bin Süleyman: 60 tezgâhı var iken sıngın olup biri kalmadığın haber verdi."; "Abdurrahman bin Halil: 35 tezgâhından 5 tezgâhı kalduğun ihbar eyledi."; "Bostan Çelebi bin Mehmet: 15 tezgâhından 5 tezgâhı kalduğun ihbar eyledi." vb.. (Fahri Dalsar, adı geçen eser, s. 335-336.)

sulluğa sürüklediği dinamik bir yapının bütün tohumları, ta kuruluş döneminde filizler halinde mevcuttur.

"Asya biçimi, zorunlu olarak en çok direnen ve sağ kalabilen biçimdir" der Marx. "Komün kendi kendine yeter" durumdadır ve "içinde yeniden üretim ve artı-üretim şartlarının tümünü ihtiva et[mektedir]".[181] Bu şartları, "üretimin kendisi" ve "nüfusun artışı", zamanla zorunlu olarak "ortadan kaldırır ve bunları yeniden üreteceğine tahrip eder".[182] (Burada üretim şeklinin bir sonucu olan "değişimin ve borçluluğun" etkisini de (Marx) hatırlatalım.)

Biz, yukardan beri açıklamaya çalıştık ki, "üretimin kendisi", kendi üretim şartlarını yeniden üreteceğine, bu şartları parçalamaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan sonra yüzyılı aşkın bir zaman geçmeden, Marx'ın, "bir üretim konusu olarak düşünmek gerek[tiğini]" söylediği nüfus ise artmakta, 16. yüzyılın ortalarına doğru, yani Kanunî Süleyman devrinde, köylerden taşan nüfus, büyük şehirleri doldurmaktadır. Çiftini terkeden yani çiftbozanların şehire akını yanında, nüfus artışı dolayısıyla, büyük bir topraksız kitlesi ortaya çıkmaktaydı. Ya medreseleri doldurmuş ve oradan kendisine bir geçim kapısı bulamamış köylü çocukları olarak, ya da doğrudan doğruya topraksızlık yüzünden köyü terketmiş leventler olarak, çiftbozan reayayla birleşiyorlar ve lumpen proletarya yığınlarını teşkil ediyorlardı. Lumpen proletarya, Celâlî isyanlarının, Suhte isyanlarının dinamik unsuru oldu. Bu nüfus artışı, mevcut üretim şartlarını tahrip eden diğer dinamik unsurlardan biri olarak 16. yüzyılın ortalarında ortaya çıktı. "Erzurum, Diyarbekir, Urfa gibi uzak yerlerden, Bursa, Afyon, Eskişehir taraflarına yol kesmeye gelenler vardı. Fakat, bütün Anadolu'da türeyen levendler için en elverişli hareket sahası Rumeli idi."[183]

Asya biçiminde, komün üyesi, mülkiyetin ortak sahibidir. Bireysel üye, komün üyesi olduğu için, veraset yoluyla olsun olmasın, bu mülkiyetin ancak belirli bir parçasının **sahibidir** (Marx). Ama biz, İmparatorlukta, nüfus artışıyla birlikte de görüyoruz ki, reaya, komün mülkiyetinin belirli bir sahibi değildir. Topraksız kalanlar ve topraklarını genişletenler, aynı köyde yanyana bulunmaktadır ve bunun sebebi, her şeyden önce, asya biçiminde görülen komün mülkiyetinin mevcut olmamasıdır. Nüfus artışı, bir de bu yüzden, üretim şartlarını yenilememekte, aksine, üretim şartlarını parçalayıp dağıtmaktadır.

Şimdi, son bölümün özetini de içermek üzere, yazımızın tümünü özetleyelim:

1) Asya biçiminde toprakta özel mülkiyet yoktur. Osmanlı İmparatorluğunda ise özel toprak mülkiyeti vardır; kurulmadan önce, kurulduğunda, kurulduktan sonra. Dağılırken, bir kısım hazine arazisi hariç, özel mülkiyet egemen durumda bulunuyordu.

2) Asya biçiminde, toprağın itibarî sahibi devletin başıdır, temelde, toprak, kabile ya da komün mülküdür. Bireysel üye, komün üyesi olduğu için, bu toprağın belirli bir parçasının sahibidir. Osmanlı İmparatorluğunda, padişaha ait topraklar komünün ortak mülkü topraklar değildir. Tarım emekçisi, komün mülkünün belirli bir parçasının sahibi değildir.

181 **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri**, s. 76.
182 Aynı eser, s. 89.
183 Mustafa Akdağ, **Celâlî İsyanları**, s. 45.

3) Asya biçiminde tüm artı-ürün devlete aittir ve toprak rantından başka vergi yoktur, vergilerin tamamı aynî olarak ödenir. Osmanlı İmparatorluğunda, artı-ürün, sadece devlete ait değildir; başta özel toprak sahipleri olmak üzere çeşitli sınıf ve zümreler tarafından paylaşılmaktadır. Toprak rantının tamamı değil, bir kısmı aynî olarak ödenmekte, bir kısmı nakit olarak ödenmektedir. Toprak rantından ayrı olarak, baş vergisi gibi ticaret ve sanayi ehlinden alınan vergiler gibi vergiler mevcuttur.

4) Asya üretim biçiminde, imalât ile tarımın birleştiği en küçük birlikler (köyler), kendine yeten kapalı ekonomik üniteleri teşkil ederler. Köy ve kasabaların birleştiği en küçük komünler ekonomik birimleri meydana getirirler. Şehirler, ya dış ticarete elverişli olan yerlerde kurulmuştur, ya da hükümdar karargâhıdır. Osmanlı İmparatoluğunda ise, imalât ve tarım birbirinden ayrılmıştır, dolayısıyla şehir ve kasabalarda imalât, köylerde tarım mevcuttur; köy ve şehir ayrımının doğurduğu üçüncü büyük sosyal işbölümü yani ticaret ve dolayısıyla bezirgân sınıfı ortaya çıkmıştır. Ekonomik birimler şehirlerle bunların çevresine yayılan köylerin birliğidir.

5) Asya biçimi, değişmeye karşı en çok direnen, kendi döngüsü içinde yenilenen bir temele sahiptir. Toplumun dinamizminin unsurları olan mülkiyet farklılıklarının, mülkiyet farklılıklarından doğacak sınıfların ortaya çıkmasına elverişli bir temele sahip değildir (hiç olmazsa, değişmeye karşı yüzyıllarca direnmektedir). Osmanlı İmparatorluğunda toprak özel mülkiyetinin mevcut oluşu ve buna bağlı olarak para ekonomisinin gelişmekte olması, servet ve mülkiyet farklılıkları yaratmıştır, yani toplum, başlangıcından beri dinamik bir toplumdur.

İşte, Osmanlı İmparatorluğunun temelinin, asya biçimi olduğunu iddia eden ve kendilerini ATÜT'çüler (Asya Tipi Üretim Tarzı) olarak adlandıran tekmil romancılarının, öğretim üyesi bilim adamlarının, eleştiricilerinin, polemikçilerinin ve oportünist görüşlerini bu tezden alan politikacılarının, tümünün iflâsının gerekçeli hükmü böyledir.

BELGE

Erzurum, Tekman İlçesi Bey Köyü, Komando zulmünü adalete intikâl ettiren dilekçe suretini aynen yayınlıyoruz.

C. Savcılığı Makamına

E R Z U R U M

MÜŞTEKİLER : Ali Akkuş, Kerem Akkuş, Mehmet Akbaba, Feyzullah Söyler, Abdulbari Söyler

MAZNUNLAR : Tekman Jandarma Komutanı, Seyyar Jandarma Komando Komutanı Uzman Çavuşu

S U Ç : Suî muamele, hakaret, kadınlara el atmak

SUÇ TARİHİ : 11/7/1970

HADİSE VE OLAY: Yukarıda açık adresleri yazılı bulunan maznunlar komando birliği ile akşama bir saat kala köyün etrafını sararak bütün köylüyü zor kullanmak suretiyle evlerinden çıkardılar. Daha sonra köyün erkek ve kadınlarını ayırarak, bir tarafa kadınları, bir tarafa erkekleri dizdiler. Bunun üzerine maznun Tekman Jandarma Komutanı erkeklere hitaben; "Silâhlarınızı getirin" dedi. Bunun üzerinde evlerinde silâhları olan İsmail Taştan ve Fereki Kumludere, Abdulbari Işık isimli şahıslar ve ben dededen kalma paslanmış, küflenmiş silâhlarımızı alıp evden getirdik ve teslim ettik. Bunun üzerine maznunlar bizi zorlamaya ve silâhları getirmemiz için hakarette bulunmaya başladılar. Hatta kadınların önünde bizleri soyundurtup teşhir ettiler. Daha sonra Mehmet Akbaba, ve Kerem Akkuş isimli şahıslar dereye götürülerek orada dövüldüler. Daha son-

ra kadınların üzerini aramaya ve kadınlara sarkıntılık etmeye başladılar. Bununla yetinmiyen sanıklar insanlık dışı harekette bulunarak Mehmet Akbaba'yı kadınların önünde çırılçıplak soyundurarak teşhir ettiler. Ve "eğer silâhlarınızı getirmezseniz, sizleri kadınlarınızın önünde soyundurup, edep yerlerinize ip bağlayıp kadınların ellerine vererek dolaştıracağız" ve daha sonra Kerem Akkuş isimli şahıstan para istenmiş, parayı bulamayınca tütün tabakası alınmıştır. Bu yukarıda bahsedilen bütün hususlara köy halkı şahittir. Bizler de henüz yaralı durumda bulunduğumuzdan rapora sevkimizi ve maznunlar hakkında gerekli tatbikatın icrası ile tecziyesi cihetine gidilmesini yüksek vicdanlarınızdan arz ve istida eyleriz.

Ayrıca sanık üsteğmen köylüye hitaben; "Bundan sonra Bey köyünü jandarma karakolu yapıp, namusunuzu pay-ı mal edeceğim" diye hakarette bulunmuştur. Buna da bütün köy halkı şahittir, dinlenmelerini isteriz.

İmzalar

AŞAĞIDAKİ BELGE YİNE AYNI KÖYLÜLERİN TEYPLE TESBİT EDİLEN KONUŞMALARIDIR:

"Bir akşam, akşama bir saat kalarak baktım ki, üç tane asker cemsesi çekti bizim köye geldi. Ondan sonra baktım ki, iki tane jandarma geldi bizi çağırdı. Dedi "gelin toplanın". Bu toplamada baktım bizim Tekman Jandarma Komutanı ve bir de başçavuş, diğerleri çavuş, onbaşı hep beraber. Bize toplu olarak "silâhı olan getirsin" dediler. Bizde dedik peki. Silâhı olanlar dediki, bizim silâhlar vardır. Onlar getirdiler, derhal teslim ettiler. Biz de dedik ki, bizim silâhımız yoktur. Siz, "allaha, peygambere hangisine inanırsınız biz yemin içeriz, namusa yemin içeriz" onlar dedi ki, "sizin Allahınız yoktur, sizin dininiz, imanınız," haşa böyle dediler. Biz dedik ki, "Efendim bizim silâhımız yoktur, olsa idi teslim ederdik." Biri bizi yere yatırdı. Üç Jandarma, başçavuş, üsteğmen dövmeye başladılar ve çoluk çocuk hep ağlamaya başladılar. Ondan sonra üsteğmen dedi ki, "bunu alın, kaldırın bir dereye götürün, bunun ifadesini tam manasıyla alın. Bunun silâhını alıp getirin." Beni götürdüler dereye, derede dediler ki bana "Silahı getir" dedim ki, silâhım yoktur. Başka dedim ki, "Allaha inanırım, Peygambere inanırım, biçim silâhımız yoktur. Namusuma küfretti. Ondan sonra ben dedim ki 'Beyefendi, benim iki tane öküzüm vardır, sekiz tane nüfusum vardır. Eğer komandana söylersin eğer müsaade ederse ben o iki tane öküzü satarım, tabanca alırım ve para ile kumandana teslim ederim." Yine dedi ki; "Senin dinin, imanın yoktur. Ben seni döverim getir silâhı" dedim ki, "Silâhım yoktur." Bir daha tekrar etti, yatırdı dövmeye başladı. Ondan sonra bizi üsteğmenin yanına götürdü,, "Hani silâh dedi?" dedim; "Üsteğmenim silâh yoktur. Ne bizi dövdürürsün? Biz yemin içer, siz derki Allah yoktur. Efendim biz dine, imana yemin içerken siz diyor ki, sizin ne imanınız, ne namusunuz var." O dedi "Sizin namusu böyle gözün önüne getirir, biz bile bu muameleyi size yaptırırız. Sizin dininiz, imanınız yoktur. Ha ondan sonra bir karı, benim şahsene, o karıyı kaldırdı dedi; "Kalk silâhı getir, eğer getirmezsen seni o karnındaki çocuğunla s......m, silâhı çıkartırırım" Bütün köy ve halkı şahittir. Çoluk çoçuk, Eğer bizim ifade böyle olmasın, yaralıyım zaten. Rapor aldık. Doktor orda bize rapor yazdı. Bu muayene için rapor verir, vermezse onu bilmiyo-

rum. Fakat bu kadar kafidir. Saat tam beşte başladı bizi sekize kadar dövmeye. Kadınları bir yana topladı, erkekleri bir yana topladı. Sonra beni bir daha dereye götürdüler, bir daha dövmeye başladılar. Bana dedi ki, "Para ver" dedim"Param yoktur efendi," benim ceplerime baktı ki, param yoktur. Ben Kerem Akkuş'um. Dedim "param yoktur efendi, ben fukara adamım." Dedi ki; "Öyleyse paran yoktur, tabakayı bana ver" Derhal benim tabakamı benim cebimden çıkarttılar, aldılar. Hatta benim tabakada benim ismim de yazılıdır. Tütün tabakası. O gece korkudan köyde yatmadık. Biz erkekler hep kaçtık, gittik başka yerlerde hep öyle çıplak sahaba kadar yattık. Sabah oldu dedik, bu böyle olmaz. Hiç olmazsa bizi mahkemeye versin, hükümet kabahatimiz nedir, suçumuz nedir bize söylesin, ya bizi kessin, ya da bizim bütün arazimiz, bütün ziraatimiz hep böyle kaldı, peki bizim ziraatimiz hep kurudu gitti, biz neyle idare ederiz.

Benim ismim Kerem Akkuş, Tekman Bey Köylü. Herşeyimiz hep pay-ı mal oldu. Ve bizim hala da biz Erzurum'a geldik, bizim çoluk çocuğumuz haberimiz yoktur, ne olmuş etmişler bizim haberimiz olmamıştır.

Tekman Bey Köyü Mehmet Akbaba:

Saat beş'e, beşbuçuğa kadar baktım 3 tane makine geldi köye. Jandarmalar topladı götürdü. Yüzbaşı yanına, başçavuş yanına bizi götürdü. Yüzbaşı beni çağırdı. Üsteğmen beni çağırdı. Dedi "elini aç, elimi açtım" on tane sopa bana, elime vurdu. Sonra dört jandarma çağırdı, jandarmalara dedi ki; "Bunu götürün dereye" beni aldı dereye götürdü, beni yere yatırdı, benim ayaklarımı kaldırdı sopaya başladı, Beni dövdü. Sonra derede benim ceketimi çıkarttı. Otuz tane sopa sırtıma vurdu. Beni kaldırdı ikinci bir defa yüzbaşının, başçavuşun yanına getirdi. Orada ben yemin içtim, dedim, dinime, imanıma allahıma benim tüfengim yoktur. Dedi "Senin dinini, imanını, namusunu, nikâhını s.....em. Beni orda çırçıplak etti. Karılar bir tarafa içtima etmişti, erkekler başka bir tarafa Benim orda donum, patolonum hepsi çıkarttılar. Beni telefone getirdi, dedi ki, "Seni telefona veririm, ceryana veririm." Ben de "Beni telefona verirsin, kurşuna verirsin benim silâhım yoktur." Bir daha ben elbisemi giydim. Bir sopa nasıl benim böğrüme vurdu, ben düştüm. Sonra da kalktım. Muhtara çağırdı, dedi ki muhtara "git bununla 1000 lira para, on tane altın al" muhtar bana söyledi. Dedim ki" Benim param yoktur, altınım yoktur." Baktım başçavuş bir daha geldi, dedi ki, "Muhtar ne ettin?" Muhtar dedi ki; "Ben Mehmet'e söyledim, Mehmet dedi ki, benim param yoktur, altınım yoktur. Bana dedi ki "Ben seni alır götürür, namusunu, ırzını deli ederim. Nasıl vermiyorsun? Bu kadar hakaret bana etti. Sonra bir daha beni kaldırdı, beni eve götürdü. Bir baktım Muhtar ve bir başçavuş dinliyor. Benim aklım başımda yoktu. Muhtarla beraber kapıma geldi dedi ki; "Muhtar hani ne ettin?" Muhtar dedi "Valla yoktur, kendisi de burda gel sen kendin al ondan." Ben sonra yere düştüm, bir daha dövdü orada. Beni yerde getirdi. Sonra bunlar köyden kalktı, gitti. Ben de aklımı başıma devşirerek kalktım evime gittim, oradan doktora gittim. Beni muayene etti. Daha rapor verdi vermedi benim haberim yok Gittim bir kere başsavcıya gittim, Kolordu komutanına gittim, alay komutanına müracaat ettim. Kendim yaramı onlara göstredim. Ben yaramı allaha, onlara teslim ettim.

Hadise yerinde manzara çok korkunç ve dehşet saçıcıydı. Bütün kadın, çoluk, çocuk, erkek bağrışa, ağlaşa köyün önündeki düzlükte toplanmış ve her taraftan evlerden önlerinde iteleye kakalıya geri kalanları da orada toplamaya çalışıyorlardı. Toplanma vaziyeti bittikten sonra bir tarafta kadınlar, bir tarafa erkekler içtima şeklinde sıraya dizildiler. Ondan sonra erkekler hepsi dizüstü toprağın ve gübrenin içine oturtuldu. İlgili adamlar, Üsteğmen, komando başkanı ve askerler köyün etrafını kuşatanların haricinde kalanlar oraya toplanan ahalinin etrafını almışlardı. Ve bağrışan, çağrışan, feryatları arşu-alaya çıkan o zavallı minik yavruları annelerinden koparmak istediler. Fakat bunun imkânsız olduğunu görünce yavruları annelerinin yanında bırakarak, onları da gübreliğin içine oturtup üç sıra halinde teşkil ettiler. Kadınların sayısı ikiyüz'ün üzerinde idi. Erkeklerin sayısı onbeş-yirmi arasında idi. Diğerleri çayırlara gitmişti. Yaz mevsimidir, herkes kendi çoluk çocuğunun oniki aylık kısmetini bu bir, iki ayın içinde bütün imkânlarını, güçlerini seferber edip, çalışarak, didinerek, alın teri dökerek kazanmaya gitmişlerdi. Köyün önünde toplanan erkekler ise, önünde hasılatlarını yapan, ekinlerini toplayan erkeklerdi. Bu toplama ameliyesinden sonra iş hakaret faslına geldi. Ben kendilerine yanaşmak istedim, durumu anlamak, sormak istedim. Fakat manzaranın korkunçluğu yapılan zulümlerin etrafa saçılan korkunç dehşetin yüzünden elim, kolum bağlandı ve olduğum yerde dizüstü olarak toplanan gurupların arasında yığıldım, kaldım. Erkek gurubu içinde gözlerine kestirdiklerini karşılarına aldılar. Ve hiçbir ifade hiçbir gerekçe, hiçbir durum sorulmadan ve izah dahi edilmeden ellerinde olan bir kâğıda bakarak "Senin ismin nedir?" Ve kâğıtta ismi olup olmadığı belli olmayana, "Ha tamam senin ismin vardır, senin mavzerin vardır, senin tüfengin var, senin tabancan var, derhal git al ve getir. Getirmediğin takdirde sonun felâkettir. Sizi hiçbir kuvvet, hiçbir kimse hatta allah bile elimden kurtaramaz. Namuslu davranın, efendi davranın, bizim bu söylediklerimizi derhal yerine getirin." Bu dehşet saçıcı korkunç ifadenin karşısında toplumun içinde silâhlı olan kişiler itilerek, sarsılarak, kakılarak çıkarıldılar. Onlar "Efendim silâhlarımız dededen kalma, kırık, bozuk silâhlarımızdır" diyerek iki kişi çıktı bu silâhları getirmek için. Gitmeden önce bunlara tekme tokat vurularak ve diğer komandolara teslim edilerek, komando askerleri bunları vura, kaka evlerine kadar götürüp evlerinde olan bu işe yaramaz birer çubuk, birer paslı boru olan silâhları alıp getirip kendilerine verdiler. Bunları bir tarafa ayırdılar ve diğer gözlerine kestirdikleri erkekleri teker, teker karşılarına çekerek "Hepiniz getireceksiniz, köyde erkeklerden silâh teslim etmeyen olmayacak, ne pahasına olursa olsun herkes evlerindeki mavzerleri tüfekleri, tabancaları getirip teslim edecekler, nereden, ne yaparsanız yapın silâhı getireceksiniz." dediler. Bu esnada kadınların, çocukların bağrışmaları ağlaşmaları bunların sinirlerini bozuyor, bu sesleri, bu görültüleri, bu ızdırap veren, tabi vicdanı olanlara ızdırap veren insanların seslerini kesmek için vuruyor "Bir kişi veya bir çocuk ağlaması duyulursa en korkunç muameleleri yapacaklarını" söyleyen bu korku saçan mahlûk korkusundan kadınlar ağlayan çocukların ağızlarını ellerini kapayarak, bunların seslerini kendi imkânları dahilinde kesmeye ve kendileri ağızlarını, gözlerini bağlayarak birer sıra halinde korku ve dehşet içinde birbirlerine sokularak birer sıra halinde ve ürkek ve iğrenç bir temaşaya başladılar. Hakaret, işkence, zulüm, sonsuz bir şekilde korkunç bir şekilde devam ediyor bütün oradaki erkekler teker, teker meydan dayağına çekiliyor, sonra asker komandolara teslim ediliyor, "evlerine götürün, dereye gö-

türün, silâhsız getirmeyeceksiniz, mutlaka, mutlaka silâhlı getireceksiniz, boş getirmek yok," komando erleri erkekleri teker teker alıp götürüyor ve derede, evlerinde korkunç dayak attıktan sonra ayakları tutmayarak, düşe kalka ellerinin üzerinde sürünerek alana getiriliyordu. Alana getirilen bu şahıslar bilhassa Kerem Akkuş, Mehmet Akbaba, Feyzullah Söyler, hep isimlerini saymaya lüzum yok, bütün orada bulunan köy halkı korkunç zulümden sonra teker teker, tekrar kaldırılıyor, allahlarına, dinlerine, imanlarına, nikâhlarına, karılarından boşanacaklarına dair yeminler verdiriliyor, evlerinde silâh olup olmdığı yemini verdiriliyor, fakat bu adamlar hiçbirşeyden habersiz, zavallı biçare, hayatla insanlıkla bütün ümitlerini kesmiş, denize düşen birer yaratık gibi boğulmakta olan yaratıklar gibi yılana, kötüye sarılır şekilde bunların ellerine, şekilde bunların elerine, ayağına sarılıyor, elerini ayaklarını öpüyor, yalvarıyorlar, fakat bunlar bunları gördükten sonra tekrar allahlarına, dinlerine, imanlarına, nikâhlarına küfrederek kendi bütün tekmil kadın ve çocukları önünde insanlık haysiyetine, vicdanına, insanlık tarihinin hiçbir devresinde, çağında rastlanmamış ve duyulmamış, yazılmamış korkunç hakaretler devam edip sürüp gidiyor. Bütün bu zulümlerden sonra bu zulmü yapan kişiler artık kanaatleri haklı olmuş, silâh olmadığına dair bu sefer; billahi, "Mademki silâh vermiyorsunuz, para, altın gibi ne varsa" teker teker bu adamları zorla tecavüz ederek almak istiyorlar. Adamlar fakirliklerini, zavallılıklarını hiçbir kuruşları olmadığını ileri sürüyorlar, bunlar tekrar bu ifadelerine karşı korkunç bir dayak atılmaya başlıyor. Bu korkunç zulüm saatlerce sürdü. Karanlık çöktü. Herkes artık ağıllarında yere yerilmiş, inlemeler, ağlamalar, bağrışmalar, çoluk çocuk figanları, köyün üstündeki hayvanların meleşmeleri, kimse kimseye sahip çıkmıyor, canını kurtarmak için kaçan arkadan tekrar meydan dayağına çekiliyor. Anlatılması imkânsız. Anlatılması güç. Anlatılamayacak, insanın zihninin varamayacağı kadar korkunç olan bu manzaraların karşısında şaşmış, biçare bir durumda ne yapacağımızı bilemiyorduk. O tarafa kadınlara doğru gidiyorum, olmuyor, erkeklere doğru gidiyorum olmuyor. Fakat bu durum karşısında tahammül edemeyerek oturduğum yerde kaldım. Mehmet Akbaba, defalarca dereye götürüldü. Defalarca meydan dayağı çekildi, kadınların, erkeklerin önünde başı eğilerek sırtına, kıçına, bacaklarına onlarca sopa vurularak tekrar sürülüyor ve tekrar boynuna tekme, tokat vurularak, tekrar çelme takılarak korkunç teknik oyunlarla takla attırılıp tekrar kaldırılıyor, tepe taklak döndürülüyor ve en sonunda, en sonunda korkunç bir şekilde bir miletin, hiçbir insanlık haysiyetinin, hiçbir inanış ve itikatın felsefesine sığmayan ve hiçbir zaman aklı-selim, mantık sahibi, ilim sahibi, vicdan sahibi ve haysiyet sahibi, hiçbir insanın kabul edemeyeceği korkunç muameleler ve soyundurulup çırılçıplak, o kadın, çoluk çocuk ve erkeklerin önünde teşhir edilmeleri ve "eğer siz istediklerimizi vermezseniz hepinizi teker teker böyle soyacağız, çırılçıplak yapacağız, edep yerlerinize ip geçirip kadınlarınızın eline verip, köyün içinde ve köy köy dolaştıracağına ve korkunç din, iman ve allah hakaretleri ve selahiyetlerine hiç kimsenin ilgilenmediğini, hiçbir makamın bunların bu yetki ve selahiyetlerine karşı koyamıyacaklarını" defalarca belirtip, "bizim direktiflerimiz emirdir, bunu mutlaka yerine ketirin. Yoksa hiçbirinize hayat hakkı yoktur. Hiçbirinizin, mal, can, namus emniyeti kalmayacaktır. Erkeklere yapılan korkunç işkence ve zulümden sonra erkekleri ayırıp kapalı bir duvarın arkasına götürdüler. Bende onlara iştirak etmek istedım. Fakat bana mani olmak istediler. Üsteğmen" Onu göndermeyin, o, köyün ileri gelenlerindendir" dedi.

BATAK GÖL, YA DA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Amerikan emperyalizmi ve yerli ortaklarının Türkiye ekonomisinde yaratmayı başardıkları durum nedir? Aşağıda erişilen durumun, aktüel plânda ve kaba hatlarıyla bir panoramasını vermeye çalıştık Beliren bu tablo, kanımızca burjuva iktisat bilimi ölçülerinde dahi, yerinde saymaktan da kötü bir görünüm vermektedir ve uzun yorumlara ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır. Egemen güçlerin temsilcilerinin, emperyalizmin çıkarlarıyla bağdaşır biçimde yeni adımlar atmakta oldukları bu günlerde, genel olarak durumun ve özel olarak bu yeni adımların değerlendirmesini de, son bölümde yapmaya çalıştık. Açığa çıkan odur ki, Amerikan emperyalizmi ve yerli ortaklarının, zaten var olan faşizmi, özüne uygun düşen bir biçime kavuşturma ve derinleştirme çabaları olsun, halkın yükselen devrimci eylemi olsun, tememelini bu kokuşmuş, bağımlı ekonomik yapıda bulmaktadır. Ayakta biraz daha kalabilmek için emperyalizme bağımlılığı artırmaktan, sömürüyü derinleştirmekten ve zulüm tebdirlerinden medet ummaktan başka yolu kalmayanların akıbetleri için tekrar tekrar kalem oynatmaya ise gerek yoktur.

ÜRETİM DÜŞÜYOR

Sanayi Maddeleri Üretimi:

Sanayi maddeleri üretiminde, genel olarak göze çarpan, 1969'da, üretimdeki artış hızlarının yavaşlamasıdır. Bu, linyitde (1968) % 20,8 den, (1969) % 6,1'e; petrol ürün-

lerinde % 17,7'den % 0,5'e; ham demir ve pikte % 5,2 den % 1,4'e, net hadde mamulünde % 25,2'den % 9,3'e; kâğıtta % 7,4 den sıfıra; pencere camında % 20,3 den % eksi 14,6'ya; şekerde % 17,9 dan % ekki 18,1'e vb., şeklinde, ciddi oranlardadır. Bunların yanısıra, taşkömürü % 1,8; kimyevî gübreler % 8,2; bakır % 11,2; petrol % 7,2; şeker % 13,6; pencere camı % 33,0; keza kamu sektörü pamuklu ve yünlu dokuma üretimi de yüksek oranlarda mutlak miktarlar itibariyle, bir önceki yıla göre düşme göstermişlerdir; yani, üretimin seviyesi, bir önceki yılın değerini dahi koruyamamıştır. Artış gösteren kalemler sigara (% 4,0 dan % 8,5'e) ve çimento (% 11,5 den % 22,6'ya) olmuştur. Çimento üretimindeki artışı sektörler itibariyle gördüğümüzde, bu artış kamu sektöründe, % 8iken, özel sektörde % 53 olmuştur. Lüsk konut yapımına 1969'da 3,6 milyar liralık kaynak akıtıldığı hatırlanırsa, çimento üretimindeki artışın anlamı da ortaya çıkmaktadır.

Başlıca sanayi maddelerindeki stok değişimine bakıldığında ise, linyit, sigara ve çimento hariç, diğer bütün maddelerin stoklarında önemli azalmalar olduğu görülmektedir (sözgelimi şeker stoku 671,1 bin tondan 575,5 bin tona; taşkömür stoku 838,7 bin tondan 556,7 bin tona; hadde mamulleri stoku 26,8 bin tondan, 18,0 bin tona, vs.).

Tarımsal Üretim:

DPT 1969 programına göre, bitkisel üretim, hayvancılık, tarım sanatları, ormancılık, su ve kara avcılığını kapsayan tarım kesiminde, katma değer artış hızının % 4 olacağı ileri sürülmüşken, geçici tahminler şimdiden bu miktarın en çok % 0,8 olduğunu göstermektedir. Şeker pancarı üretiminde % 28,9; tütünde % 13,0; pamukta % 11,0: zeytinde % 62,6 oranlarını bulan önemli gerilemeler olmuştur. Yine, bakliyat 610 bin tondan 583 bin tona; sınaî bitkiler 9,2 milyon tondan 7,5 milyon tona düşerken, yaş sebze üretimi 203 bin tonluk azalışa uğramıştır (şeftali 103 bin tondan 66 bin tona). Bu arada, fındık üretiminde artış hızı % 94,4 den % 23,2'ye gerilerken, pirinç 1968 seviyesini ancak koruyabilmiş, buğday (% 10,3) ve arpa ise (% 5,1) artış gösterebilmişlerdir. Buna rağmen, 14 milyon 100 bin dolarlık dövizsiz buğday ve mısır ithal edilmiştir. Yine, Toprak Mahsulleri Ofisi de 284 milyon TL. değerinde 551 bin ton buğday ve mısır, 20 milyon TL. değerinde de 12 bin ton pirinç ithal ettiğini belirtmektedir.

Hububat stokları ise, büyük ölçüde azalma göstererek, 449,2 bin tondan 266,9 bin tona düşmüştür.

Ekilen arazi de, 68 verilerine göre, bir önceki yıla nazaran 887.000 hektar azalmıştır.

Görülmektedir ki, son iki yılda göze çarpan üretim artışlarındaki yavaşlama, geçtiğimiz yıl boyunca çok daha ciddi bir görünüm kazanmış ve pek çok önemli ürün kaleminde de mutlak rakamlar olarak düşmeler kaydedilmiştir.

YARDIM MELEKLERİMİZ, "YATIRIMLARI DONDURUNUZ"!, BUYURUYOR:

Plânlı dönemde, yatırımların % 45,88'i özel sektör ve % 54,12'si kamu sektörü eliyle gerçekleştirilmiştir. 1969 yılıyla ilgili fiilî veriler henüz resmen açıklanmamakla birlikte, ilk 10 aylık dönemde kamu sektöründe yatırım harcamaları bir önceki dönem % 37,2 oranında artarken, bu oran, % 8,2'ye düşmüştür.

Toplam yatırımların % 26'1'i ö-

zel setör eliyle, ayrıca % 42,9'u da kamu sektörü eliyle, inşaat sektörüne gitmektedir. Genellikle montaj 'sanayii' vb. yararına olmakla birlikte, makina ve teçhizata ayrılan ise, toplam yatırımlarda özel sektör itibariyle % 17 (ki 1966 yılından beri bu oran lüsk konut yapımı lehine düşmektedir) ve kamu sektörü itibariyle de % 13,7'dir. Toplam yatırımlar içinde verilen bu oranlar, sözgelimi özel sektör yatırımları içinde konut yapımına ayrılan oran olarak alınırsa, çok daha yüksek çıkacaktır. Gerçekten, geçtiğimiz yıl içinde lüks konut yapımına giden kaynak % 54,6 oranında bir artış göstererek, 3,6 milyar TL'ye yükselmiştir. Kamu kesiminde ise makine ve teçhizata ayrılan miktar toplam yatırımlar içinde hemen hemen yıllardır aynı seviyeyi korumakta, oransal bir gelişme gösterememektedir.

Öte yandan, resmî ağızları bakıldığında, gayrı safi millî hasılâ'nın asgari % 22,5'inin yatırımlara ayrılması öngörülmektedir, ve de geçtiğimiz yıllarda 'Türkiye'ye bir kaç Türkiye eklenmiştir'... İlgili bölümde belirttiğimiz gibi 1970 bütçesi, 1969 bütçesine göre % 12 bir artış göstermiştir; yani 3 milyar 129 milyon TL. Bu m i k t a r ı n yatırımlara ayrılan kısmı, sadece ve sadece 33 milyon TL. sıdır (% 1). Dergimizin geçen sayısında, bu sütunlarda belirtildiği gibi, reddedilen bütçede yatırımlar 7 milyar 441 milyon TL iken ve yeni bütçe daha da yüksek tutulduğu halde, tek kalemde kısıntı yapılmıştır: yatırımlar! (Kısıntı miktarı: 470 milyon TL). Devlet Plânlama Teşkilâtı verilerine göre 1969'da gayrı safi millî hâsıla cari fiyatlarla 118,1 milyar TL; 1965 sabit fiyatlarıyla da 97,5 milyar TL dir. 1970 Kamu yatırımları, bu verilere göre gayrı safi millî hâsıla'nın cari fiyatlarla % 5,9'u, sabit fiyatlarla da % 7,1'idir. Özel sektör ise bu miktarın en fazla % 40-45'ini gerçekleştirebilmektedir.

Görüldüğü üzere, yatırımlara giden kaynakların % 69'u inşaat sektörüne giderken, içinde bulunduğumuz dönemin asıl özelliği de, yatırımların hemen hemen durdurulmaya yönelinmesi şeklinde belirmektedir ki, bunun, özgürce... alınan bir karara dayanmadığını, "yardım" paravanı altında gizlenen emperyalist kuruluşlarının istekleriyle tezgâhlandığını, net olarak, ilgili bölümde göreceğiz.

İSTİHDAM HACMİNDE GERİLEME...

Bu konudaki göstergelerden bir olan sigortalı işçi sayısı, Eylül ayları itibariyle, 1968 de 1 milyon 206 bin iken, 1969 da 1 milyon 105 bine düşmüştür. Bu, mutlak sayılar olarak istihdam hacminin azaldığını göstermektedir ki, artan nüfus ve işgücü piyasasına yeni girenler de dikkate alındığında, istihdam hacminde önemli bir gerileme olduğu anlaşılmaktadır. Devlet Plânlama Teşkilâtı verilerine güvenilirse -ki özellikle gizli işsizlik ihtiyatla karşılanmalıdır ve tarım dışı g. işsizlik hakında hiç bilgi yoktur-, 1967-69 yılları arasında Türkiye'de işsizliğin seyri şöyledir:

(1.000 kişi)

Yıllar	açık işsizlik	gizli işsizlik
1967	399	910
1968	400	801
1969	413	653

Bu duruma göre, sadece, 15-64 yaşları arasındaki çalışan nüfus itibariyle (ki toplam nüfusun % 54'üdür), halen 1 milyonun üzerinde işsiz bulunmaktadır. Özellikle tarım sektöründe yoğun olan gizli işsizlikte Devlet Plânlama Teşkilâtı'na göre gerileme vardır; fakat,

tarım kesiminden -koparılan değil- kopan bu unsurlar, diğer sektörlere yedirilememekte ve açık işsizlik büyümektedir.

İstihdam hacmindeki görünümün elde edilmesinde, yurt dışına işgücü ihracının % 141,7 oranında bir artışla (1968 de 43.204 kişi) 104.404 kişiye ulaştırılmasının payı büyük olmuştur. Bu ise, bütün sakıncalarının yanısıra, işgücünü talebeden ülkelerin ekonomik konjonktürlerine bağlı olduğundan, sağlıksız bir gidiştir ve ekonomiyi büsbütün alt üst etme potansiyeli taşımaktadır (1966 da B. Almanya ekonomisindeki daralma, 1964 de 66,2 bin olan işçi talebini, 1966 da 34,4 bine ve 1967 de 8,9 bine düşmesine yol açmıştı).

İş ve İşçi Bulma Kurumuna işsizlerden 1968 de 548 798 i, 1969 da ise 575.452'si başvurduğu halde, gecikmeli de olsa 1968 de 348.771, 1969 da 355.463 kişiyi işe yerleştirmek mümkün olmuştur.

Genellikle, işgücü arzının % 5'inden yüksek işsizlik oranının anormal sayıldığını hatırlarsak, bizdeki % 10 civarı bir oranın ciddiyeti ortaya çıkmaktadır. Aslında bu oran, tarımda, Temmuz ayında % 10'u, Aralık ayında ise %75'i geçmektedir. Halen, nüfusun daha yüksek bir oranı, çalışan nüfus olarak kabul edilen kesimin ise % 67,-6'sı tarım sektöründe istihdam imkânı aramaktadır. Devlet Plânlama Teşkilâtının 'fiilî' verileri, her yıl değiştirilerek, gayrı ciddi bir tutumla verilmektedir; gerekçe, hükümetin iyimserliğine ... katkıda bulunmaktır (her yıl sevimlileştirmeye uğratılan bu nurlu ufuklar edebiyatının fiilî... verileri üzerine tek ve rastgele bir örnek için bkz. 1967 programı s. 291; 1968 programı s. 275 deki tablolar. 1970 programında ise iler-tutar tarafı kalmayan bu tabloların verilmesinden vazgeçilmiştir)... Son verilerde, sanayide çalışan nüfus 1965 de % 9,5 olarak gösterilmiş, 1968 de % 11,8; 1969 da ise % 12,6 olarak verilmiştir. Oysa DPT'nın 1967 yılındaki yayınına itibar edilirse, bu oran 1965 de % 12 dir ve bu sonuca göre bile, sanayideki istihdamda bir gelişme olmamıştır!.

Sanayi ve hizmetlerde çalışan işçiler, kamu personeli ve tarım işçilerinden meydana gelen toplam 'ücretli ve maaşlı'ların tutarı 3,6 milyondur ki, aktif nüfus kesiminin ancak % 24'ünü teşkil eder. Yine, resmî ifadeyle, işçilerden % 32,-58'i olan 1.170.000 kişi ise, kanun himayesinin tamamen dışında kalan, tarım işçilerine dahil olan kesimi teşkil etmektedir.

II. beş yıllık plân döneminde tarım dışı sektörlerde 1,5 milyon kişilik yeni iş imkânları yaratılacağı öngörülmüşse de, bu alanda da ciddi bir gelişme kaydedilememiştir. Devlet Plânlama Teşkilâtı bile, istihdam artışı 'tahminlerini', 1967-68 dönemine göre, 1968-69 döneminde düşürmek ihtiyacını duymuştur.

Öte yandan, nüfusun halen % 41,74'ünü 0-14 yaş gurubu arasında olanların teşkil etmesi, beri yandan da aile içinde ücretsiz çalışır gözükenlerin, ağırlaşan geçim şartları karşısında işgücü piyasasına yöneldiklerini gösteren Devlet İstatistik Enstitüsünün örnekleme sonuçları, ekstra olumsuz faktörler olarak önümüzdeki gelişimi etkileyeceklerdir. Nüfustaki hızlı artış temposunun ise önlenemediği görülmektedir.

EGEMENLERİN TEMSİLCİSİ DER Kİ, HER VATANDAŞ KREDİ ALMAKTA ÖZGÜR VE EŞİTTİR!..

Türkiye'de kişi başına düşen kredi ne kadardır?

1969 yılında hazırlanan bir tablo, bu soruyu şöyle cevaplandırmaktadır.

Kesim	kişi başına kredi (TL)	%
Ticaret	352.—	58,7
Tarım	147.—	24,3
İpotek Karşılığı	62.—	10,34
Yatırım	21.—	3,5
Küçük Sanatkâr ve Esnaf	14.—	2,34
Memur	4.—	0,67
T O P L A M	**600.—**	**100**

Tablo, kredilerin hangi amaçlarla verildiği yolundaki ikinci sorumuza da, -kabaca da olsa- cevap vermektedir. Yatırımlar ise, zaten aracıların, sömürücülerin, politika bezirgânlarının elindeki nurlu ufuklar kitabının ön yazısıdır. O kadar...

Peki, 35 milyon insanın yaşadığı Türkiye'de, insan başına düşen krediler kelle hesabına göre bu ise, bu meblâğların % kaçı, insanların % kaçına verilmektedir?

İşte, böyle bir soruyu cevaplayacak tabloyu ortaya koymak mümkün değildir. Fakat, cevabını sadece Demirel biraderlerin aldığı 26.000.000.— TL lık (tekziplerine bakılırsa 19 milyon TL), ya da Ankaralı bir benzin istasyonu kralının her yıl 10 ile 15 milyon arasında değişen miktarlarda aldığı krediler, vermeye yetmektedir; Ziraat Bankasından Devlet İstatistik Enstitüsüne, Devlet Plânlama Teşkilâtına kadar, bu konudaki verileri atom sırrı gibi saklasalar bile.

Merkez Bankası kredilerine bakıldığında, 1968 de % 15,9 oranında artış gösteren Merkez Bankası kredilerinin 1969 da çok daha yüksek bir oranda, % 27,7 artış kaydettiği görülmektedir. Açılan 12 milyar 920 milyon liralık kredinin dağılımında ise, özel sektöre açılan kredilerin nisbî öneminde kayda değer bir artış olmuştur. Özel sektöre açılan kredilerdeki artış hızı, % 15,1'den, %36,4'e yükselmiştir. Kamu sektörüne açılan kredilerde ise bu oran Hazine: % 1,3'ten %50.3'e yükselmiş,; katma bütçeli idareler: % 61,1'den % 20,7'ye düşmüş, ekonomik sektörde ise bu düşüş %15, 1'den % eksi 10,3 şeklinde olmuştur. Böylece, özel sektörün 1965 de Merkez Bankası kredileri içindeki payı % 28 iken, bu pay, 1969 da % 43,5'e ulaşmış olmaktadır. Dikkati çeken diğer noktalar, 1969 yılının kredi hacminin genişlemesinde Merkez Bankası'nın önemli rol oynadığı ve öte yandan kamu sektöründe ise 1968 de açılan 2 milyar 160 milyon lira kredinin 1 milyar 938 milyon liraya düşürülürken, Hazineye açılan kredilerin % 50,3 bir artışla kamu sektöründe en büyük payı aldığıdır. Ekonomik sektör ise bütün bütün nasipsiz kalmıştır. Beri yandan kamu yatırımlarının en büyük yükü katma bütçeli idarelerin sırtına atılmışken, buraya açılan krediler de keza kısılmıştır. Yine, direkt kredilerde % 1,0 oranında azalış olurken, kan nakli misali, bankalara açılan krediler yükseltilmiştir.

Bağımlı ekonominin kritik ve tipik manivelalarından biri haline gelen bankalara baktığımızda ise, açılan kredilerdeki artışın, mevduattaki gelişmeden daha hızlı olduğu görülmektedir. Artış oranları, kamu sektörüne açılan kredilerde % 16,8 ve özel sektöre açılan krediler-

de de % 20,3'tür. Kaynak yaratmada bankaların kısır kalışları yüzünden, kredi yolunda bankaların Merkez Bankası kaynaklarına müracaatının yoğunlaştığı gözlenmektedir. Ticari nitelikteki krediler ise, özel sektöre açılan kredilerin yarıdan fazlasını teşkil etmektedir. (% 56,5). Sınai krediler, cılızlığını korumaktadır. Tarım kredilerinin toplam kredi artışı içindeki payı ise, 1968'de % 37,2 iken, 1969 da % 24,3'e düşmüştür. Küçük sanat ve esnaf kredilerindeyse, nisbî bir yükselme olmuştur (içinde bulunduğumuz yıl ise, yalnız Halk Bankası, esnaf, küçük sanatkâr ve şoförlere, 1 milyar 660 milyon liralık kredi dağıtacağını açıklamış bulunmaktadır. Bu miktar, 1969 da bankalar sistemi itibariyle, 982 milyon liradır).

Toplam banka kredileri dağılımına özel ve kamu sektörü itibariyle göz atıldığında, bu kredilerin % 90,6'sının özel sektör veya özel kişilere, % 9,4ünün de kamu sektörüne verildiği anlaşılmaktadır.

Bu arada, iktisadi devlet teşekküllerinin içine düşürüldüğü feci durum, daha da ağırlaşmıştır. Aslında bu kuruluşlar da, devlet kesesinden özel sektörü besleyen, hatta yüksek faizle para alıp, düşük, ya da faizsiz, özel sektöre/kişilere kredi açan aracı kuruluşlar haline gelmektedirler. İktisadi devlet teşekkülleri, halen 4 milyar lirayı aşkın bir borcun altındalardır ve yalnız yıllık faiz yükü, 709 milyon TL tutmaktadır. Devlet Yatırım Bankasına ödemeleri gereken borç taksitlerinin 1 milyar 260 milyon liralık kısmınının tecili zorunda kalınmış ve kısmî bir konsalidasyona gidilmiştir.

HAVADAN BİR BÜTÇE:

Geçtiğimiz yıl bütçesinde sağlanacağı ileri sürülen 25 milyar 097'3 milyon liralık genel bütçe gelirleri, 600 milyon liralık iç istikraz tahvili de çıkarıldığı halde, 1 milyar 899,8 milyon lira eksik olarak gerçekleşmiştir. Genel bütçe ödemeleri ise, fiilî tahsilâtı 1 milyar 392 milyon lira aşmış bulunmaktadır (1968 de bu miktar 608,2 milyon liradır). Konsolide bütçe uygulaması sonuçlarına göre, 1968 mali yılı bütçe uygulaması sonunda 965,6 milyon lira açık verilmişken, 1969 da 922,1 milyon lira fazlasıyla, 1 milyar 887,7 milyon lira açık verilmiştir. İki milyarlık imkân ise, doğrudan doğruya Merkez Bankası kaynaklarına el atılarak karşılanabilmiştir Bunun yanısıra, geçen yıllar bütçe emanetinden henüz ödenmemiş olan bakiye de, 1 milyon 297,8 milyon lirayı bulmaktadır.

Genel Bütçe Gelir ve Gider Farkları (Plân Dönem)

yıllar	gelir-gider farkı (birim: milyon TL)
1963	+ 5,2
1964	— 613,4
1965	— 900,0
1966	— 690,8
1967	+ 98,6
1968	— 956,6
1969	—1.887,7

Görüldüğü gibi, bütçenin genel karakteri açık bağlanmak olmakla birlikte, 1969 yılı, plânlı dönemin en büyük açığını vermiştir.

Uygulamada, dolaysız vergiler 1968 de 5,7 milyardan 1969 da 6,7 milyara, dolaylı vergiler ise 10,5 milyardan, 12,3 milyara yükselmiştir. En adaletsiz vergi olan dolaylı vergilere tanınan ağırlık, hükmünü yürütmektedir. Bütçede yer alan yatırım harcamalarına ilgili bölümde değinilmiştir; ancak şunu belirtelim ki, bir önceki yıla göre cari harcamalar 10,9 milyardan 1969 da 12,3 milyara yükselirken, yatırım harcamaları 5,9 milyardan 6,6 milyara yükselebilmiştir.

1970 bütçesine bakıldığında ise, daha ilgi çekici bir durumla karrılaşılmaktadır. 1970 bütçesinde düşünülen artış, -cari fiyatlarla- 26,7 milyardan, 29,8 milyara varılması şeklindedir ki, bu miktar, bir önceki yılın % 18,1 lik artışına göre, % 12,0 lık bir artışı temsil etmektedir. Genel bütçede yatırımlara ayrılan miktar sadece 2,7 milyardır ve 4,2 milyar liralık yatırım, sıfırı tüketmiş katma bütçeli dairelerin üzerine yıkılmış bulunmaktadır. Cari harcamalarda 2 milyar 585 milyonluk artışa karşılık ise, yatırım harcamalarında 1969 a göre öngörülen artış, sadece ve sadece 33 milyon liradır. Beri yandan 1970 'proğramı' tavanı da, cari harcamalarda, sermaye teşkili ve transfer harcamalarında 425; yatırımlarda 458 milyon liralık indirim yapıldığı halde, 1 milyar (indirimsiz: 1 milyar 891 milyon) lira aşılmıştır.

Bütçenin ana gelir kaynağı ise, 24 milyar lira ile, vergilerdir. 1969 da 6,7 milyar olan dolaysız vergilerin 8,9 milyara; 12,3 milyar olan dolaylı vergilerinse 15,1 milyara ulaşacağı öngörülmüştür. Dolaylı vergilere yine yüklenilmekle birlikte, bu kez dolaysız vergilerde de bir artışa gidileceği anlaşılmaktadır; ancak, bunun amacı ve niteliğine ileride geleceğimizi kaydedelim. Bu arada, yeniden 600 milyon liralık iç istikrazda bulunulması ve tasarruf bonosunun da 727 milyardan 850 milyona yükseltilmesi hesaplanmıştır (dikkat edilirse, tasarruf bonosu gelirinde sağlanacak artış, 123 milyon liradır. Yatırımlara getirilen artış ise, 33 milyon ... Sadece tasarruf bonosu ile ilgili kalemin gösterdiği gerçek bile, kalkınma edebiyatının kesin iflâsını belgelemektedir). Bütün bu hesaplar ise, Türkiye'nin, feodal mütegallibeye ve sanayi.. burjuvasına da dokunmadan, % 25 oranında gelir artıracak yeni vergileri karşılayabileceği varsayımına dayatılmıştır. Bu 'farazî' traji-komik bir yana, 'malî yılın' altıncı ayına ulaşıldığı halde, ek vergi tedbirleri, henüz, ne zaman uygulanacağı belirsiz kâğıt üstü tedbirler... halinde durmaktadır. Gün ışığına çıkan bir nokta da, personel kanununun 2,5 milyar değil, yaklaşık 6 milyarlık kaynak gerektiren bir iş olduğudur. Kaldı ki, daha önceki yıllarda olduğu gibi, gelirlerde tahsilâtın, hedefin epey altında kalmaması (1969 da yalnız vergilerde % 10), giderlerin ise hedefi delip geçmemesi için herhangi bir olumlu belirti yoktur.

Unutulmaması gereken bir nokta da, Hazine alacaklarında 462 milyon liralık artışa ve bütçe emanetlerindeki 567 milyon liralık azalışa karşılık, Hazinenin kısa vadeli borçlarının 4 milyar 518 milyondan 5 milyar 784 milyon liraya yükselmesi gerçeğinin gösterdiği üzere, geçtiğimiz yıl içindeki durumun bile geniş ölçüde Hazine imkânları zorlanarak ve emisyona gidilerek sağlandığıdır.

VERGİLER ARASINDA:

Türkiye ekonomisinin içine düştüğü keşmekeş içinde burjuva iktisatçıları ölçülerine göre bir rota tutturmak imkânı kalmamıştır. O ölçüler içinde vergilere hamledilen gelir dağılımında sosyal adaletçi yeniden dağıtım fonksiyonu olsun, ya da ekonomik istikrar tedbiri fonksiyonu olsun, kitap sayfalarından güneş yüzüne çıkamamıştır. Bizim işbirlikçilerin gözünde vergiler, sömürünün gediklerini kapayan ve onun devamı niteliğindeki ikinci bir manivelasıdır ve de emperyalizmin Türkiye'yi, daha rahat kullanabilmek için getirmek istedikleri -süt verebilmesi için besili, fakat avuçları arasından kayıp gitmemesi için güçsüz- forma ulaşmada danışmanları, yardım paravanalı kuruluşları aracılığıyla dikte ettik-

leri politik kararların, uygulamadaki araçlarından birisidir.

Yeni getirilen vergileri, bu iki açı dışında değerlendirmek, yanlış olacaktır. Çiçek çeşitleri mi çoktur, yeni vergi getirilen kalemlerin sayısı mı- Bu, ilk ağızda cevaplandırılması zor olan bir sorudur artık. Nüfus kâğıdından, evlenmeye; işletme vergisinden, taşıt alımına, şekerli maddelerden, ruhsatnamelere; telgraftan, telefonla konuşmadan, ehliyet almaya; içkiden, çiçeğe; gider vergisinden, oyuncağa, kıymetli kâğıda .... ilh. kadar uzayıp giden bir listede yazılıdır cevap. Tek tek sayıp dökmenin ise hiç bir anlamı yoktur.. Aynı kaynak, aynı açıdan iki kez vergilendirilir mi? Maliye prof.ları yanlış cevaplayıp, evet diyen öğrenciye kırık vermekte tereddüt etmezler ama, verilecek yanlış cevap da, "Türkiye gerçekleri"ne hiç de ters düşmez. Ve belediyeler, meslek vergisi-geçici oturma vergisi-ihale vergisi-hayvan alım vergisi-elektrik-havagazı-likit gaz vergisi-akaryakıt vergisi-ilân ve reklâm vergisi-eğlence vergisi-mahalli taşıma vergisi-işgal harcı-telefon konuşması vergisi-..... ilh. diye giden bir listeyi yüklenmişlerdir ve profesörlerin gözündeki yanlış cevabın başarıyla uygulanmasına hazırlanmaktadırlar. Beri yandan, Cumhurbaşkanınca veto edilen gider vergisi kanun tasarısı, geri geldiği mecliste bu kez kanunlaşmıştır ve Bakanlar Kurulu, kanun konusu olmasına rağmen, vergi nisbet ve hadlerinde değişiklik yapma yetkini üzerine almıştır. Böylece, daha rahat politik bir uygulama imkânına kavuşulmuştur.

Vergi gelirleri tahsilâtı, plânlı dönem başlangıcında (1963) Gayrı safi millî hasılâ'nın % 12,28'ini teşkil ederken, vergi yükü gittikçe ağırlaştırılmış ve 1969 da bu oran 14,8'e ulaştırılmıştır. Uçan kuşa kadar getirilen yeni vergiler ise, bu yükü hızla derinleştirecektir. Herkesin eşit gelir sağladığı varsayımına dayanan fert başına hesaplar ise, ülkemizde fertlerin ortalama olarak geirlerinin % 14'6'sını vergi olarak verdiğini göstremektedir. Fakat yapılan çalışmalar, bu arada, yüzbinler vuranların pek çoğunun bir işçiden daha az vergi tahakkuk ettirmeyi becerdikleri gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. İş, tahsilât safhasına gelince, bu miktarlar da tutturulamamaktadır ve 1969 yılı, plânlı dönemin de en düşük tahsilât oranını üzerinde taşımaktadır (% 92,2).

Ortaya çıkan duruma göre, dolaylı vergilerin dolaysız vergilere olan oranı biraz daha yükseltilmiş olmaktadır. 1968 de dolaylı vergiler 10,5 milyar, dolaysız vergiler 5,6 milyar TL iken, 1969 da dolaylı vergiler 12,3 milyar ve dolaysız vergiler ise 6,7 milyar TL dır. Kaldı ki, vergiler son tüketiciye inici niteliktedir ve hangi alanda getirilirse getirilsin, tüketiciye in'ikâs yolları daima açık bulunmaktadır. Perakende fiyatlarının etkilenişi ise, zincirleme bir gidişle bu yükü ağırlaştırmaktadır. Beyana tabi olan dolaysız vergilerin ise, halihazırdaki milyarca liralık kaçakçılık uygulamasının süreceğini söylemek, hiç bir kehaneti gerektirmemektedir. Yeni vergilerde amaçlanan güdümlü politik hedefleri dışında, somut gerçek, yeni vergilerin emekçi sınıfların omuzlarındaki yükü artıracağı, üzerlerindeki sömürüyü derinleştireceğidir. Bu konudaki politik tutum üzerine değerlendirmemizi, diğer bölümlerin değerlendirmesiyle birlikte, son kısımda göreceğiz.

Burada, bir de tarımda vergilendirme olanakları üzerinde durmakla yetinelim.

Türkiye'de m.g.in % 33'ünü elde eden tarım sektöründen 1968 yılında tahakkuk ettirilen -tahsil edilen değil- tarımsal gelir vergisi mik

tarı, ancak 70 milyon lirayı bulabilmiştir. Bu sektördeki gelir ise, aynı yıl, 23 'milyar' liradır. Sınıfsal nitelikleri hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte, 3,5 milyonu geçkin topraklıların % 99'u halen hiç gelir vergisi ödememekte, sadece % 1'i (sayı olarak 1968 de 26.809)'öder gözükmekte'dir. Ancak, gelir vergisi öder gözüken 'büyük ve orta çiftçilerin' bir çoğu da, bir küçük memur, ya da bir işçi kadar ancak vergi ödemektedirler.

Yeni vergilerle emekçi sınıf ve tabakaların sırtına daha fazla binilirken, tarım alanındaki vergi potansiyeli es geçilmektedir. Alman Handelsblatt gazetesi bile bu konuda 'el atılmamış potansiyel, fakat bundan yararlanma yolunu toprak ağaları + AP engelliyor" demekten kendini alamamıştır. Oysa, Maliye Bakanı, Bütçe Karma Komisyonunda, "Türkiye'de tarımdaki vergi potansiyeli zannedildiği gibi milyarlarca lira değil, 200-300 milyon lira civarındadır" demektedir. Demirel ise, diyeceğini daha işbaşına geldiği günlerde, 19. Ekim. 1965 tarihinde, demişti: "Vergilendirme olanakları bakımından, tarımdan gelecek gelirler için mübalâğaya kapılmamak lâzımdır".

Şu mübalâğasız miktar, Maliye Bakanına bakılırsa, en iyimser görüşle 300 milyon TL. Çok daha küçük meblâğlar için günlük ihtiyaç maddeleri her yıl yeniden zorlanırken, şu 300 milyona dokunulmaması, gerçekleri değiştirmemektedir. Halbuki, kaba bakkal hesabı bile, 1968 de 32 milyar olan tarım gelirinin % 5 vergisinin 1,6 milyar; % 10 vergisinin 3,2 milyar lira tutacağı gerçeğini göstermektedir.

Aslında, bu konuda fazla şey söylemeye gerek yoktur ve bütün göstergeler, Amerikan emperyalizmi-işbirlikçi burjuvazi-feodal mütegallibe ortaklığını ve bunun derinleştirildiğini doğrulamakla yetinmektedirler.

ALAVERE-DALAVERE-ASLAN MEMET NÖBETE:

Genel olarak ekonomide görülen durgunluk, 'piyasa'yı da etkilemiştir (Demirel'in dediği gibi psikolojik faktörler değildir söz konusu olan). 1968 de sermayi değeri olarak iflâslar 21,7 milyon TL ve 1969 da ise 35,3 milyon TL dir. Protesto edilen senet değeri, 1967 de 1,1 milyar TL ve 1969 da 1,8 milyar TL dir. Yeni kurulan anonim şirketler, 1968 yılına göre sayı olarak % 39 artış gösterirken, sermaye değeri olarak % 11 azalış göstermişlerdir. En canlı gözüken inşaat sektöründe dahi, 1968 de (6,3 milyon m^2 den) 8,06 milyon m^2 ye yükselen inşaat yapımı, 1969 da, 1968 seviyesini de tutturamıyarak, 8,03 milyon m^2 de kalmıştır.

Durgunluğun, para-dış ticaret-üretim kesimlerindeki yansıması, bazı farklar bulunmakla birlikte, 1956-58 dönemini hatırlatmaktadır.

Durgunluğun, parasal kesimdeki belirtileri şöyle sıralanmaktadır:

Zaten hızlı olan fiyat artışları şiddetlenmiştir. Spekülâsyon faaliyeti, sanayi burjuvasını da rahatsız eder derecede artmıştır. Para darlığı kritik bir geçide girmiştir. Faiz hadleri serbest piyasada % 35-40'a yükselmiştir (tarım kesiminde çok yerde % 70, Çukurova yörende % 100 vs.). Döviz kuru da, gidişe ayak uydurarak serbest piyasada fırlamış bulunmaktadır.

Göstergeler, 1970 yılında durumun kötüleşerek sürdüğünü işaretlemektedir. 1.3.1969 tarihinde bütün altın ve döviz (net) mevcudu 47,8 milyon dolardır ve bu, 28.2.1970 tarihinde 29,8 milyon dolara düşmüştür. 1969 mali yılında net altın ve döviz rezervinde 162 milyon liralık bir düşüş görülmektedir ki, 1 milyar 615 milyonluk ek depozito

yatırılmasını gerektiren bir transfer geçikmesi de sözkonusudur. Hazine net nakit durumu 273 milyon daha gerileyerek 'eksi" 4 milyar 259 milyon liraya ulaşmıştır. İthalâtın finansmanında karşılaşılan büyük güçlükler, döviz darboğazının (Bir yandan sorumsuz döviz kayıplarına uğranılırken) en keskin büküne gelindiğini göstermektedir; Merkez Bankasına yatırılan akreditif karşılıkları çok uzun zamandan beri beklemektedir ve 5 milyar liraya ulaşmıştır. Maliye bakanlığı ise, paraların geri döndürülmesi için oyalama ve bıktırma taktiği dahi güdüleceği ima ettirtilmiştir.

İşe öbür yanından bakıldığında ise, 1968 de % 9,8 olan para arzındaki artışın 1969 da % 14,9 olduğu görülmektedir. Ne varki, 1969 yılında para arzını etkileyen faktörler, 1968 yılındakinden daha farklı olmuştur. 1968 de, enflasyonist gidişi frenleyici tedbirler alma imkânı bulunabilmiştir ve o yıl para arzındaki gelişme, emisyona bağlı olmaksızın, kaydî paradaki, özellikle de vadesiz ticari mevduattaki hızlı artıştan ileri gelmiştir. 1969 daki para arzı artışı incelendiğinde ise, bu miktarın, 1968 in aksine, % 62 sinin emisyon yoluyla sağlandığı görülmektedir. Kaydi paradaki artış da % 37'ye ulaşırken, banka kasalarından bırakılan 27 milyon TL de para arzına eklenmiştir. Emisyonda kısa vadeli hazine avanslarının baş etken olduğuna dikkat edilirse, enflasyonist bir finansman yolu izlendiği anlaşılır. Bu yıl vergi ile finansmana ağırlık verilmeye çalışılması, 'artık' başarı ihtimallerini taşıyamamaktadır. Ağustos ayına gelindiği halde yeni vergilerden henüz bir adım yol alınmaması bir yana, görünür bütçe açığı şimdiden 5-6 milyar lira olarak hesaplanmaktadır ve 1969 da bütçenin 2 milyar lirası doğrudan Merkez Bankası kaynaklarına el atılarak sağlanmışken, bu yıl bu sınırda da dikiş tutturmanın kolay olmayacağı düşünülmektedir.

Mevduatta ise, bütün mevduat çeşitlerinde yavaşlama olduğu görülmektedir. Ticari mevduattaki artış hızı % 34,8'den % 17,2'ye: tasaruf mevduatındaki artış hızı ise % 26,1'den % 18,1'e gerilemiştir. Vadesiz ticari mevduat 1968 de % 38,3 oranında arttmışken, 1969 da artış yerine, % 2,9 gerileme vardır. Keza, resmi mevduatta % 8,0; vadesiz tasarruf mevduatında % 16,0 gerileme olmuştur. Vadeli tasarruf mevduatı ise 1966 daki % 40'lık artışından gele gele % 20'ye düşmüştür. Spekülâsyonun hız kazanması ve spekülâtif amaçlarla stoklamaya gidilmesi, bu gidişi körüklemektedir.

1969 da efektif talebin karşılanmasında büyük güçlükler doğmuştur ve açık finansman başlıca silâh olarak kullanılmıştır. Enflasyonist baskının körüklenişin, sonuçlarını her geçen gün daha yoğun olarak duyurmaya başlaması, getirilmeye çalışılacak frenlerin tutmaması, kaçınılmaz gözükmektedir.

Ekonomideki durumu etkileyen (ikincil) sebeplerden birisi de, dış ticarette, inşaat malzemesi ve gıda maddeleri ithalâtın büsbütün tükettiği döviz kaynaklarının yükselişi, makine -teçhizat ithalinin yavaşlaması, döviz darboğazı nedeniyle, yapılamayan transferlerin Merkez Bankasında biriktirdiği teminat karşılıklarının artması olmaktadır. Merkez Bankası ise, bu karşılıkları, zor durumdaki kamu sektörüne aktarmaktadır ve bu durumda da yine bu kaynaklar donmaktan kurtarılamamaktadır.

Likidite, sadece para miktarına bağlı olmaktan çıkarılamamaktadır.

Oldukça ilgi çekici bir gelişme

ise, bugünlerde gitgide kızışan tahvil ihraçları konusunda görülmektedir.

Halktan para toplama furyası, önce hisse senetleri yoluyla başlamıştı. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kanalıyla hisse senedi satışları 1965 de 8,5 milyon lira iken, 1969 da 23 milyon liraya fırlamıştır. Bu gelişimin yanısıra, bu yıl bir çok kuruluş, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası kanalını kullanmayı bir kenara atarak, gazetelere verdikleri ilânlarla halktan 'ortak' toplamaya girişmişlerdir. Fakat asıl furya, hisse senedi yerine, "tahvil satışı" yoluyla kendini göstermiştir. Yalnız 1969 yılında, büyük anonim şirketler 170 milyon liralık tahvil ihraç etmişlerdir ki, bu arada yine doğrudan doğruya halka tahvil satışına da geçilmiştir. Son aylarda tahvil ihracının 200 milyon lirayı aştığı belirtilmektedir. Piyasadaki para darlığı, banka mevduatlarındaki azalış, enflasyonist gidişin ardınca beliren bu durum, sermaye piyasasını düzenleyecek -ve de geliştirecek..- kanunun inatla çıkarılmamaya devam edildiği bir ortamda hızla gelişmektedir ve dolayısıyla bir tür kapkaççılık yarışında bankalarla tahvil ihracına girişen şirketler arasındaki savaşa, borsalar da katılmaya başlamaktadır.

Niçin halktan? İlk önce bu soruyu cevaplamak gerek. Bugün bankalardan sağlanan kaynakların kuruluşlara maliyeti, % 18-22 arasındadır. Oysa, % 10 dan başlayıp, % 12 ye, en son, bir kuruluşun vardırdığı % 14 e vardırdığı faiz hadlerini taşıyan tahviller, bu kuruluşlara çok daha ucuza para toplama olanağı vermektedir. Serbest piyasada ise faiz hadleri % 40'a ulaşmıştır. Küçük tasarruf sahipleri içinse, tahvilerde sağlanan faiz hadleri, bankalarınkinden çok daha cazip gelmektedir. Bir başka nokta da, bankalar, bunalım zamanlarında kredileri hemen dondurmaya, hatta bu yıl olduğu gibi açılanları da iptal etmeye kalkmalarıdır. Halbuki, halktan para toplamanın bir avantajı da, ödeme vadesinin 6-10 yıl gibi uzun zir zaman bağlanmasıdır. Bu durum, ortalığa birtakım gecekondu şirketlerin doluşmasına da yol açmıştır. İktisatçı yazarlardan biri, kızışan pazara bakarak, "Çok yakın bir gelecekte, tahvil satın alanlara bir apartman katı veya bir elma şekeri hediye edileceğinden hiç şüphemiz olmasın" demektedir.

Bankaların, birikimleri sanayi sermayesi yerine tefeci sermaye haline dönüştürmeye mahkûm olduğu, spekülâtörlerin sanayi.. burjuvazini de iyiden iyiye canını sıkmağa başladığı bu bağımlı ekonomide, iç finansmanın sağlanması umudu bu yola aktarılmış görünüyor. Ne derece yeterli bir yoldur bu? Bu da bir yana, sermaye piyasası denetimi kurulmadıkça, önümüzdeki günlerin bu konuda yeni skandallara gebe olduğunu söylemek, kehanet sayılmamalıdır. Tasarruf meylinin zaten alabildiğine düşük olduğu Türkiye'de, kıt tasarruf imkânları, yatırımlara bu yolla ne dereceye kadar sevkedilebilecektir? Bu meblâğlar, yanlış kaynak dağılımını ne derecede yeniden çarpıklaştıracaktır? Sürdürülen çizgi değişmemiştir, derinleştirilmektedir ve cevap besbellidir. Bankaların içine yuvarlanmakta oldukları durum ise, ilgiyle izlemeye değecektir.

Ekonominin içine düştüğü batak göl ortamında getirilmiştir yeni vergiler; genellikle, dokunulmazların dışındaki emekçi halkın % 25 oranında daha fazla vergi vermesi istenmektedir. Ne ki, iş bununla kalmamaktadır ve vergilerin yanısıra getirilen zamlar, keşmekeşi daha da artıracaktır. Kaput bezi ve patiskadan başlatılan zamlar zinci-

ri, vapurdan, totodan, gazete kâğıdından geçip, çelik çeşitlerinde 77 kaleme getirilen % 33 lük zamlarla uzamaktadır. Son on yılda büyük kentler itibariyle geçim yükü tam % 105 artmıştır ki, bu artışın en önemli bölümünü besin madelleri meydana getirmektedir. Konut kiraları gelirin % 50 oranını pek çok aile için çoktan aşmıştır. Arsa fiyatlarının altın fiyatlarına kıyasla 20 misli arttığı, spekülâtörlerin ürünün piyasaya intikalinden önceki para boşluklarından yeni vergilerin getireceği fiyat yükselişlerinden faydalanarak ucuza mal kapatma çabalarının yoğunlaştığı, ithalâtçıların bütün giderleri ve bu arada ödedikleri yüksek faizleri ithal mallarının maliyetlerine ekleyerek tüketicilere yükleyebildikleri, temel yiyecek maddelerini sağlayan mekanizmanın düzensiz ve örgütsüz, bir aracılar kakafonisinin elinde olduğu, burjuva ölçülerine dahi sığmayan bu ortamda, resmi kuruluşlar, 4 kişilik bir aile için düzenlenen bir bütçede, 350.— TL kira ödemek ve haftada bir öğün et yemek kaydıyla, bu ailenin geçinebilmesi için asgari 1.715.— TL na ihtiyacı olduğu sonucunu gösteren veriler yayınlamakla uğraşmaktadırlar. Fiyatlar ise, yeni sıçramalara geç işaretinin verilmesinin memnuniyeti ile, yarışın hızını artırmaya hazırlanmaktadırlar.

RİVAYET OLUNUR Kİ, PATAGONYA, PATLICAN SATARAK KALKINMIŞTIR!..

Türkiye'nin dünya ticareti içindeki yeri nedir, nasıl bir gelişim göstermektedir? Bunun cevabını acı tek bir cümlede görüyoruz: Türkiye'nin, dünya ticareti içindeki nisbi payı, 1930 yılında % 1 dir ve 1970 e geldiğimizde, bu pay sadece % 0,7 dir!

1963-67 Döneminde, ithalâtta % 2,11 olan artış hızı, 1968-69 döneminde % 4,46'ya yükselirken, ihracattaki % 6,5 lik artış hızı ise, yine 1968-69 döneminde 1,38'e düşmüştür. Asıl dikkati çeken ise, üretimin gittikçe yükselen bir oranda, iç tüketime yöneldiğidir.

Beri yandan, ekonominin içinde bulunduğu dar boğazlardan, halen en kesikin olan döviz yokluğu, yatırım projelerinin gerçekleşebilmesi için öngörüldüğü söylenen 810 milyon dolarlık ithalâtın ancak 747 milyon dolarlık kısmının gerçekleşebilmesine imkân tanımıştır. İhracat ise plânlanan 575 milyon dolar yerine, % eksi 6,8 farkla, 537 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Halen ihracatın % 23,3 ünü pamuk, % 15,2 sini tütün, % 20,0 ını fındık, aynı şekilde % 3,3 ünü küspe, % 4,3 ünü kuru üzüm, % 2,4 ünü krom, geri kalanını da ham bakır, yün kıl, kuru incir vs. teşkil etmektedir. İhracat tablosu incelendiğinde, fındık, kuru üzüm ve krom dışındaki bütün ihraç maddelerinin ihraç miktarlarında düşmeler olduğu gibi, TL/kg. ortalama fiyatlarda da pamukta 5,05 den 4,58 e, tütünde 10,50 den 10,40 a, kuru üzümde 2,73 den 2,69 a, yün kılda 14,66 dan 13,00 a düşmeler meydana geldiği görülmektedir. Diğer madde fiyatları sabit kalırken, artış kaydeden tek kalem, fındık olmuştur (10,62 den 11,72 ye). Halen ihracatın % 75, ını tarım, % 6,5 ini maden, % 18,5 ini de 'keten-kenevir vb. nden ibaret' birtakım kalemlerle, sanayi.. maddeleri teşkil etmektedir.

Türkiye'de 1960-68 döneminde "toptan eşya fiyatlar endeksine göre" iç fiyatlar % 40 artarken, aynı dönmde pamuk, kilogramı 550 kuruştan 560 kuruşa çıkartılmıştır. Yine, tütün, kilogramı 1962'de 1,44 dolardan; 1969 da 1,25 dolara düşmüştür. Evrensel kapitalist sistem içresinde emperyalist sanayi maddelerinin fiyatlarını devamlı artır-

ması yanında, az gelişmiş ülkelerin ürettiği hammadde fiyatlarını devamlı düşürmesi, bu ülkelerin dış ticaret açığının gittikçe artmasını ve dolayısıyla emperyalizme bağımlılık derecelerinin yükselmesini sağlamaktadır.

İhracat-ithalât ilişkilerinde ise, Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) ülkelerin ihracatta nisbi bir gelişme göze çarparken, ABD'ne olan ihracatın nisbi önemi % 14,6 dan % 11,2 ye düşmüş, ABD'den ithalâtta ise % 5,2 oranında bir yükselme kaydedilmiştir. Bu arada, İngiltere'ye olan ihracatımızın nisbi önemi de % 6,8 den % 5,7 ye gerilemiştir. Sosyalist blok ile ticarette ise, ithalâtta 1963 den 1969 a % 98,0; ihracatta da aynı dönem de % 155,9 luk bir gelişme ilgiyi çekmektedir.

İncelemek ftrsatını bulabildiğimiz resmi ve yarı-resmi- raporlarda, ithalâtın bileşimi hakkında, ne hikmetse, bilgi verilmekten genellikle kaçınıldığı görülmekteyse de, inşaat malzemesi ve gıda maddeleri ithalâtının, kıt döviz kaynaklarını gittikçe tükettiği anlaşılmaktadır. Şunu kaydedelim ki, ABD'den ithalâtımızın plânlı dönemde şimdiye kadar en düşük olduğu 1968 yılında bile, 37,8 milyon dolar tutan makine, alet ve parçaları...na karşılık, taşıt, akaryağıt, lâstik, kauçuk kâğıt, karton ve mamulleri gibi kalemler, 52,7 milyon dolar tutmaktaydı.

Ticaret dengesi ise, 1963-68 plânlı dönem yıllarının fiilî, ortalama açığı olan 202,0 milyon dolardan hayli yüksektir: 264,4 milyon dolar.. İhracatımızın, ithalâtı karşılama oranı da, 1965-67 döneminde % 74,8 iken, 1968-69 döneminde % 66,0 a düşmüş bulunmaktadır (ki bu oran, 1950-52 de % 76,3; 1956-58 de % 80,9 ve 1959-61 de 71,0 vs. dir).

Dış ödemeler dengesine bakıldığında ise, açığın 4 milyon dolarlık bir azalma gösterdiği görülür (1968 de 268 milyon dolarken, 1969 da 264 milyon dolar). Bu % 1,4 lük azalışı, zorlamayla da olsa, olumlu bir durum olarak değerlendirmek mümkün müdür? Göstergeler, olumlu cevap vermekten kaçınmaktadırlar. Cevap, hayırdır; çünkü bu minik 4 milyonluk sonucu şu faktörler sağlamıştır:

a. Yurt dışındaki işçi gelirlerinin % 24 oranında artarak 141 milyon dolara ulaşması. Keza, 306 milyon dolar tutarında dış borçlanma (toplam dış sermaye girişi 333 milyon dolar) (ki, Konsorsiyomun 1968 de 145 milyon dolar olan krediyi 1969 da 106 milyon dolara düşürmesine karşılık, proje kredileri teminine uğraşılmış ve 127 milyon dolardan, 1969 da 176 milyon dolara ulaşılmıştır. Yeri gelmişken hatırlatalım ki, konsorsiyom ve proje kredisi yoluyla yapılan borçlanmalar, ana para ödemeleri, faiz ödemeleri vs.nin dışında, tipik bir kayda da bağlı bulunmaktadır: alınan borç karşılığında, ayrıca, krediyi verenin malını almak yükümlülüğü altına girilmektedir!.).

b. Daha önce de belirttiğimiz üzere, döviz yokluğundan, plânlanan 810 milyon dolarlık ithalât gerçekleştirilemememiş, 4 milyonluk mütevazi sonuç zorlayıcı bir faktörden, yine mütevazi bir şekilde etkilenmiştir.

İhracatta da yine, plânlanan hedef gerçekleştirilememiş, ayrıca ürünlerimiz bir önceki yıla göre daha düşük fiyatla satılabilmiştir.

c. 'Özel' yabancı sermaye, ekonomimizdeki, resmi gözlükle görünür miktarını, 72 milyon dolardan 108 milyon dolara yükselmiştir. Bu arada, geçtiğimiz yıl, 108 milyon dolar ana para borç ödemesi, 39 milyon dolar dış borç faiz ödemesi yapılırken, özel yabancı sermayenin 1969 da Türkiye'ye yaptığı 24 milyon dolarlık akıma karşılık aynı

yıl Türkiye'den yaptığı kâr transferi, tam 32 milyon dolar olmuştur.

d. Kıt döviz kaynaklarının, hergün altına girilen yeni ipotekler karşılığında kullanılabildiği bir durumda, bir yandan da çarçur edilişinin bir örneğini de, turizm ve dış seyahat kalemi, net 5 milyon dolar açık vererek göstermiştir (Temmuzun ilk haftası itibariyle, son bir ayda ve yalnız İstanbul'dan, yurt dışı gezmeler için alınan turistik pasaport sayısı, tam 22.000 dir).

e. Proje kredisi olarak borç alınan 167 milyon dolara karşılık, 'proje kredileri için hizmet kalemi' adı altında tam 18 milyon dolar 'gider'de bulunulmuştur.

Bu ortamda, devalüasyon söylentileri yoğunlaşırken, yarım ağızla yalanlamalar yapılmakta, fakat bu yolda bazı hazırlıkların yapıldığı da gözden kaçmamaktadır. Söylentilerde devalüasyon % 20 den başlatılırken, Sunday Times gazetesi de, % 40-50 oranında bir değer düşürmeye gidileceğini yazmaktadır.

Artık açığa çıktığı üzere, bu konudaki en büyük baskı Uluslararası Para Fonu ve Konsorsiyomdan gelmektedir ve iki yıldan beri bu istek ertelenebilmişken, bu yıl hâlâ Konsorsiyomdan istenen kredi sağlanabilmiş değildir. Oysa, bu sene talebedilen miktar, şimdiye kadar 300 milyon dolara hiç ulaşılmadığı hatırlanırsa, rekor seviyededir: 386 milyon dolar. Avrupa Tediyeler Anlaşması (EMA)'na olan 45 milyon dolarlık borç ise, yine bir baskı vesilesi yapılmış ve eskiden gösterilen 1-2 yıllık 'anlayış' periyodlarının aksine, Nisan ayından Temmuz ayına ertelenebilmiştir. Demirel, Konsorsiyom, Dünya Bankası, Ortak Pazar ve Uluslararası Para Fonunun isteklerine karşılık, resmi bir ilâna girişmeden, halen normalden ve birbirlerinden farklı uygulanmakta olan kurların hepsini belli bir seviyede birleştirip, tek kur haline getirme yolunu seçse bile, talepçilerin, böyle bir 'düzenleme' ile tatmin edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Kredi vermek, için, yardım pravanalı kuruluşlar, pazarlık masasına daha büyük tavizleri formüle etmek umudundadırlar. Batı ülkelerinde de devalüasyona gidildiğini ileri sürenler ise, bu ülkelerdeki devalüasyonun şikel ve şartları ve de oranının, bize benzemediğini görmezlikten gelmektedirler. Devalüasyon neler getirecektir? Makinalar yapan sanayiin kurulması bir kalkınma gereksinimi ise, bunun başlangıcı herhalde üç kuruşluk ve üç kalemlik fındık-fıstığın dış değerinde ucuzluk yaratıp, sürümünü artırıp (ki bu ham bir hayaldir), döviz artışı sağlama şeklinde realize edilemeyecektir. Halbuki devalüasyonun öbür yüzü, sanayileşmek yolunda ilk önce makina ithal etmek zorunda olan bir ülkede, ithalâtın pahalılaşması, giderek, bugünkünden zor koşullar altına düşülmesi anlamını taşır. Diğer ithal kalemlerinin maliyetlerindeki bu yükseliş ise, hiç bir olumlu sonuç sağlayamadığı gibi, yukarıdaki dezavantajların yanısıra iç fiyatlara aksederek, hayat pahalılığını son hızla körükler; fakat ülke o nisbette de, yabancılar için iyi bir pazar görünümündedir. Girilen kısır çizginin sonunda ise, devalüasyonu yeni devalüasyonların izlemesi kaçınılmazlaşır. Bir yandan da enflasyon bu gidişi katmerleştiriyorsa, toplu sözleşmelerin durdurulması, ücret hadlerinin dondurulması zorunlu olur ve işçilerin, diğer emekçilerin sırtlarındaki ağırlık artar. Hayat pahalılığı artışı sürekli ve genel bir hale geldiğinde, bu, yabancıların da işine gelmemeye, onlar için de ülke pahalı bir ekonomi haline gelmeye başlayabilir. Devalüasyondaki başarı faktörlerinden biri, diğer ekonomilerin takınacağı tutum ve ilişkide bulunulan ülkelerin ekonomile-

rindeki durum olarak gösterilmektedir. Bağımsız bir ekonomide dahi, devalüasyon yapıldığı zaman, kendi mallarını sattıkları veya kendilerinden mal aldıkları da karşıt bazı tedbirlere başvurursa, o ekonominin ihracatı da artmaz, ithalâtı da daralmaz; duvara çarpmış gibi kalakalır. Yine kuraldır ki, "dış borçlar ve yabancı sermaye, devalüasyon çıkmazına saplanan bir ekonomide, (emperyalizmin) etkinliğini ve önemini artırmağa yarayan araçlar haline gelirler ve (emperyalistlerin) ekonomik ve siyasi pazarlık .. gücü, önemli ölçüde artar". Türkiye'nin bu noktadaki derdi aslında ilk elden ithalâtı kısmak değildir; ithalâtın öncelikle niteliğini değiştirmek, tüketim alanından uzaklaştırmak ve sanayileşme prosesindeki yatırım projelerinin ithal ihtiyaçlarını karşılamaktır. Fakat açıkça görülmektedir ki, böyle bir niyet söz konusu değildir ve olması da niteliği belli egemen güçlerden beklenemez. Dış ticaret ilişkilerinin sürdüğü ülkelerin karşı tedbir almayacakları varsayım yapılsa, bile, kalite, maliyet, standardizasyon ve pazar tedbirleri gerçekleştirilmedikçe ihracatın artmasını düşünmek en azından, safça bir tutumdur. Kaldı ki, bütün bu sorunların altında yatan ana engel, tarımsal ve endüstriyel yapıdır ki, emperyalizmin sonucudur ve bunun yapısal değişikliği de, tam bağımsız bir ekonomiye geçilmeden hiç bir gerçeklik payı taşıyamamaktadır. Yani bu meseleyi, ancak millî demokratik devrim iktidarı halledebilir. Ancak feodal kalıntıları ve emperyalist baskıyı tasfiye eden millî bir iktidar bu dışa bağımlı, çarpık tarımsal ve endüstriyel yapıyı tasfiye ederek sorunlara çözüm getirebilir.

Bizim gibi yarı-sömürge ülkelerin ekonomik yapısı bir yana, emperyalist-kapitalist ülkelerde bile ekonomi, bu denli bir açmaz içine düştüğü zaman tam devalüasyona başvurma sağlıklı bir yol değildir. Ancak, endüstriyel mamüllerin ihracatına prim veren, ithalâtı sınırlayana kısmî bir devalüasyon, "katlı kambiyo kurları, vs." tedbirleri bir ölçüde başarılı olabilir. Tabiî, ticarette bulunulan diğer ülkeler de aynı yola baş vurmazlarsa.

Türkiye'de, CHP'nin "ortanın solu" politikasının ülkenin çarpık ekonomik bünyesinin yeniden düzenlenmesinde öngördüğü tedbirlerden bir tanesi de böyle sınırlı bir devalüasyondur. İsmet İnönü'nün ünlü "kemerleri sıkma politikası"nın önemli tedbirlerinden birisidir bu. Sınırlı bir toprak ve tarım reformu ve de tüketime yönelik, ve ambalaj sanayiine yönelik italâtı sınırlandıran kısmî bir develüasyon, Türkiye gibi yarı-sömürge ve yarı-feodal bir ülkenin ekonomisine olsa olsa geçici bir nefes aldırabilir. Mesele, feodal ilişkilerin üstüne bina edilmiş olan dışa bağımlı kapitalist yapının tam olarak tasfiye edilip, edilememesi meselesidir. Yoksa bu dışa bağımlı sömürge tipi kapitalist ekonominin krizi, bir takım geçici reform tedbirleriyle halledilemez.

Gelelim meselenin diğer yanına. Süleyman Demirel iktidarı, develüasyona karşı olduğunu ilân etmekte ve develüasyona asla baş vurulmayacağını söylemektedir. İlk bakışta şaşırtıcı olan bu durum aslında meseleye biraz detaylı bakıldığında hiç de öyle değildir. Çünkü bugünkü enflasyonist gidiş, spekülatif yatırımları kamçılamakta, spekülatörlere olağanüstü kârlar sağlamaktadır. Bilindiği gibi, enflasyon, emekçi sınıfların daha çok yoksullaşması, sömürücü sınıfların ise daha çok zenginleşmesini sağlar. Yani enflasyon zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapar. Enflasyon, italâtı ucuzlatır. Bu alandaki aracılara, vurgunları için çok iyi bir ortam hazırlar. Ayrıca

devletten uzun vadeli krediler alarak çeşitli yatırımlar yapmış olan sermayedar çevreler bu enflasyonist gidişten sonra derece memnundurlar. Çünkü enflasyon, borçluların borcunu azaltır. Yedek parça ithalâtı yapan aracılar, ambalaj-montaj sanayicileri, spekülatörler bu enflasyonist politikanın değişmesine şiddetle karşıdırlar.

Hakim ittifakın bu kanadı ile emperyalizmin acil önerileri arasında Süleyman Demirel iktidarı tam bir bocalama içindedir. Şu anda ambalaj ve montaj sanayii kesimindeki sermaye çevrelerinden gelen baskılarla develüasyona karşı olduğunu belirten Süleyman Demirel iktidarı uzun bir süre dayanamayacak ve dıştan gelen baskılara boyun eyecektir. Amerika, halk kitlelerinin geniş ölçüde hoşnutsuzluğuna yol açan ve tam anlamı ile bataklığa dönen Türkiye ekonomisini, beli bir seviyede dondurmak istemektedir. Yani, halk kitlelerini harekete geçirecek, sosyal patlamalara yol açacak "tam iflas" yerine, "sınırlı bir iflas" içinde Türkiye ekonomisini tutmak istemektedir. Ve sömürü ilişkileri içinde bunun tek bir çözüm yolu vardır; o da develüasyondur. Yapılacak olan develüasyondan asıl kârlı çıkacak olanlar, yabancı özel sermaye yatırımları ile dış borçların, yapılacak ana para ödemelerinin, faiz ve kâr transferlerinin sahipleri olacaktır. Bilinmektedir ki, kâr transferlerinde, yatırım miktarları dolana kadar, giriş yılına göre hâlâ 1 dolar=2,80 TL kuru uygulanabilmektedir. Ana para ödemelerinde ise, borç alınan 1 TL ye karşılık, devalâasyon oranında, sözgelimi 1,40 TL tutarında ödeme yapılacaktır. Bu faktörler, çok büyük dış borçların ve daha fazla miktarda ülkeye gelmesine uğraştıkları yabancı özel sermayenin alıp götürdüğü miktarları alabildiğine çoğaltacaklardır. Bu ise, yeni ipoteklerin getirilmesine yataklık edecektir. Elde yeterli bir döviz stoku ve "kaynağı" bulunmadığı sürece, resmi döviz kuru ile piyasa fiyatı arasındaki 4-6 liralık marj ise hiç bir şekilde yok edilemeyecektir. Ekonomik alandaki istikrarsızlık, para değerindeki düşüş, pahalılığın ve sosyal eşitsizliğin tırmanışı, emekçi sınıf ve tabakaların sırtlarındaki çifte sömürünün derinleşmesi, devalüasyonda yeni besinler bulacaktır. Öyledir, böyledir..., fakat ağababalar böyle istemişse, -zaten fiilen devalüasyon açmazına başarıyla düşürtülmüştür Türkiye-hangi kılıf ardında olursa olsun, devalüasyon da yapılacaktır.

"TÜRKİYE'YE YENİ TÜRKİYELER KATTIK!..."

Kaba hatlarla çizilen bu tablo göstermektedir ki, Türkiye ekonomisi, kesin bir iflâsın eşiğine adımını atmıştır.

Yıllardır sürdürülen enflasyonist politikanın, açmazı derinleştirdiği gerçeği, artık egemenlerin bazı kesimlerince de görülür hale gelmektedir. Bu politika, gerçekten büyük sermayedarlar yaratmıştır, fakat aynı zamanda ekonomideki spekülatörlere, en kapkaççı kesimlere, başka imkânların sağlıyamayacağı ölçüde kan naklini de gerçekleştirmiştir. Adı sanayi burjuvasına çıkmış olan kesim ise, sermaye yoğunlaşmasını yeterince sağlıyamamış olmaktan, 'azgınlaşan' spekülâtörlerden yakınmaya başlamışlardır. Bizde nasıl demokrasi denen nesnenin, burjuva demokrasisi ile dahi uzaktan-yakından bir ilgisi yoksa, sanayi denen nesnenin de, gerek sanayi kavramı ile hiç bir ilgisi bulunmamaktadır. Gülünç bir kaç kalem imâli ya da montajı ve emperyalizmle Türkiye halkı arasında aracılığın adına, ekonomik bağımsızlığına sahip hiç bir ülkede sanayi denmez. Yarı-sömürge, yarı-fe-

odal bir ülkede, kapitalist düzene özgü bir takım tedbirler getirmenin, hele bunların en sağlıksız olanlarını seçmenin sonucu, halkın yoksulluğunun yoğunlaşması, üzerindeki çifte sömürünün artması, üretici güçleri çevreleyen çemberin daralması, beri yandan da ekonominin, bağlı üst yapı kurumlarıyla birlikte emperyalizmin kucağına daha bir yerleşmesidir. Öyle anlaşılmaktadır ki, emperyalizmin danışmanlarının dikteleri, neo-klasik bir takım tedbirler getirilmesi yolundadır. Fakat, enflasyonu frenlemek için çok geç kalınan bu noktada, vergi yoluyla finansman, emekçi sınıf ve tabakaların vergi ödeme sınırına zaten gelip yapışmış olmasından ötürü de, ayrıca iflâsa mahkûmdur. Kaldı ki, vergilerin, tasarufların (kamu) yatırımlarına yöneltilmesiyle, ya da gelirin sosyal adaletçi yeniden dağıtımıyla bir ilgisi gözükmemektedir. Vergi ile finanse edilmeye çalışılan, yeni bir takım cari harcamalardır. Bu bile tek başına enflâsyonist baskı taşırken, bütçenin şimdiden 4-5 milyar lira açık vereceği hesaplanabilmektedir ve bu sonuç uğruna bile yatırımlar alabildiğine kısılmış durumdadır. Vergi kaçakçılığının önlenmemesi, gelir ve kurumlar vergisinin gerekli düzen ve çizgiye getirilmemesi, tarımdaki vergilendirme olanağının es geçilmesi, fiyatlara en kolaylıkla yansıyan dolaylı vergi mekanizmasına sarılınması, kamu kuruluşlarının özel sektöre kapı kulu kılınmasına devam edilmesi, sağlam bir vergileme tedbirini dahi tek başına ortada bırakmaya ve iflâs ettirmeye mahkûmdur. Yeni vergilerde kayda değer tek yenilik, sanayi burjuvazisinin spekülâtörlerden de korunmaya çalışılması ve bu kesimden de zaten fiilen beliren elit bir gurubun sermaye temerküzlerine hız verilmeye çalışılmasıdır. Politik değerlendirmeler ayrık tutulsa dahi, bağımsız olmayan bir ekonomide, devalüasyon da dahil, hiç bir kapitalist yöntemin, hiç bir neo-klâstik tedbirin sonuç alma imkânı olmamıştır ve dünyanın hiç bir ülkesi, böyle bir sonucu, tarihe kaydettirememiştir.

İşe, emperyalizm açısından bakmak, duruma daha bir açıklık getirecektir. Emperyalizm için, Türkiye gittikçe vazgeçilmez hale gelmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Amerikan emperyalizmi, ayaklarının bir bir kırıldığı Güney Doğu Asya'dan, ağırlığını büsbütün Orta Doğu'ya yöneltmeğe hazırlanmaktadır; Uzak ve Güney Doğu Asya'da, namına daha sessiz iş görmeğe çalışacak Japonya'yı partner olarak alırken, Orta Doğu'daki kaybetmekte olduğu etkinliği yeniden kazanmaya çalışacaktır. Orta Doğu halklarının niteliği gittikçe pekleşen devrimci kavgaları, Amerika'yı, Yunanistan'dan daha elverişli bir rampa aramaya zorlamaktadır. Gözler Türkiye'dedir. Ancak, Türkiye'de, başta işçi sınıfı olmak üzere bütün emekçi sınıf ve tabakaların hızla yükselen devrimci eylemi olsun, AP'nin yeteneksizliği olsun, Amerikan emperyalizmi için Türkiye'yi bu haliyle pek de elverişli kılmamaktadır. Ekonomik açıdan da bunun böyle olduğu, gerek çeşitli beyanlardan, gerekse kredi pazarlıklarında israrla ileri sürülen tedbirler isteklerinden anlaşılmaktadır. Öyle gözükmektedir ki, Türkiye, ekonomik plânda da emperyalizme yeterli tatmin sağlayamamaktadır. Türkiye'nin nasıl bir forma ulaşması istenmektedir? Bu noktada, kesin teşhis için henüz elde asgari veriler bulunmamakla birlikte, gittikçe düşünmeğe değer hale gelen bir şıkka göre, ülkenin, halihazırda iktisaden daha da az gelişmiş diğer Orta Doğu ve Afrika ülkelerini sömürgede emperyalizm için bir aracı haline getirilmesi söz ko-

nusu edilebilecektir. Bu ise, politik açıda her şıkkın gerekli kıldığı, ülkenin elverişli bir rampa haline getirilmesinin yanına; ekonomik plânda da, yeterli bir aracı haline gelebilmesi için, asgari bir elverişliliğe kavuşturulması şartını da katacaktır. Henüz spekülâsyon sınırlarını zorlayan bu değerlendirmeyi bir kenara korsak, emperyalizmin aracı kuruluşları yoluyla aldığı tavrı görmemiz gerekecektir.

Mart ayında yapılan Konsorsiyom toplantısında, başkan Dr. Keiser (Alman)'ın, Türkiye'ye, bazı tedbirler alması için açıkça bir memerandum verilmesi gerektiği fikri, Amerika ve İngiltere'nin, 'büyük tepkilere yol açacağı' korkusuyla frenlemesine uğradı ve tavsiye görüntüsüyle, bir stabilizasyon programı önerilmesiyle formüle edildi. Bu program, kaba hatlarıyla şöyledir:

— Kredi ve para arzındaki artışın sınırlandırılması;

— Faiz hadlerinin gerçekçi ölçülere getirilmesi;

— Çeşitli kur uygulamalarına son verilmesi ve devalüasyona gidilmesi;

— Dış ticarette serbestiye yönelinmesi;

— Kamu yatırımlarının azaltılması, harcamaların kısılması;

— Vergilerin artırılması;

— İktisadi devlet teşekküllerinin açıklarına çare bulunması;

— Destekleme alımlarında daha sınırlı davranılması;

— İşçi ücretlerinin dondurulması, ya da artışların frenlenmesi...

Gerçekten, Konsorsiyomun Türkiye için stabilizasyon programında somutlaşan bu tez, Uluslararası Para Fonu, Konsorsiyom ve benzeri kuruluşlarca, bir kaç yıldan beri Türkiye'ye kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Son aylarda bazı alanlarda beliren ham madde darlıkları da ileri sürülerek, Türkiye'nin sanayileşmesinin bir süre için bugünkü seviyesinde dondurulması, kurulmuş tesislerin ihtiyaçlarının karşılanması dışında yeni sanayi yatırımlarına girişilmemesi görüşüne ağırlık kazandırılmıştır. Para Fonu ve Avrupa Para Anlaşması ilişkileri aynı baskı çizgisinde gelişirken, Dünya Bankası da, çoktan kararlaştırılan 90 milyon dolarlık borç verme işini, sürüncemeye sokmuş ve Türkiye'nin, diğer benzer kuruluşlarla ilişkilerinin izlendiği, kredinin de bu yüzden bekletildiği belirtilerek, Türkiye'yi yeni tavizlere sürüklemede bu krediyi baskı aracı olarak kullanmıştır. Bu baskıların yanısıra, Ortak Pazar da Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla ikinci beş yıllık plân döneminde açacağı 225 milyon dolarlık krediyi aynı amaçla kullanmaktadır. Türkiye'yi, "Ortak Pazar'ın kullanacağı bir pazar" haline getirme amacını taşıyan ve 1969'un bitimindeki toplantıda askıda kalan son anlaşma, dergimiz baskıya girdiği sırada, kredinin geciktirilmesi yoluyla yaratılan baskının da kolaylaştırıcı etkisiyle, imzalanacaktır.

Daha da çoğaltılabilecek bu örnekler, Türkiye'nin şu görünen bağımlı ekonomisinin, bir büküm noktasına getirildiğini göstermektedir. Bu ise, hangi şekilde açıklanmaya çalışılırsa çalışılsın, bir avuç işbirlikçi burjuva ve feodal mütegallibe ayrık tutulursa, Bütün Türkiye halkı üzerindeki emperyalist sömürünün pekiştirilmesi, bunun için de yeterli bir platformun teşkili ve bu yolda Türkiye'nin de 'kendine düşen' hazırlıkları yapması anlamını taşımaktadır.

Konsorsiyom başkanı Dr. Keiser, devalâasyonun gerekliliğini ileri sürerken, dayanağını şöylece belirliyordu: Türkiye, -her bakımdan olduğu gibi..- turistler için de elverişli, ucuz bir pazar haline getirilmelidir. Türkiye, turizm yoluyla kalkınabilir ve bu yolda gerekli hazır-

lıkları yapmalıdır (notumuz: halen turizm yoluyla çıkan döviz, Türkiye'ye girenin iki katına ulaşmıştır). Devalüasyon, Türkiye'yi turistler için uruz ülke haline getirmenin şartı olmaktadır."

İşte, Türkiye'yi bir anlamda Beyrutlaştırma isteğinin gerçek yüzü budur.

Toparlarsak,

— Sınıflı toplumlarda, devlet mekanizmasını ellerinde tutan egemen sınıfların, düzeni sürdürmek için kullandıkları manivelâlardan biri olan 'vergileme', son tahlilde, emekçi sınıf ve tabakaların üzerindeki sömürünün derinleştirilmesi anlamını taşır.

Türkiye'de, 20-25 kişinin bulunduğu Metlis toplantılarında 'görüşülen" tasarılarla yeni getirilen vergiler, emekçi sınıf ve tabakaları, % 25 oranında yeni vergiler vermeye zorlamaktadır. İlk bakışta, emekçi sınıf ve tabakaların dışındaki bazı unsurlara getirilmekte olan vergiler ise, türlü yollarla yine halka yansıma imkânına sahip bulunduğu gibi, güdülen amaç da zaten, gelirin sosyal adaletçi yeniden dağıtımı değildir. Bir yandan, fiili monopolleşmeye hız verilmek istenmesi, sanayi burjuvazisinin her türlü 'rahatsız edici' unsurlardan, yenilik olarak da en hızlı kapkaççılardan, kendi deyimleri ile azgınlaşan spekülâtörlerden korunması söz konusudur. Toplanan vergilerden milyarı aşkın miktar ise, yine, indirim, iade, vs. adı altında, kredi ve hız kazanan halktan, tahvil yoluyla para toplama mekanizmalarıyla birlikte bir avuç işbirlikçi büyük sermayedarın emrine sunulacaktır. Politik amaçlarla biçimlendiği anlaşılan personel kanunu ile birlikte, cari harcamaların finansmanında vergi ile finansmana kayılırken, yük yine emekçi sınıf ve tabakaların omuzlarına bindirilmektedir. Tarımdaki olanaklar ise, feodal mütegallibe lehine es geçilmektedir.

Özetle, yeni vergilerin getirecekleri, Türkiye halkının üzerindeki sömürünün derinleşmesi ve beri yandan bir avuç işbirlikçi sermayedarın gürbüzleştirilmesidir.

— Personel kanunu ile, bir taşla bir kaç kuş vurulmak istenmiştir. Bir yandan düzeni götüremez hale düşen iktidar, ordu içinde ve yüksek sivil bürokraside kendisine payandalar yaratmaya, hiç değilse bir kesimin de tarafsızlaştırmaya çalışmakta; kamu kesiminde çalışma olanaklarını elverişsizleştirerek, özel sektöre kalifiye ve ucuz teknokrat transferi gerçekleştirilmeye gayret edilmekte; yüzbinleri bulan kamu personeli ise, 'işte personel kanununun -hem de sizleri düşünerek, sizlerden başka kaygı ile hareket etmiyerek- çıkardık ya' propagandası ile bir süre daha oyalanmağa bakılmaktadır. Ancak, öyle görünmektedir ki, bir taşla, kuşlardan hiçbiri istenilen biçimde vurulamıyacaktır; hatta, bir kısmı kanatlarının altından kafalarını çıkarıp, silkinmeye başlamıştır.

— Bağımsız kapitalist ekonomiler için, dört nala bir hal almasına izin vermeksizin, kontrollu kullanımı mümkün olduğu taktirde, enflâsyon kalkınma yolunda zaman zaman başvurulabilir araçlardan olmuştur. Oysa, bizim gibi yarı-sömürge, yarı-feodal bir ülkede, 1950'lerden beri ısrarla izlenen enflasyonist politika, açmazı derinleştirmekten öte bir sonuç sağlayamamıştır. Bilinçsiz 'her mahallede bir milyoner yaratacağız' edebiyatı, bugün, daha bilinçli, 'bir avuç işbirlikçi büyük sermayedar' kalıbına dönüştürülmüş olmakla birlikte, bu yıla kadar enflasyonist politikadan da uzak durulmamıştır. Bu yıl, spekülâtörlerin etkisizleştirilmesi ve emperyalist kuruluşların tedbir istekleri de dikkate alınarak, vergilemeye öncelik tanınmak isten-

diği görülmektedir. Ancak, vergilerin cari harcamaların finansmanında kullanılması, bütçe açığının şimdiden 5-6 milyar olarak kestirilebilmesi vb. sebepler, enflasyonist gidişin durdurulamıyacağını işaretlemektedir. Kaldı ki, tohumları ekilmiş bulunan enflasyonu önlemede, bu tedbirler, tek başlarına hiç bir etkinliğe sahip de olamazlar. İşçilere ve tarım üreticilerine verilmek zorunda kalınacak tavizler olsun, devalüasyonun körüklemeleri olsun, gidişi hızlandıracak ek faktörler olarak kapıda beklemektedirler.

— Emperyalizmin denetimi altındaki ülkelerde, bankaların sağladığı birikim, sanayi sermayesi haline dönüşememekte ve tefeci sermaye haline gelmektedir. Bu bakımadan, dan, bir-iki 'andırır' görüntüye babakarak (örneğin Akbank), yeni opornünizmin sözcülerinin "Geri kalmışlığın emperyalizmin eli altında yağma edilmesi işinin müesseseleştirilmesini sağlayan bankalar **sistemi, 1950'den bu yana**, Türkiye burjuvazisinin içinde kilit noktaları elinde tutan bir **mali sermayenin (finans kapital)** (siyahlar bize ait) teşekkülüne sebep oldu" (pd. Aydınlık, sayı 7, s. 243) yargısına katılmak mümkün değildir. Bu, denetimi emperyalizmin elinde bulunan finans kapitalin bizim gibi ülkelerde var olmayacağını söylemek değildir; ancak yeni oportünizmin vardığı bu yargı, somut durum karşısında yanlıştır. Bankaların, büyük burjuvazinin elinde bulunması, bağımlı ekonominin karakteristiklerine uyar biçimde, birikimin sanayi sermayesi haline dönüşmesini sağlamamaktadır. Emperyalizmin denetı altında bulunmanın yol verdiği, büyük burjuvazinin bir iç çelişkisi olarak belirmektedir bu da. Onun içindir ki, tarım ve sanayi kesimleri gelişme göstermezken, daha yukarılarda gördüğümüz gibi, ticaret, inşaat, serbest meslekler vs. diye gözüken kesim alabildiğine şişkinleşmiştir. Onun içindir ki, bankacılık, sistem olarak aracı ve tefeci ile işbirliği halindedir. Kredi dağılımı ortadadır. Yine onun içindir ki, bir avuç büyük sermayedarı gürbüzleştirmek için bankalar yerine, tahvil ihracı yoluyla küçük tasarruf sahiplerinin tasarruflarına el koyma yolu seçilmiştir.. Ancak, her türlü denetimden uzak tutulan, sistemleşmemiş sermaye piyasasında tutlan bu yolun, başarı derecesi hayli şüphelidir.

Gerçekten, fiilî monopolleşmeye gidildiği, ya da yakın bir çizgiye gelindiği görülmektedir Türkiye'de (ki, emperyalist açıda bu noktaya varılmak için, mutlaka bankalar sisteminin finans-kapital teşekkülü sürecine sokulması gerekmemektedir). Şimdiden oto lästikleri alanında 3 firma; büyük elektrik transformatörleri alanında 2 firma; elektrik ampulü alanında 4 ve nebati yağ alanında 3 firma, piyasayı paylaşır duruma gelmiştir.

Ne var ki, bu görünüm, bağımsız ve kapitalist yolda bir gelişme anlamını değil, aksine, emperyalizme bağımlılığın derinleştirilmesi anlamını taşımaktadır.. Satış organizasyonları, emperyalist tekelci tröstlerin elindedir. Bir yandan montaj sanayiindeki gider vergisi muafiyetini kaldıranlar, özünde, yeni heveslilere yolu kapamak olan bu tedbiri getirirken, bir yandan da iki yeni otomobil montaj fabrikasının kurulmasına izin vermekte, Boğaz köprüsü yoluyla da montaj sanayiine talep hazırlamaktadırlar. Ve monopolleşmeye dönük tablo, hiç bir kesiminde makinalar yapan sanayi görünümüne ulaşmamakta, genellikle entipüften, en kısa sürede en çok kâr sağlayacak girişimlerde düğümlenerek ya emperyalizm için zararsız bir noktada tıkanmakta, ya da tamamiyle emperyalizmin tam bir uzantısı, hortumunun odak-

laştığı adacıklar haline belirmektedir. The Economist, "son kazançların birikimi incelenirse, yabancı sermayeye meyil edilmiş bir durum kendiliğinden ortaya çıkar" diye belirlemektedir görünümü. Ve, devalüasyonla birlikte emperyalizm için çok daha kârlı hale gelecek Türkiye'de bu durumun yoğunlaşacağı besbellidir. Şimdi işbirlikçileri için mesele, emperyalizm için daha elverişli bir platonun hazırlığında kendilerine düşeni yerine getirmek olmaktadır.

— Yapılması kaçınılmaz halde görünen devalüasyon, emperyalist sömürünün derinleştirilmesinden başka hiç bir şey getirmeyecektir. Ürünlerimizin dış fiyatlarının düşmesi, fakat ihracat miktarının artmaması (çelişik bir durum değildir kanımızca bu durum. Rekabetin söz konusu olabileceği alanlarda ise, olumlu faktörü ortadan kaldıracak bir mekanizma beklemektedir: genişleyici bir eyilime dayanıldığında, teşebbüsler kâr imkânlarını gördükçe, yüksek faiz ödemekten kaçınmayacaklardır ve tüketiciye yansıma yolu açıkken, faiz/fiyat spirali mutlaka yukarıya doğru işleyecektir. Bunun sonucu, fiyatların yeniden -fakat bu kez daha büyük yaralar açarak- dünya fiyatlarının üzerine çıkması ve zaten çok sınırlı alanlarda beliren rekabet imkânlarını ortadan kaldırması, sübvansiyonla işletilen ihracatın daha külfetli hale gelmesidir); ithalâtın pahalılaşması, borç yükünün ana para ödemesi ve faiz olarak en az devalüasyon oranında ağırlaşması, yabancı özel sermaye için kâr transferlerinde, 'tam sınırdan geçerken' yine en az devalüasyon oranında artış, içeride fiyatlarda yükseliş ve birlikte gelişen istikrarsızlık...vb. gören gözler için apaçık ortada sonuçlardır. Dış ticaret kredilerinin dahi tefeciye kaçtığından yakınılan, dış ticaretin çok taraflı ve serbest dövizli ülkeler yerine gittikçe kliring anlaşmalı ülkelere itildiği ülkedir Türkiye ve her dış borç, ihtiyaç duyulan malın kaynağını da dikte etmektedir.

— Eldeki verilerin işaretlediği gerçek, Türkiye üzerindeki emperyalist sömürünün derinleştirildiği gerçeğidir; bir avuç yerli işbirlikçinin azgınlaşmasının gerçeğidir; Türkiye'nin bütün emekçi sınıf ve tabakalarının üzerindeki çifte sömürünün artmakta olduğu gerçeğidir. Bu veriler, Amerikan emperyalizmi-işbirlikçi burjuvazi-feodal mütegallibe ortaklığını aktüel plânda kanıtlamakta, teşhir etmektedir; bu ortaklığın gösterdiği gelişim, Türkiye ekonomisini, burjuva ölçüleri içinde dönüşsüz, tam bir çıkmaz yola sokmuştur.

— İşbirlikçilerin hem -özelikle ekonomik alandaki- yeteneksizliklerini perdelemek, hem Türkiye halkına düşman yüzlerini gizlemek için attıkları her kandırmaca adımı, getirdikleri her zulüm tedbiri, kaçınılmaz sonlarını hazırlamaktadır. Halkın yükselen devrimci eylemi, indirilmek istenen çağdışı karanlığına karşı, aydınlığını yükseltmektedir.

Bütün devrimciler, namuslu bütün ilericiler, bütün yurtseverler! Çilekeş emekçi halkımızın yanında, demokrasi ve bağımsızlık kavgası saflarında örgütlü güçler halinde kenetlenmenin günüdür!...

EMPERYALİZM VE AFYON SAVAŞI

1969 senesinin ortalarında patlat veren ve son bir kaç aydır iyice alevlenen Afyon meselesinin kökleri aslında çok daha gerilere dayanır. Bilindiği gibi, haşhaş denilen bitkiden elde edilen afyon sakızı, dünya ilâç endüstrisinin vazgeçilmez hammaddelerinden biridir. Dünyanın her yerinde yetişmediğinden ve

çok emek gerektirdiğinden pahalı bir maddedir.

17. ve 18. yüzyıllarda feodalizme karşı mücadelesini tamamlayan Batı kapitalizmi, 19. yüzyılın başlarından itibaren ilâç endüstrisinin vaz geçilmez hammaddesi olan afyonu ilk önceleri kendi topraklarından elde etmeye teşebbüs etmiştir. Avrupa'da ilk haşhaş yetiştirme teşebbüsü 1810 yılında yapılmıştır. Amerika ise bu teşebbüse 1865 yılında girişmiş ve 1953 yılına kadar sürdürmüştür. Ancak, üretilmesi çok emek gerektiren haşhaşın kapitalist üretim biçimiyle üretilmesi, afyon ithalinden çok daha pahallıya malolmaktaydı. Zira feodal ve yarı-feodal ülkelerin basit meta üretiminde bulunan köylüsü için tarım vazgeçilmez bir yaşama biçimi olduğundan, köylü çok ilkel metodlarla, büyük emek harcayarak, ancak geçimine yetecek bir fiyat karşılığında haşhaş üretebilmekte ve Batı'nın kapitalist tarımıyla haşhaş üretiminde rekabet edebilmekteydi. Basit meta üreticisi köylünün bu rekabeti, emeğinin verimliliğinin neticesi değil, sefaletinin neticesiydi.

Bu durum karşısında, 20. yüzyılda emperyalizm aşamasına varan Batı kapitalizminin yapabileceği tek şey vardı: kendi aralarında birleşerek, afyon üreticisi köylülerin karşısına tek alıcı olarak çıkmak. Nitekim 1928 yılında Almanya, Fransa, İngiltere, İsviçre gibi ülkelerin ilâç tekelleri bir araya gelerek bunu gerçekleştirdiler. Böylece, Afyon alımlarında birbirleriyle rekabet etmeyecekler ve hep birlikte üretici ürerinde fiyatı düşürmesi için baskı yapacaklardı. Nitekim 1928 - 1930 yılları arasında Türkiye'nin ihraç ettiği afyon fiyatı 25-40 liradan 20 liraya, daha sonra da 5-6 liraya düşmüştür. O tarihlerde Türkiye'nin afyon ihracatı özellikle azınlık tüccarlarının elindeydi.

Bunun üzerine, o günkü iktidar, bir başka afyon ihracatçısı Yugoslavya ile anlaşarak afyonun ortak bir teşkilât tarafından tekelden ihraç edilmesini kararlaştırmıştır. (Sonradan Türkiye bu işi TMO'si eliyle yapacaktır.) Böylece, üretici Türkiye, afyon fiyatlarını bir miktar yükseltmeyi başarabilmiştir.

İkinci Dünya Savaşından güçlü çıkan Amerika, bundan sonra, diğer sanayi kollarında olduğu gibi, ilâç endüstrisinde de üstünlüğü ele geçirmiştir. Dolayısiyle, bu tarihten sonra geri kalmış ülkelerin afyon üreticisi fakir köylülerine karşı mücadelenin liderliği ABD'ye geçmiştir. Kaldı ki, 1950 den bu yana ABD tekelleri, Avrupa ülkelerine yaptıkları sermaye ihracatı ile, Avrupa'nın ilâç enüdstrisini de büyük çapta ele geçirmişlerdir. Onun için, Avrupa ilâç endüstrisinin politikasını Amerikan ilâç tekellerinin politikasından soyutlamak doğru değildir.

İşte böylece, Amerikan ilâç tekellerinin hakimiyetine giderek daha çok giren dünya ilâç endüstrisi, basit meta üretimi yapan afyon üreticisi köylü ile rekabet edemiyeceğini ve afyon alımlarını tek elden yürütmenin fiyatları yeterli derecede düşürmiyeceğini anlayınca, ilâç imalâtında afyon yerine sentetik maddeler kullanma yolunu denemiştir. Böylece sentetik mamulleri kendi fabrikalarında imâl edecek ve afyon ithal etmek zorunda kalmayacaktı.

Ancak, tekelci kapitalizmin başvurduğu bu yol pek iyi netice vermemiştir. Zira, sentetik maddeler hiç bir zaman afyonun yerini tutamamıştır ve ilâç enüdstrisi afyon ithalâtına devam etmek zorunda kalmıştır. Bu durumda, ABD'nin liderliğindeki ilâç tekellerinin yapabilecekleri tek şey vardı: **afyon üretiminin kökünü kurutmak!** Başka bir deyişle, afyon ihracatçısı

ülkelerin haşhaş üreten köylülerinin bu ürünü yetiştirmelerini engellemek. Bu ürünü yetiştiren ülkelerin hakim sınıfları emperyalizmin işbirlikçisi olduklarından, bu sınıfları temsil eden ve Filipin tipi demokrasi sandığından çıkma iktidarlar bunu nasıl olsa kabul edeceklerdi. Yalnız buna öyle bir kılıf uydurulmalıydı ki, dünya kamu oyu, özellikle üretimi durduracak ülkenin kamu oyu, tepki göstermesin. Emperyalizm onun da kolayını buldu: Amerika'da her 3200 kişiden biri eroinmandı ve her sene bir yığın zavallı insan bunun kurbanı olmaktaydı. Yazık (!) değil miydi bunca insana? İnsanlığın ve demokrasinin büyük savunucusu (!) Amerika böyle bir vahşete nasıl müsaade edebilirdi? Buna bir son vermeliydi. Ve bunun en iyi yolu şüphesiz ki afyon üreten ülkelerin bu üretimlerini tanzim (!) etmeleri ve haşhaş ekilen toprakların miktarlarını sınırlandırmalarıydı. Fakat bu sadece Amerika'nın emriyle yapılacak olursa, kamu oyu gene tepki gösterebilirdi. Onun için en iyisi bu meseleyle ilgili tüm ulusların katılacakları bir toplantı yapmak ve kararı onlara aldırtmaktı. İşte Türkiye'nin altına imza attığı ve satılmış politikacıların "biz bunu Amerika'nın baskısıyla değil, uluslararası anlaşmalar gereği yapıyoruz" diye satılmışlıklarını ardına gizlemeye çalıştıkları uluslararası anlaşma budur.

İran, Türkiye'nin üretime devam etmesini bahane ederek 1969 da tekrar başladığı haşhaş ekimini 1955 yılında durdurdu. İran'ın üretimi durdurmasından sonra, baskıların Türkiye'ye yönelmesinin sebebi 1964-68 dünya afyon üretimine göz atıldığında daha iyi anlaşılır.

DÜNYA ÜRETİMİ (ton)

Seneler	Hindistan	Rusya	Türkiye	Yugoslavya	Çin (x)
1964	644	188	83	7	?
1965	625	177	86	9	?
1966	436	201	139	3	?
1967	473	181	119	7	?
1968	752	116	122	1,5	?

Yukardaki tablodan da görüldüğü gibi, Türkiye afyon üretiminde Hindistan'dan ve Sovyetler Birliği'nden sonra üçüncü (1968 yılında ikinci) gelmektedir. Dünya ilâç tekellerinin Sovyet Rusya'nın afyon üretimi üzerinde herhangi bir baskısı söz konusu olamıyacağına göre (aynı şey Çin için de geçerlidir), geriye Hindistan ve Türkiye kalmaktadır. Hindistan dururken (ki üretimi Türkiye'ninkinden çok daha fazladır) baskılara neden Türkiye'nin hedef olduğu meselesine gelince, buna sebep olarak Türkiye'nin ürettiği afyonun Hindistanın afyonundan çok daha iyi kalitede olduğu gösterilebilir. Öte yandan, bir takım siyasi mülahazalar da burada önemli bir rol oynayabilir. Fakat sebep hangisi olursa olsun, gerçek şudur ki, Türkiye ilk hedeftir ve sıra muhtemelen Hindistan'a da gelecektir.

Amerika'nın Türkiye üzerindeki baskıları daha 1959 yılında başlamıştı. Ancak, 1960 darbesi ve onu takip eden siyasi konjonktür, Amerika'nın siyasi baskılarının, kendi adamı Süleyman Demirel'in 1965 yılında iktidara gelmesine kadar, ne-

(x) Çin Halk Cumhuriyeti kaynakları bu konuda hiç bir resmi beyanda bulunmadığından üretim miktarları meçhuldür.

ticesiz kalmasına yol açmıştır. Bunu Türkiye'de afyon ekilen toprak miktarındaki değişikliklerden de görmek mümkündür.

Seneler	Haşhaş ekilen alan (hektar)
1960-64 ortalaması	36.000
1965	22.000
1966	24.000
1967	20.000
1968	13.000

1965-68 döneminde Demirel iktidarı afyon ekilen saha miktarını 1960-64 ortalamasına kıyasla % 64 oranında azaltarak, 36.000 hektardan 13.000 hektara düşürmüştür. Ayrıca 1960 senesine kadar 42 ilimizde yapılan afyon üretimi bu yıl sadece 9 ilde yapılmaktadır. Önümüzdeki sene bu 7'ye, 1972 senesinde ise 4'e indirilecektir.

Ancak, işbirlikçi Demirel iktidarı afyon ekiminin kısıtlanması meselesini emperyalizmin istediği oranda gerçekleştiremiyordu. Bunun sebebleri başlıca üç tanedir: 1) 1960 dan sonra gelişen anti-emperyalist hareketlerin kamu oyunda yarattığı uyanıklık. Nitekim, Ocak 1970 tarihli Türk Haberler Ajansının verdiği bir haber şöyledir: "Diplomatik kaynaklarca belirtildiğe göre, Türkiye gerek afyon ekiminin kısıtlanması, gerek uyuşturucu madelerle mücadele konusunda işbirliğine taraftar olduğunu ilgili ülkelere bildirmiş, ancak bunun **'Amerikan baskısı neticesi'** olduğu gibi bir kanaatin yayılmasının büyük siyasi mahzurları olduğunu ileri sürmüştür." 2) Haşhaşın 70-100 bin köylü ailesi için hayati bir önem taşıması. Nitekim Amerikanın afyon üretiminin kesinlikle yasaklanmasını istemesi üzerine, yapılan toplantılardan bir tanesinde Türk "yetkilileri "bunun kolay olmayacağını çünkü "küçük" ve "fakir" çiftçinin tek gelir kaynağı olduğunu söylemişlerdir. 3) Afyon ihracatının Türkiye için önemli bir döviz kaynağı olması.

1969 yılında, Türkiyenin haşhaş ekimini durdurmadığını bahane eden İran'ın yeniden üretime başlamasıyla birlikte, aynı yıl Amerika'nın Türkiye üzerindeki baskıları da artmaya başlamıştır. 1969 un Ağustos ayında Amerika hükümeti Türkiye hükümetinden haşhaş ekimi yapan illerin sayısını 9 a indirmesini istemiş ve bunu sağlaması için 3 milyon dolarlık bir **borç** vaadinde bulunmuştur. Amerikanın verdiği bu borcun amacı Türk Polis ve jandarmasını afyon yetiştiren köylüye karşı silâhlandırmaktır.

Aynı sene Başkan seçilen Nixon, afyon meselesine dört elle sarılmıştır. 1970 Ocak ayı ortalarında TRT şöyle bir haber vermiştir: "Geçen hafta, Beyaz, Saray, 180 bin Amerikanın eroin tutkunu olmasından endişelenen Nixon'un meseleyi **Yüksek diplomasi seviyesinde** bir sorun haline getirdiğini açıklamıştır." Bunun anlamı şudur: Nixon afyon meselesini "halletmek" için her türlü baskı metoduna başvurmağa kararlıdır. Bu tarihten sonra Amerikan kaynakları, "Amerikada hergün şu kadar insan eroinmen oluyor, şu kadar insan ölüyor, yazık değil mi bu gençlere" edebiyatına başlarken, öteyandan Amerikan Narkotik Büro'su Amerikaya kaçak olarak biren eroinin % 80 ninin Türkiyeden geldiğini tesbit ettyiğinin şamatasını yapmaya başlamıştır. Bu durum karşısında Türkiye, "üzerine düşen fedakârlığı yapmalı, Amerikadaki zavallı eroinmanları kurtarmak için" yarım milyon fakir Türk köylüsünün gelir kaynağı olan afyon üretimini durdurmalıydı. Gazetelerde bu acıklı (!) durumu ortaya koyan haberlere giderek daha sık rastlanmaya başlandı.

Afyon kaçakçılığını önleme meselesi sadece sentetik ilâç imalâtında bulunan tekelleri korumak için bir bahaneden ibaret değildir. Bahaneden ibaret olan Amerikan gençliğini "kurtarma" sloganıdır. Basında sık sık Türkiye'nin Amerika'ya giren kaçak eroinin % 80 nini sağladığı iddiasının gerçek olmadığı üzerine beyan ve makalelere rastlanmaktadır. Fakat işin can alıcı noktası bunun % 80 mi, yoksa daha az mı olduğu meselesi değildir. Amerika'da ve dünyada kaçakçılık işini yürüten Mafia'nın en kadar güçlü bir çete olduğunu ve Amerika hükümetinin bu teşkilâta zarar verecek bir tasarrufta bulunamıyacağı açıktır. Kaldı ki, Amerikan politikacılarının, FBI'ın, CIA'in büyük çapta Mafia'dan ayrı düşünülemiyeceği de bir gerçektir. Afyon kaçakçılığında dönen paranın büyüklüğüne ve bu işin nasıl yapıldığına göz atılacak olursa, afyon kaçakçılığını "engelleme" hareketinin aslında kimlere yaradığı açıkça ortaya çıkar. Türkiye köylüsü afyonu kilosu en fazla 600 liradan kaçakçıya satmaktadır. Bu kaçak afyon bir takım basit işlemlerden geçirildikten sonra, morfin haline getirilmekte ve kilosu 12.500 liraya New York'a birmektedir. Bu, Amerika'da eroin ve kullanılabilecek haplar haline getirilmekte, Amerikalı eroinmana kilosu 800.000 liraya satılmaktadır! Bir hasaba göre eroin kaçakçılığında Amerika'da bir yılda 2-2,5 milyar dolar dönmektedir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, kârın asıl kısmı Aemrika içinde kalmaktadır, yani Mafia'nın elinde. Eroin kaçakçılığını engelleme teşebbüsü sadece eroin fiyatlarını arttıracak, fakat hiç bir şekilde uyuşturucu madde kaçakçılığını durdurmayacaktır.

Öte yandan, Amerika'nın ve diğer ülkelerin afyon kaynaklarının azalması, resmi afyon piyasasında da fiyatların yükselmesine sebep olacak ve sentetik mamullerin kullanılmasını daha kârlı hale getirecektir. Bir diğer husus da, kaçak eroin fiyatlarının artmasıyla bir takım eroinmanlar, kendilerini eroinman yapan sebepler ortadan kalkmadığından, bu sefer sentetik uyuşturuculara yöneleceklerdir. Bu da gene tekellerin işine yarayacaktır. Nitekim uyuşturucu madde kullanılmasından bu kadar büyük bir üzüntü (!) duyan Amerikan hükümetinin LSD ve benzeri sentetik uyuşturucu imalâtı hakkında tek lâf etmemesi bunun en açık delilidir. Bir avuç mali oligarşinin yararına hergün Viet-Nam'lar yaratan ve buralarda binlerce Amerikan gencinin ölümüne sebep olan Amerikan hükümeti kalkıp, "eroin yüzünden her sene şu kadar insan ölüyor" diyerek bunü Türkiye'nin haşhaş üretimini durdurmasına bir gerekçe olarak gösterirse, buna kargalar bile güler. Nitekim "ah zavallı Amerikan gençleri" edebiyatının önde gelen kişilerinden ABD Uyuşturucu Maddeler ve Tehlikeli İlâçlar Dairesi Başkanı Ingersoll, "şimdiden sentetik maddeler afyonun yerini alırken bile, afyon, özellikle kodeinli maddelerin yapımında yüzde 90 oranında kullanılmaktadır. Sentetiklerin bugünkü kullanılma oranı yüzde 10 dur. Fakat sentetik maddelerin kısa zamanda gelişeceklerini sanmaktayız", demekle afyon meselesinin iç yüzünü ortaya koymaktadır.

Bu senenin ortalarına kadar sürdürülen gizli görüşmeler Amerika açısından pek iyi netice vermeyince, Nixon politikasını sertleştirmeye başlamıştır. 24 Nisan'da Türkiye'ye gelen Amerikan Dış İşleri Bakanlığı yetkilisi Richardson Demirel ile görüşmüş ve muhtemelen Amerikan yardımlarının kesileceği yehdidini savurmuştur. Zira,

bu tarihten sonra işbirlikçi iktidar gayrete gelmiş ve parlemento kürsüsünden "haşhaş ekimini durdurmanın faziletlerinden sık sık bahseder olmuş; Türkiye'nin "zehir saçan bir ülke" olamıyacağını, aslında haşhaş yerine başka ürünler yetiştirmenin köylü için daha kârlı olduğunu, vs. söyliyerek Amerikalı akıl hocalarına ne kadar iyi bir papağan olduğunu ispatlamıştır.

Temmuz başında Connecticut miletvekili Emilio Daddario'nun, "uyuşturucu madde yapan ve bunun Amerika'ya girmesini önlemek için tedbir almayan ülkelere dış yardımın kesilmesi amacıyla başkan Nixon'a yetki" verilmesini isteyen, fakat basınımızda pek bir tepki yaratmayan kanun teklifinden sonra, ilk büyük kafı işbirlikçi Tarım Bakanı İlhami Ertem, "Bu işte Amerikanın baskısı olduğunu söylemek kasıtlıdır" demekle yapmıştır. Bunu, ABD Adalet Bakanı Mitchell'in haşhaş ekimini durdurması için Türkiye'ye ticari ambargo konmasını, NATO'nun harekete geçirilmesini ve Nixon'a bu hususta yetki verilmesini tavsiye eden sözleri izlemiştir. Bu iki beceriksiz ve gayretkeş politikacının gafları zaten zar zor toplanılmasına çalışılan bir çuval inciri berbat etmiştir. Nitekim bir Amerikan diplomatı, "Sizde Ertem, bizde de Mitchell olduktan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesini beklemek bir hayal olur", diyerek bu durumu bütün açıklığı ile ortaya koymuştur.

Amerikalı diplomatlar büyük bir telaşla Mitchell'in yaptığı gafı, "bu teklifler ABD'nin resmi görüşü değil, Adalet Bakanının şahsi görüşleridir" diyerek örtbas etmeye çalışırken, işbirlikçi iktidarın başı, Başbakan Demirel şöyle demektedir:

"Devletler arasındaki dostlukları geliştirmek hem zor hem de zaman meselesidir. Bunun değerini de taraflar bilmektedirler... Onun için uzun seneler sonunda geliştirilmiş dostlukları ve bilhassa karşılıklı anlayışları hislere ve heyecanlara kapılarak zedelemek doğru olmaz. Bozmak kolay, yapmak ve yaşatmak zordur... Şayet böyle bir beyanat mevcutsa (Mitchell'in beyanatı) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bunu büyük bir teessürle karşılar... Türkiye dünya gençliğini düşünerek onlara zarar veren bir maddenin ekiminde çok dikkatli davranmaktadır. İnsanlık camiasının şerefli bir üyesi olan Türkiye gençlere zarar verecek herhangi bir durum içinde olamaz. Afyon meselesinin hareket noktası budur. Bunun dışında dost memleketler arasındaki münasebetlere yakışmayan veya devletlerin hükümranlık hakları ile kabili telif olmayan tutum ve davranışları hoş karşılamak mümkün değildir." Bundan sonra Demirel Türkiye'deki ekim sahasının 29 ilden 4'e indirildiğini belirterek, "Bunu bir insanlık borcu olarak yaptık", demiştir.

Yukarıdan beri .yapılan tahlilin ışığı altında Demirel'in bu diplomatik laf kalabalığını "tercüme" edecek olursak, ne demek istediği açıkça ortaya çıkar. Demirel şunu demek istiyor:

"Biz Amerikanın Türkiye'yi yağma edebilmesi ve bu yağmadan biz işbirlikçilere de bir pay düşebilmesi için çok uğraştık ve bu çok zor oldu. Bu yağmanın değerini hem biz, hem de Amerikan mali oligarşisi çok iyi bilmektedir.. Onun için uzun seneler sonunda sağlanmış bu sömürü düzenini, bir takım his ve heyecanlara kapılarak açığa çıkartacak beyanatlarda bulunarak zedelemek doğru olmaz. İşçi ve köylü hareketlerinin gittikçe güçlendiği, işbirlikçi iktidarın gittikçe yıprandığı böyle bir zamanda bu

yağma düzenini bozmak kolay, tekrar kurmak ve yaşatmak ise zordur... Şayet ABD Adalet Bakanı Mitchell, afyon konusunda birlikte tezgâhladığımız oyunu böyle bir beyanatla açığa çıkardıysa, Türkiye'nin işbirlikçi sınıflarının hükümeti bunu büyük bir teessürle karşılar... Biz işbirlikçiler ABD ilâç tekellerini düşünerek, onlara zarar veren bir maddenin ekiminde çok dikkatli davranmaktayız. Emperyalizm camiasının şerefli bir işbirlikçisi olan Türkiye'nin hakim sınıfları ABD mali oligarşisine zarar verecek herhangi bir durum içinde olamaz. Bizim afyon meselesindeki hareket noktamız budur. Buna karşılık işleri beraber yürütmeye çalıştığımız ABD politikacılarının arabızda kurduğumuz dostane ilişkilere yakışmayan veya birlikte kurulan sömürü mekanizmanısının yürütülmesindeki hükümranlık haklarımız ile kabili telif olmayan tutum ve davranışlarını hoş karşılamak mümkün değildir.. Biz şayet Türkiye'deki ekim sahasını 29 ilden 4'e indirdiysek, bunu ABD ilâç tekeleri uğruna yaptık."

Afyon konusu şüphesiz ki 1963 senesinde Johnson'un Kıbrıs meselesinde takındığı tavır kadar önemli sonuçlara yol açmıştır. Genel olarak bütün emekçi halkımızı, fakat özellikle afyon üreticisi köylü, Amerikan emperyalizmi ve onun işbirlikçileri ile olan uzlaşmaz çelişkisini bir kere daha açık seçik görmüştür.

Afyon konusunda tezgâhlanmak istenen oyunu, yapılan bu gaflardan sonra, gerçekleştirmek şimdi daha da zorlaşmıştır. Ancak Amerikan emperyalizmi bu işten vazgeçeceğe benzememektedir. Amerika'nın Türkiye'deki afyon üretimini durdurup durduramıyacağı tabii ki bu oyuna karşı gösterilecek direnişe bağlıdır. Bu konuda Proleter Devrimcilerine düşen görev, tüm emekçi halkımıza ve özellikle afyon üreticisi köy küçük burjuvazisine bu konuda en doğru yorumları ulaştırmak, bu vesile ile Millî Demokratik Devrimde işçi-köylü ittifakının gerekliliğini bir kere daha ortaya koymak ve bu oyunu bozmak için afyon üreticisinin yanında en önsaflarda mücadele etmektir.

DEVRİMCİ MÜCADELE YİĞİT BİR EVLÂDINI KAYBETTİ!

Cengiz Zabcı kardeşimiz 18 Temmuz 1970 günü, 10 gün önce doktora yapmak için gittiği Paris'te şüpheli bir çekilde ölmüştür. Ve ölümün şüpheli olduğu Fransız polisi tarafından ifade edilerek, iki kere opotsi yapılmıştır Fransız polisinin tahkikatı bu yönde gelişmektedir.

Cengiz Zabcı, 23 yaşında, atılgan, çoşkulu yürekli, içtenlikli bir devrimci arkadaşımızdı. Devrimci mücadelenin yiğit bir mücahidi idi. Anti-emperyalist gençlik hareketlerinin yanında, demokratik köylü hareketlerinin, toprak işgallerinin, işçi grev, işgal ve mitinglerinin içinde 16 Şubat'tan (Kanlı Pazar'dan) 16 Temmuza (büyük işçi direnişi) kadar devrimci savaşının bütün mevzilerinde savaşmış bir devrimci idi.

O, devrimci fedakarlığın, feragatin ve tevazuun canlı bir sembolü idi. Bu mücadelenin eyyamcılığı ile, tantanası ile uğraşmayan bir sıra neferiydi.

Ve o yiğid, o pırıl pırıl sıra neferi öldü. "İnsanlar şu ya da bu şekilde öleceklerdir. En kötüsü düşmana arkası dönük utanç içinde ölmektir."

Arkasını düşmana hiç bir zaman dönmemiş olan kardaşımızın anısını yaşatmak emperyalizme karşı savaşı, daha örğütlü, daha bilinçli ve tutarlı sürdürmekle mümkündür.

İKİ MEKTUP

Yeni oportünizmin temsilcileri yayın organlarında, proleter devrimcileri, sahte devrimci ve gerici ilân edecek kadar ileri gitmektedirler. Bu çirkin ithamı kabul etmeyen Söke'li devrimci Hüseyin Kaya'ya da çamur atmaktan çekinmemişlerdir. Aşağıda yayınladığımız iki mektup, yeni oportünizmin bu tutumuna karşı Söke'li devrimcilerin cevabıdır.

Bizim İşçi-Köylü'ye karşı tavırımız açıktır. İşçi-Köylü yeni oportünizmin kitlelere ulaşmak için kullandığı bir araç haline gelmiştir. Devrimciler yeni oportünizmin bu aracını desteklemez ve yaymazlar. Devrimcilerin görevi kendi kitle organları Kuruluş'u yaymak, satmak ve eleştirerek daha iyiye götürmektir.

SAHTE DEVRİMCİ KİMLERDİR?

İşçi-Köylü Gazetesinin 18 nci sayısını okudum. "İşçi-Köylüye saldırmak emperyalizme alet olmaktır." "Devrimci harekette zorbalığa karşı duralım." başlıklarıyle kaleme alınan yazılarda, 5.6.1970 Cuma gecesi kendilerine devrimci süsü veren bir grup zorbanın İstanbul İşçi-Köylü, Türk Solu, P.D. Aydınlık bürosuna arkadaşları gelerek tehdit edip içeri girerek büroyu yağma ettiklerini, belirterek, bu sahte devrimciler bütün ezilen emekçi halkımızın kurtuluşu için çalışan bu dergilerin bürosuna ait eşyaları ve bazı lüzumlu evrakları alıp götürdüklerini bildiriyor.

Gazete yöneticileri sahte devrimcilik ve emperyalizme alet olmakla suçladıkları kişileri çok iyi bilmektedirler. Çünkü daha önce "Sosyalist Aydınlık- dergisi etrafında birlikte çalışmakta idiler. Bazı ideolojik görüşler yüzünden biribirlerini en ağır ithamlar ile suçlayarak iki gruba ayrıldılar. Bu ayrılışları sırasında, birlik anındaki müştereken almış oldukları eşyaları ve bazı yazıların ihtilaflı bir şekilde taraflarda kalması yukarıda belirtilen hadiselerin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir.

İşçi-Köylü Gazetesinin çıkması sadece proleter aydınlıkçıların da eseri de değildir. Suçladıkları kişilerin de bu gazetenin çıkmasında enaz onlar kadar emekleri vardır. Gazetenin kitlelere ulaşmasındaki faydaları da gayet iyi bilmektedirler. Ben ayni gazetenin çıkışındanberi kitlelere ulaştırılmasında görev alarak çalışmıştım. Gazetenin kitlelerle bağ kurmadaki önemi herkesçe bilinmektedir. Gazete yöneticileriyle ideolojik görüşlerim ayrıldığı halde, gazetenin kitlelere yanlış ideolojik bilgiler götürmediğinden dağıtımını gerekli görüyorduk. Fakat, ayni gazetede çok yakınen tanıdığım doğru ideolojiyi uyguladıklarını bildiğim proleter devrimci kardeşlerime bir sürü çamur atarak, polise ihbar mahiyetinde yazılar çıkarsa bu gazetenin kitlelere ulaştırılmasının zararlı olduğunu görerek dağıtımını da yapamayız. Devrimci kardeşlerimizi sahtekârlıkla suçlayan gazete yöneticileri dahi sehtekâr değildir. Ancak yanlış ideoloji peşindedirler. Her iki grubun arasında da sahteler olabilir. Fakat bizce grupların takip ettiği ideolojiler önemlidir.

Bizler Proleter devrimcileriz. Biz ki bütün devrim önderlerinin taktiklerini ve dünya devrim hareketlerini tahlil ederek eylemlere girmeliyiz. Ben Mao'cuyum demekle olmaz. Bizim bütün devrim ustalarına saygımız vardır.

Söke Devrimcileri adına
Hüseyin KAYA

NOT : Heriki gruba da gönderilmiştir.

HAKİM SINIFLARA SIRT DAYIYORLARMIŞ...

İşçi-Köylü Gazetesinin yöneticilerinden Doğu Perinçek bir arkadaşı ile birlikte 1.7.1970 günü Söke'ye geldi. İşçi-Köylü Gazetesinin 18 nci sayısında yayınlanan "Sahte Devrimciler" başlıklı yazısını bir mektupla eleştirmiştim. Buna karşılık konuyu henüz bilmeyen kişilerin de bulunduğu bir sohbet toplantısında Doğu Perinçek kendilerine yazdığım mektubu da göstererek bu mektubu benim yazmadığımı, sahte devrimciler dediği kişilerin gerçekten sahte olduklarını, hakim sınıflara sırtlarını dayayarak bu gibi işlere giriştiklerini beyan ederek benim diğer tarafın okşamalarına ve kendilerinin eleştirilerine tahammül edemediğimi ve onun için böyle tavırlar takınarak kaypak bir şekilde hareket ettiğimi, benim Söke Devrimcileri adına yazı yazamıyacağımı ,belirterek Söke'deki devrimci arkadaşlarımı benim hakkımda yanıltmaya çalışmış.

Ben o toplantıda Doğu Beye gerekli cevabı verdim. Bir kere diğer tarafın okşaması ve kendilerinin ise eleştirilerine tahammülsüzlük diye bir şey mevzubahis olamaz. Çünki diğer grubun yöneticileriyle kendileriyle olduğu kadar dostane ilişkilerim hiçbir zaman olmamıştır. Bizzat kendisi bana kendilerini gerektiğinde eleştirmemin şart olduğunu söylemişti. Ben de gerekli olduğu, kesin tavrımı takınmadan önce, kendilerini eleştirmiş ve uyarmaya çalışmıştım.

Ben kendileri doğru yola gelir ümüdiyle iki cami arasındaki beynamaz durumumu muhafaza ediyordum. Ancak bununla beraber Sökeli devrimci arkadaşlarıma, yanlış ideoloji takipettikleri hususunda da gerekli uyarmalarda bulunuyordum.

İşçi-Köylü Gazetesindeki "Sahte Devrimciler" yazısı üzerine o zamana kadar yapmış olduğum bütün çabaların boşuna olduğunu ve susmakla hata ettiğimi anladım. Ve bu yazı bana kesin tavrımı takınmama imkân verdi. Bundan böyle proleter aydınlıkçı grubunun yanlış ideoloji peşinde olduklarını bütün kitleye anlatmaya ve onları bu konuda aydınlatmaya karar verdim.

Gelelim Doğu Perçinçek'in benim hakkımdaki ithamlarına;

1 — Doğu bey eleştiri yazımın bana ait olmadığını söylemişti. Bu yazı benimdir. Çünki ben bu yazıyı arkadaşlarımın yanında yazdım ve hepsine bir çok defalar okudum. Ondan sonra da bir arkadaşıma daktilo ettirdim.

2 — Doğu bey İşçi Köylü bürosuna saldırmanın yersiz ve haksız olduğunu söyleyerek; "Meselâ Hüseyin Kaya'nın İşçi-Köylü Gazetesine dünya kadar borcu var. Biz şimdi Hüseyin Kaya'nın evini basarak eşyalarını zorla elinden alalım mı?" diyerek dolayısıyla olsa benim İşçi-Köylü Gazetesine borçlu olduğum havasını yaratmak istedi. Ben İşçi-Köylü Gazetesini ilk çıktığı tarihten beri satmaktayım. İlk sa-

rihten beri satmaktayım. İlk sayıdan 200 adet yolladılar sattım ve parasını kendilerine yolladım. Fakat diğer sayıları fazla yollamaya başlayınca bu gazetelerin hepsini Söke'de satamadım. Diğer kasaba ve köylere gitmek suretiyle satmaya çalıştım, kasaba ve köyleri gazete satmak için gitmem masraflı oluyordu. Buralarda sattığım gazeteler ancak bu masrafı karşılıyordu. Bu durumu kendilerine anlattım. Onlar bana "para yollamanın önemi yok sen yeterki bu gazetelerin satımını yap" dediler. Bu konuda kendileriyle yaptığım yazışmaları yakın Sökeli arkadaşlarım da bilmekteydi. Durum böyleyken beni, İşçi-Köylü Gazetesine kasıtlı olarak borçlu göstermek suretiyle konuyu bilmeyen kişileri şahsım hakkında yanıltmaya çalışmak dürüst bir hareket değildir.

3 — Kaypaklık konusuna gelince; Doğu Bey ve arkadaşları beni çok iyi tanırlar. Ben doğru gördüğüm ve doğru bildiğim yolda, hiçbir tesir altında kalmadan yürümekteyim. Kendisinin Söke'de benim fikirlerimi eleştireceği yerde demogoji yapması, kimin kaypak olduğunu gösterdi.

Hüseyin Kaya